

DİŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU
FOREIGN ECONOMIC RELATIONS BOARD

Mozambik

İş Yapma Kılavuzu

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU
FOREIGN ECONOMIC RELATIONS BOARD

ÖNSÖZ

Sayın Okuyucu;

3.000 km'ye yakın kıyı şeridiyle, Afrika'nın Hint Okyanusuna bakan en uzun kıyı şeridinde sahip ülkesi Mozambik, karasularında bulunan büyük miktardaki gazın ticarileştirilmesiyle, Katar'dan sonra dünyanın en büyük LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz) ihracatçısı olma yolunda hızla ilerlemektedir. Yerkürenin en büyük nüfus yoğunluğuna sahip Asya kıtasına yakınlığı ve Afrika'nın en gelişmiş ülkeleri olan Güney Afrika ve Tanzanya başta olmak üzere, Zimbabve, Malavi, Zambiya, Svaziland'a komşu olması, Mozambik'i jeostratejik açıdan önemli bir konuma getirirken, Afrika'nın Asya'dan gelen ve Asya'nın Afrika'dan giden tüm malları için doğal bir lojistik merkezi olması Mozambik'in bu konumunu pekiştirmektedir.

Ülkemizin Afrika Açılımı kapsamında bizlerin de dikkatle takip etmesi gereken ve iş dünyası temsilcilerimizin muhakkak radarında bulunması gereken bir ülke olan Mozambik'te, söz konusu gazı ticarileştirecek LNG tesislerinin yapımı öncesi ve sonrasında doğrudan ve doğrudan olmayan yatırım tutarının önümüzdeki 15 yıl içerisinde 90 milyar ABD Doları olması beklenmektedir. Elbette bu gelişme periyodu içerisinde, pazarın büyümesi ve gelişmesi ile birlikte ithalatın, yerel üretimin artmasıyla dolaşımdaki ürün tipi ve miktarı da artacaktır.

İşte bu çerçevede Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın 23-24 Ocak 2017 tarihlerinde, Mozambik'in başkenti Maputo'ya gerçekleştirmiş oldukları resmi ziyaret ve bu kapsamda DEİK tarafından düzenlenen Mozambik-Türkiye İş Forumu sonrasında, ülkelerimiz arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin çok daha güçlendiğini söylemek mümkün. İş dünyası temsilcilerimiz için, başta tarım, hayvancılık, paketleme, gıda, lojistik, inşaat malzemeleri, enerji, ulaşım, sağlık, turizm, bilişim teknolojileri olmak üzere çok çeşitli sektörlerde gerek Mozambik, gerekse komşu ülkelerin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik önemli fırsatlar mevcuttur.

Bu noktada 2015 yılında kurulmuş DEİK/Türkiye-Mozambik İş Konseyi olarak, Mozambik'te yatırım düşünen Türk girişimcilerle yardımcı olması için Mozambik Yatırım Ajansı'nın (APIEX) Aralık 2016 yılındaki bilgilerinden yola çıkarak, "Mozambik'te İş Yapma Kılavuzu" isimli bir yayım hazırladık. Söz konusu yayını sizlerin dikkatine sunarken, ülkelerimiz arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere katkıda bulunmasını temenni ederim.

Saygılarımla,
Erhan BARUTOĞLU
DEİK/Türkiye-Mozambik İş Konseyi Başkanı

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU
FOREIGN ECONOMIC RELATIONS BOARD

DEİK/TÜRKİYE-MOZAMBİK İŞ KONSEYİ

Kuruluş Yılı: 2015

Türk Tarafı Başkanı: Erhan Barutoğlu

Firma ve Ünvanı: Gama Endüstri Tesisleri İmalat ve Montaj A.Ş. / Afrika, Ortadoğu, Asya Pasifik Bölge Direktörü

Karşı Kanat Kuruluşu: Mozambik Ekonomi Dernekleri Konfederasyonu (CTA)

Karşı Kanat Başkanı: Agostinho Vuma

DEİK/Türkiye-Mozambik İş Konseyi DEİK ve Mozambik Ekonomi Dernekleri Konfederasyonu (CTA) arasında 6 Mayıs 2015 yılında Maputo'da imzalanan anlaşma ile Türkiye ile Mozambik arasında ikili iş ilişkilerinin artırılması hedefiyle kurulmuştur. İş Konseyi, Türk ve Mozambikli iş insanlarının daha sık bir araya gelmesi ve işbirliği fırsatlarının somut ortaklıklara dönüşmesine katkıda bulunmak amacıyla başta iş forumları, ticaret heyetleri ve seminerler olmak üzere bir dizi faaliyet yürütmektedir.

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU
FOREIGN ECONOMIC RELATIONS BOARD

ÜLKE PROFİLİ	5-6
TÜRKİYE-MOZAMBİK TİCARET RAKAMLARI	7-13
MOZAMBİK YATIRIM ORTAMI	14-16

1. BÖLÜM-GİRİŞ	17
2. BÖLÜM-GENEL BAKIŞ	18-21
3. BÖLÜM-ANTLAŞMALAR VE ULUSLARARASI YATIRIM ANLAŐMALARİ .	22-23

4. BÖLÜM-YATIRIM TEŞVİKLERİ	24-27
5. BÖLÜM-YABANCI YATIRIM KISITLAMALARI	27-29
6. BÖLÜM-YATIRIM ONAY SÜREÇLERİ	29-31

7. BÖLÜM-İŞ ARAÇLARI	32-38
8. BÖLÜM-PERFORMANS GEREKLİLİKLERİ	39-40
9. BÖLÜM-GÖÇ	40-43

İÇİNDEKİLER

10. BÖLÜM-ÇALIŞMA	44-59
11. BÖLÜM-DÖVİZ KONTROLÜ VE PARA BİRİMİ YÖNETMELİKLERİ ..	59-62
12. BÖLÜM-KREDİLER.....	63-69
13. BÖLÜM-GÜMRÜK	70-73
14. BÖLÜM-TOPRAK	74-77
15. BÖLÜM-ÇEVRE	77-79
16. BÖLÜM-İFLAS/YENİDEN YAPILANDIRMA	80-91
17. BÖLÜM-İHTİLAFLARIN ÇÖZÜMÜ	91-102
18. BÖLÜM-TİCARİ FAALİYETLERE ÖZEL KANUNLAR/DİĞER HUSUSLAR: REKABET/YOLSUZLUKLA MÜCADELE/KAMU İHALELERİ.....	102-107
19. BÖLÜM-VERGİ	107-115

ÜLKE PROFİLİ

RESMİ ADI	Mozambik Cumhuriyeti (República de Moçambique)
BAŞKENT	Maputo
NÜFUS	27,98 milyon (2015)
YÜZÖLÇÜMÜ (km ²)	799.380
PARA BİRİMİ	Metikal (MZN) 1 ABD Doları = 61.0423 MZN
YÖNETİM ŞEKLİ	Başkanlıkla yönetilen üniter cumhuriyet
SİYASİ LİDERLER	Filipe Nyusi (Cumhurbaşkanı), Carlos Agostinho do Rosário (Başbakan)
BAĞIMSIZLIK	1975 (Portekiz sömürgesinden bağımsızlık)
SINIR KOMŞULARI	Tanzanya, Malavi, Zambiya, Zimbabve, Güney Afrika ve Svaziland
KONUŞULAN DİL	Portekizce (resmi dil)
DİNLER	Hristiyan % 56, İslam % 18, Diğer Yerel İnanışlar % 26

Ekonomik Göstergeler

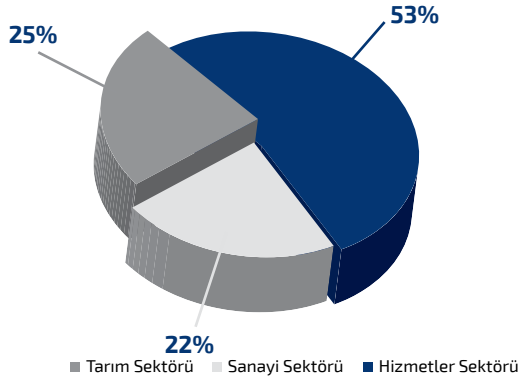
GSYİH	14,69 milyar ABD Doları (2015)
BÜYÜME ORANI	% 3,3 (2016) 2017 tahmini: % 4,8
KİŞİ BAŞI MİLLİ GELİR	529 ABD Doları (2016 tahmini)
ENFLASYON ORANI	% 16,7 (Gıda Enflasyonu Oranı % 27,95)
İŞSİZLİK ORANI	% 17
İŞ YAPMA KOLAYLIĞI İNDEKSİ	137 (2016)

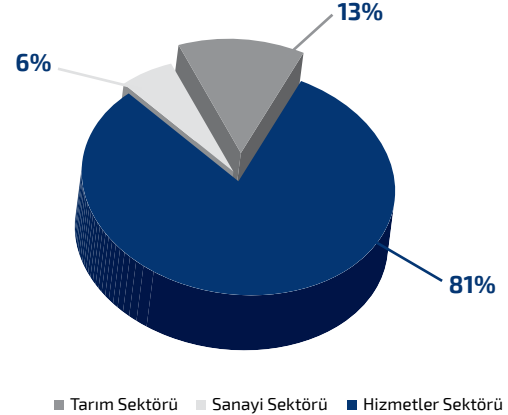
Nüfus Artış Oranı	Şehirli Nüfus Artış Oranı	Şehirli Nüfus Artış Oranı	Maaş Yüksek Vasıflı	Maaş Düşük Vasıflı	Kurum Vergisi	Gümrük Vergisi
% 2,9 (Yıllık)	% 32,2 2040 tahmini: % 40	% 3,8 (2016)	\$262 (Aylık)	\$ 90 (Aylık)	% 32	% 4-5 (Ortalama)

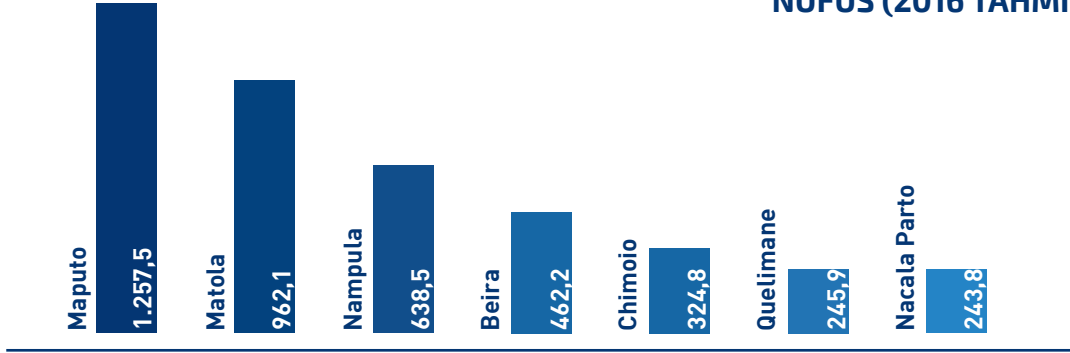
KDV Oranı	İnternet Kullanım Oranı	GSM Kullanıcıları	Yıllık Enerji Üretimi	Yıllık Enerji Tüketimi	Doğal Kaynaklar
% 17	% 9	74,2 (her 100 kişiden)	14,83 (milyar kWh)	10,19 (milyar kWh)	Kömür, Doğalgaz, Mineral Kum

GSYİH'NİN SEKTÖREL DAĞILIMI (2016)

İŞGÜCÜNÜN SEKTÖREL DAĞILIMI (2016)

**BÜYÜK ŐEHİRLER
NÜFUS (2016 TAHMİNİ)****İTHALAT**

Mozambik 2015 yılı ithalatı : 7,9 milyar ABD Doları

Başlıca ithalat yapılan ülkeler : Güney Afrika Cumhuriyeti, Çin, Hollanda, Portekiz, Bahreyn, Zimbabve, A.B.D

Mozambik ithalatında başlıca ürünler:

Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (% 9,2)

- İşlenmemiş Alüminyum (% 5)
- Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar (% 2,8)
- Elektrik enerji (% 2,9)
- Pirinç (% 1,8)

İHRACAT

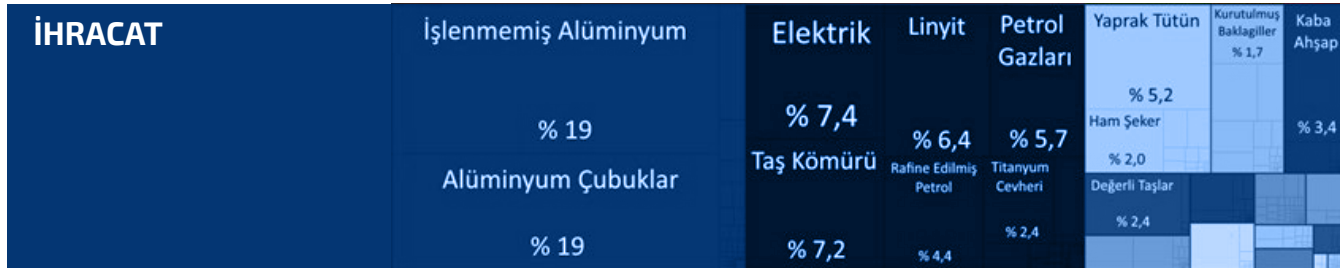
Mozambik 2015 yılı ihracatı : 3,2 milyar ABD Doları

Başlıca ihracat yapılan ülkeler : Hollanda, Güney Afrika Cum., Hindistan, Singapur, İspanya, A.B.D.

Mozambik ihracatında başlıca ürünler:

Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (% 9,2)

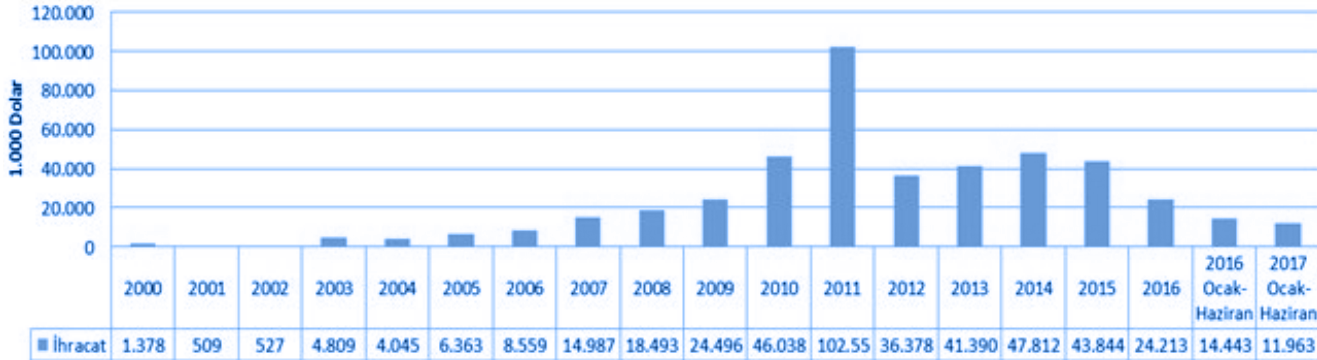
- Alüminyumdan çubuklar ve profiller (% 15)
- Alüminyumdan çubuklar ve profiller (% 15)
- Taşkömürü (% 7,2)
- Linyit (% 6,4)
- Mineral maddeler (% 2,4)

TİCARİ ANLAŞMALAR

- Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC-Southern African Development Community): SADC kapsamında 15 üye ülke arasında pek çok üründe gümrük vergileri kaldırılmıştır. Mozambik ürünlerinin 230 milyondan fazla nüfusa ve toplamda 735 milyar dolar GSYİH'ye sahip bir bölgeye gümrüksüz giriş imkânı vardır.
- Afrika Büyüme ve Fırsat Akdi (AGOA-African Growth and Opportunity Act) ve Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP-Generalized System of Preferences): Mozambik'ten ihraç edilen pek çok ürün ABD'ye gümrüksüz ve kotasız olarak girebilmektedir.
- Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA): Zambiya ve Malavi. Bira, alkolsüz içecekler, tütün, şeker, bitkisel yağlar, tavuklar ve yumurtaları, ofis gereçleri, petrol ürünleri, silahlar ve patlayıcılar hariç olmak üzere diğer ürünlerin Malavi'ye ticareti gümrüksüz olarak gerçekleştirilebilmektedir.
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşmaları: Portekiz, İtalya, Mauritius, BAE, Macau, GAC, Hindistan, Vietnam ve Botswana.
- Avrupa Birliği (AB): Mozambik ve ABD arasındaki ilişkiler, AB ile Güney Afrika ülkelerini içine alan SADC ile 10 Haziran 2016 tarihinde imzalanan Ekonomik Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girene kadar AB ile Afrika Karayip Pasifik ülkeleri ile 2000 yılında imzalanan Cotonou Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir.
- 2017 yılında Türkiye ile Mozambik arasında "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ve "Yatırımların Karşılıklı Teşviği ve Korunmasına İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır.

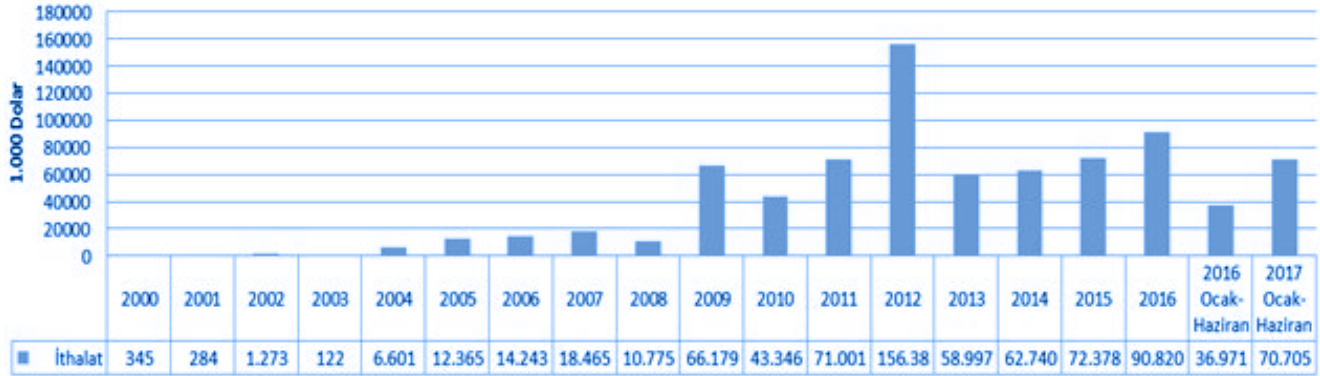
TÜRKİYE-MOZAMBİK TİCARET RAKAMLARI RAKAMLARI

Tablo-1: Türkiye'nin Mozambik'e İhracatı (1.000 Dolar)

Kaynak: TÜİK, Trademap

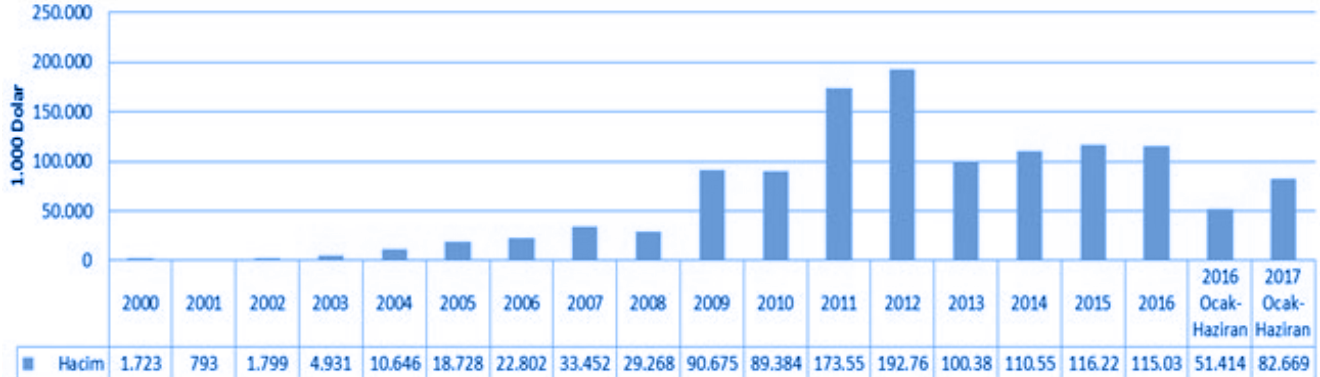
İTHALAT

Tablo-2: Türkiye'nin Mozambik'ten İthalatı (1.000 Dolar)

Kaynak: TÜİK, Trademap

HACİM

Tablo-3: Türkiye-Mozambik Dış Ticaret Hacmi (1.000 Dolar)

Kaynak: TÜİK, Trademap

DENGE

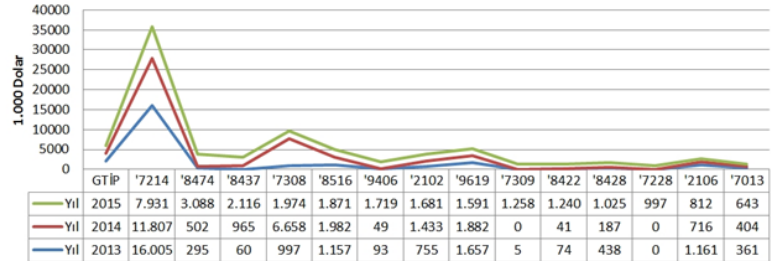

Tablo-4: Türkiye-Mozambik Ticaret Dengesi (1.000 Dolar)

Kaynak: TÜİK, Trademap

TÜRKİYE'NİN MOZAMBİK'E İHRACATINDA BAŞLICA ÜRÜNLER

Türkiye'nin Mozambik'e ihraç ettiği başlıca ürünler başta demir/çelik ürünleri olmak üzere toprak, taş, metal ayıklama, eleme ve tasnif makinaları tohum, hububat ve bakliyat temizleme, eleme ve tasnif makinaları, elektrikli su ısıtıcıları, prefabrik yapılar, mayalar ve hijyenik havlular ve tamponlardır.

Tablo-5: Türkiye'nin Mozambik'e ihracatında başlıca ürünler (1.000 Dolar)

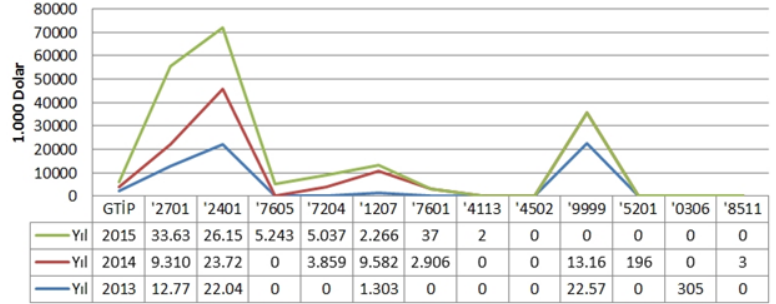
Kaynak: ITC, Trademap

TÜRKİYE'NİN MOZAMBİK'E İHRACATINDA BAŞLICA ÜRÜNLER

GTİP	ÜRÜN ADI	GTİP	ÜRÜN ADI
'7214	Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar (dövülmüş, sıcak haddelenmiş, haddeleme işleminden sonra burulmuş olanlar dahil)	'9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya
'8474	Toprak, taş, metal cevheri vb. ayıklama, eleme, tasnif, ayırma, yıkama, kırma, öğütme, yoğurma, kalıplama vb. Makinaları	'7309	Demir veya çelikten depo, sarnıç, küvler vb kaplar (hacmi > 300 lt ve mekanik veya termik tertibatı olmayan)
'8437	Tohum, hububat, kuru baklagilleri temizleme, tasnif etme ayıklama ve öğütmeye mahsus makina ve cihazlar	'8422	Bulaşık, şişe vb yıkama ve kurutma makinaları, şişe, kutu çuval vb doldurma, etiketleme makinaları, ambalaj vb makinalar
'7308	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatla kullanılmak üzere hazırlanmış demir veya çelikten sac, çubuk, vb.	'8428	Kaldırma, elleçleme, yükleme, boşaltma makinaları (asansörler, yürüyen merdivenler, konveyörler, teleferikler gibi)
'8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler, rezistanlar	'7228	Diğer alaşımlı çelikten çubuk ve profiller; alaşımlı veya alaşımsız çelikten sondaj işlerinde kullanılan içi boş çubuklar
'9406	Prefabrik yapılar	'2106	Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları
'2102	Mayalar ve cansız diğer tek hücreli mikroorganizmalar	'7013	Sofra, mutfak, tuvalet, yazıhane, ev tezyinatı ve benzeri işler için cam eşya

TÜRKİYE'NİN MOZAMBİK'TEN İTHALATINDA BAŞLICA ÜRÜNLER

Türkiye'nin Mozambik'ten gerçekleştirmiş olduğu ithalatta en önemli ürünler taş kömürü ve yaprak tütün ve döküntüleridir. 2015 yılında Mozambik'ten gerçekleştirilen ithalatın %83'ünü bu iki ürün oluşturmuştur.

Tablo-6: Türkiye'nin Mozambik'ten İthalatında Başlıca Ürünler (1.000 Dolar) Kaynak: ITC, Trademap

GTİP	ÜRÜN ADI	GTİP	ÜRÜN ADI
'2701	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. katı yakıtlar	'4113	Diğer hayvanların dabalama veya ara kurutmadan sonra ileri derecede hazırlanmış deri ve köseleleri
'2401	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri	'4502	Tabii mantar (işlenmiş)
'7605	Aluminyum teller	'9999	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen ürünler
'7204	Dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde edilmiş külçeler	'5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)
'1207	Diğer yağlı tohumlar ve meyveler	'0306	Kabuklu hayvanlar (canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş, kurutulmuş, tuzlanmış veya benzer işlem görmüş)
'7601	İşlenmemiş alüminyum	'8511	Motorlarda kullanılan elektrikli ateşleme veya hareket ettirme tertibat ve cihazları (ateşleme-dinamo manyetoları, vb)

MOZAMBİK YATIRIM ORTAMI

İhracat potansiyeli olan alanlar:

Gıda (un, makarna, bisküvi, salça, maya, konserve)

- İnşaat malzemeleri
- Makine ve ekipman (iş makinaları, gıda işleme, tarım, paketleme)
- Otomotiv
- Beyaz eşya
- Elektrik malzemeleri
- Eczacılık ürünleri ve tıbbi malzeme
- Tekstil ve konfeksiyon
- Temizlik malzemeleri (sabun, deterjan) ve kozmetik
- Kağıt ve karton
- Plastik ürünler
- Mobilya

Yatırım potansiyeli olan alanlar:

- Altyapı
- Enerji (doğalgaz, hidroelektrik)
- Madencilik (kömür)
- Turizm (oteller)
- Gayrimenkul
- Lojistik-depolama
- Tarım (susam, ağaç ürünleri, tütün)

Mozambik Hükümeti ekonomik büyümeyi, yatırımları ve istihdamı teşvik etmek, bölgesel dengesizlikleri gidermek, ülkenin geniş yatırım potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla son derece liberal sayılabilecek önemli yasal düzenlemeler yapmıştır.

Öncelikle 1993 tarihli yatırım yasasını revize edilmiş, Yatırım Teşvik merkezi APIEX ile Serbest / Ekonomik Bölge Ofisini GAZEDA kurulumuştur. Ayrıca, ülke MIGA'ya taraf olup, uluslararası tahkimi kabul etmeye başlamıştır.

Yapılan düzenlemelerle yerli-yabancı yatırımcı ayrımı ortadan kaldırılmış, özel güvenlik şirketleri, medya ve bazı özel imtiyazlar hariç olmak üzere, hemen hemen tüm alanlar yabancı yatırıma açılmıştır.

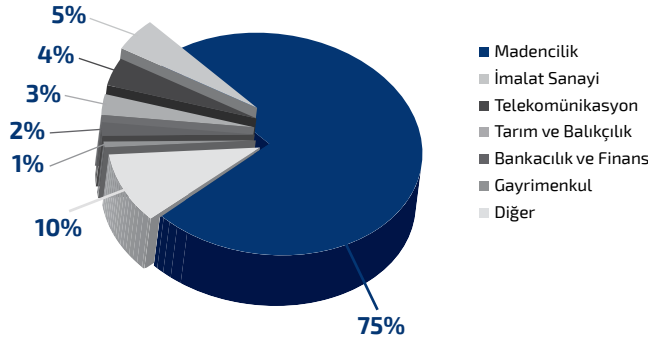
2011/15 Sayılı "Mega - Projeler Kanunu" ile bu alanlarda gerçekleştirilecek projelere %5 ila %20 arasında değişen bir oranda yerel katılım getirilmiştir. Ayrıca aynı dönemde kamu-özel sektör ortaklığı PPP Modelinin yasal altyapısı oluşturulmuştur.

Yerli ortak zorunluluğu konulmamasına karşılık, bazı yabancı yatırımcıların bürokratik süreçleri kolaylaştırmak adına, kendilerine yerel ortak almayı seçmişlerdir.

Mozambik'e son yıllarda giren Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) Tutarı (Milyon \$):

YILLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
DYS	154	427	592	893	1018	2663	5629	6698

Doğrudan Yabancı sermayenin yatırım alanlarının başında doğal gaz ve kömür başta olmak üzere madencilik sektörü gelmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ve sektörel bazda dağılımı:

ÜLKELER	MİLYON \$ (2013-13)
ABD	2122
BAE	1869
HİNDİSTAN	1308
NORVEÇ	467
AVUSTRALYA	969
PORTEKİZ	236
MALEZYA	262

Kambiyo Rejimi ve Bankacılık Sistemi

Ülkede Bankacılık sistemi özellikle The Foreign Exchange Law (Law no. 11/2009) ile liberalleştirilmiş olup, görece serbest sayılabilecek kambiyo rejimi ve konvertibilite sağlanmıştır.

Halihazırda ülkede büyük çoğunluğu yabancı kaynaklı olmak üzere bir çok ticari ve yatırım bankası faaliyet göstermektedir:

- Banco Internacional de Moçambique, SA.
- Barclays Bank Moçambique, SA.
- Standard Bank, SA.
- Banco Comercial e de Investimentos, SA.
- Capital Bank
- The Mauritius Commercial Bank SA
- African Banking Corporation SA.
- FNB Moçambique, SA.
- Socremo Banco de Microfinanças, SA.

- Ecobank
- Banco Oportunidade de Moçambique, SA.
- Banco Terra, SA.
- Moza Banco, SA.
- Banco Tchuma, SARL.
- Banco Nacional de Investimento, SA.
- United Bank for Africa Moçambique, SA.
- Banco Único, SA.
- Banco Mais

Yerli ve yabancılar bankalar nezdinde döviz hesapları açabilmekte ve serbest piyasada döviz ofislerinde işlemler yapılabilmektedir. Ancak, şahısların yurtdışı para transferi 5.000 ABD Doları ile sınırlandırılmış olup, bu miktarın üzerindeki döviz transferleri merkez Bankasının iznini gerektirmektedir. Firmalar için de yurtdışına döviz transferinde gerekçe ve izin gerekmektedir.

Öte yandan, ülkede yerleşik firmalar, yurtdışı kaynaklı döviz kazançlarını, örneğin ihracat gelirlerini 90 gün içinde ülkeye getirmeleri gerekmekte olup, ihracat gelirlerinin %50'sini yerel paraya çevirme zorunluluğu getirilmiştir.

1. BÖLÜM - GİRİŞ

1975 yılına kadar Portekiz sömürgesi olarak kalan Mozambik, bağımsızlığını ilan ettikten sonra uzun ve ağır bir iç savaşa sürüklenmiş ; bu iç savaş ekonomik çöküşle birlikte yatırım yokluğuna, özel sektöre ait sanayilerin kamulaştırılmasına ve ülke geneline yayılan büyük bir gıda kıtlığına neden olmuştur.

İktidar partisi Mozambik Özgürlük Cephesi'ne (FRELIMO) karşı silahlanan daha liberal bir sistemi savunan Mozambik Ulusal Direnişi (RENAMO) iç savaşta başlıca aktör olmuştur. 1992 yılında imzalanan barış anlaşmasıyla, 1 milyon insanın öldüğü iç savaştan barışa geçiş dönemi başlamış; 1994 yılında ülkenin ilk demokratik seçimleri gerçekleştirilmiş ve FRELIMO ülkede önde gelen bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır. Parti, bugün de bu gücünü korumaktadır.

Mozambik Hükümeti 1993 yılında, ülkede yerli ve yabancı yatırımları büyütmek ve teşvik etmek amacıyla vergi ve gümrük harçlarından muafiyet, fonların menşe ülkeye serbest transferi ve kanunda öngörülenden fazla sayıda yabancı işçi çalıştırma imkanı da dahil olmak üzere bir takım avantajlar ve teşvikler sunan Yatırım Kanunu'nu onaylamıştır. Söz konusu teşvikler, yürütülen faaliyetin ölçeği ve sektörü ile projenin gerçekleştirildiği bölgeye göre değişiklik göstermektedir.

Mozambik'in son 20 yıl içerisindeki hızlı ekonomik açılımı, yoksulluğun azaltılmasını yalnızca belli bir oranda etkilemiş olup yoksulluğun coğrafi dağılımı sınırlı ölçüde değişmiştir. Yakın zamanda petrol ve doğalgaz sektörlerinde doğal kaynakların keşfedilmesine rağmen, Mozambik ciddi bir ekonomik ve siyasi kriz yaşamaktadır ve sosyal göstergelerini iyileştirmesi gerekmektedir.

Ülke, en güncel İnsani Gelişme Endeksi'nde (İGE) 187 ülke arasında 178. sırada yer almıştır. Yetişkinlerin okuryazarlık oranı %56 (yüzde elli altı), doğumda beklenen ortalama yaşam süresi ise yalnızca 50,3'tür (elli virgül üç).

Ocak 2015'te gerçekleştirilen 5. (beşinci) barışçıl seçim sürecinin akabinde, Filipe Nyusi Mozambik'in dördüncü Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Nyusi'nin partisi de toplamda 250 koltuktan 144 koltuğu kazanarak mecliste güçlü bir çoğunluk elde etmiştir.

2. BÖLÜM - GENEL BAKIŞ

1.Hukuk sistemine özet bakış

Mozambik hukuk sisteminin temel dayanağı, 2004 yılında kabul edilmiş haliyle Mozambik Anayasası'dır. Mozambik sistemi; yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığını açıkça öngörmektedir ve bu erklerin her biri, önemli farklı kurumlarla tecelli etmiştir.

Yürütme; (i) 5 (beş) yıllığına genel seçimle seçilen, hem Devlet Başkanı hem de Savunma ve Güvenlik Kuvvetlerinin Başkomutanı kabul edilen, emrinde Devlet Kurulu isimli bir danışma organı bulunan Cumhurbaşkanı ile (ii) Bakanlar Kurulunu da meydana getiren Başbakan ve Bakanların oluşturduğu Hükümetten oluşur. Ayrıca Hükümet, Parlamentonun yetkilendirdiği hususlarda çıkardığı Kararnamelerle yasama yetkisine de sahiptir.

250 (iki yüz elli) üyeden oluşan Parlamento, Hükümetle birlikte yasama yetkisine sahiptir ve tek meclisli sisteme sahiptir. Üyeleri de, parlamento seçimleriyle 5 (beş) yıllığına seçilen siyasi parti temsilcileridir. Mozambik halkının en yüksek temsil organı olan Parlamento, her hususta salt çoğunlukla kanun geçirme yetkisine sahiptir.

Yargılama erkini elinde bulunduran mahkemeler; Yüksek Mahkeme, İdare Mahkemesi (idare, vergi ve gümrük konularında en üst mahkeme) ve adli mahkemelerden oluşmaktadır. Bu mahkemeler; halk adına adaleti tesis eden, Anayasa, kanunlar ve yürürlükteki diğer mevzuata uyulmasını teminat altına alan, vatandaş ve kurumların haklarını ve meşru çıkarlarını koruyan bağımsız ve özerk organlardır. Yargı Teşkilat Kanunu uyarınca yargı sistemi, İlçe Mahkemeleri, İl Mahkemeleri, Temyiz Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme olarak teşkilatlanmıştır. Anayasal niteliği olan konularda mahkeme ise, yasal hükümlerin Anayasaya uygunluğunu teyit ve ilan eden Anayasa Mahkemesidir.

Mozambik hukuk sistemi, Kıta Avrupası hukukuna dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, hukukun birincil kaynağı mevzuattır. Mahkeme kararları yalnızca ilgili taraflar ve getirdikleri konular için bağlayıcıdır; ABD, İngiltere ve Güney Afrika gibi Anglosakson hukukunda uygulanan içtihat hukuku Mozambik'te uygulanmamaktadır.

Mozambik'te hukukun birincil kaynağı olan mevzuat, öncelikle Parlamentoda ve usulünce yetkilendirilmiş hususlarda da Hükümet tarafından çıkarılmaktadır. Mevzuat Mozambik yargı alanındaki her kişi için eşit koşullarda bağlayıcıdır, bu nedenle de eşitlik ilkesine dayalı olarak genel ve soyut hükümler ortaya koymalıdır. Yasama usulü bu bölümün 3. kısmında ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Uluslararası hukuka ilişkin olarak ise, Mozambik Anayasası Madde 18 uyarınca, usulüne göre onaylanıp kanunlaşan antlaşmalar ile uluslararası anlaşmalar resmi tebligatla ilan edilmeleri üzerine ve Mozambik Devleti'nde geçerlilikleri devam ettikçe tatbik edilebilir niteliktedir.

2. Kanunlar hiyerarşisi ve makamlar

Mozambik kanunlar hiyerarşisine göre, en yüksek yasal belge Anayasadır ve onu sırasıyla Parlamento tarafından kabul edilen Kanunlar, Hükümetçe çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler, Bakanlar Kurulu Kararları, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Bakanlık Yönetmelikleri ve Bakanlık Talimatları izler.

Kamu Yönetimi ikiye ayrılır: Doğrudan Yönetim ve Dolaylı Yönetim.¹

Devletin Doğrudan Yönetimi de kendi içinde iki bölüme ayrılır: Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetim.

Merkezi Yönetim; Hükümet gibi Mozambik'te her bölgede faaliyet gösterme yetkisine sahip organlardan oluşur. Öte yandan Yerel Yönetimler yalnızca sınırlı bir bölgede yetkilidir.

Merkezi Yönetim; Merkezi Yönetim Organları (Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar), Bağımsız Merkezi Organlar (Ombudsman gibi), kamu kuruluşları ve geçici kuruluşlar (belirli ve geçici bir amaçla oluşturulan kuruluşlar) ile büyükelçilik ve konsolosluklar gibi yurtdışı temsilciliklerinden meydana gelir. Yerel Yönetim de yerel makamlardan oluşmaktadır.

Dolaylı Yönetim ise, kuruluş amaçlarına yönelik belirli yönetsel faaliyetleri gerçekleştirmek üzere merkezi Devlet organlarına kurulan bağımsız tüzel kişilikli kamu kuruluşlarından meydana gelmektedir. Mozambik Bankası, Kamu Kurumları, Kamu Vakıfları, Kamu Fonları ve tüm Kamu İktisadi Teşebbüsleri, bu tür kuruluşlar arasındadır.

3. Yasama sürecine özet bakış

Kanun koyma faaliyeti, yasama usulünü tetikleyecek bazı işlemlerin gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Yasama usulü; (i) teklif aşaması, (ii) oluşturma aşaması ve (iii) kanunlaştırma ve yayımlama şeklinde üç aşamaya ayrılmıştır.

Mozambik Anayasası'nın 183. maddesine göre yasama teklifi, Parlamento üyeleri, Parlamento Komisyonları, Parlamento Grupları, Hükümet ve Mozambik Cumhurbaşkanı tarafından yapılır². İlgili organ, tasarımı hazırlar (teklif parlamento tarafından yapılırsa "projecto de lei"; Hükümet tarafından yapılırsa "proposta de lei"

¹8 Şubat tarihli ve 07/2012 sayılı Kanun uyarınca

²Kanun, yasama sürecinde kamu istişaresi öngörmemektedir.

adı verilir) ve Parlamento Başkanlığına sunar. Parlamento Başkanı da tasarımı Parlamento Komisyonuna iletir. İlgili Komisyon, tasarımı aldıktan sonra inceleyip, tasarımın görüşüleceği oluşturma aşamasını başlatmak üzere rapor ve görüş hazırlar.

Oluşturma aşaması, genel görüşme ve özel görüşme olarak ayrılmıştır. Genel görüşmede, yasama teklifinden sorumlu organ Parlamente tasarıyı sunar, gerekçelerini ve kanunun uygulanabilirliği için gerekenleri anlatır. Sonrasında Parlamento Komisyonunun raporu sunulur ve tasarı ilk oylamadan geçer. Oylama kanunun geçmesi lehinde sonuçlanırsa, özel görüşmeye geçilir ve bu aşamada ilgili Parlamento Komisyonu tasarıyı madde madde görüşür. Ancak genel kurul, özel görüşmenin Parlamente içerisinde gerçekleştirilmesi hakkını kullanabilir. Son olarak, bu iki görüşmeden sonra, tasarı son görüşmeden geçer ve nihai oylamaya sunulur.

Onaylanması üzerine tasarı Cumhurbaşkanına gönderilir ve Cumhurbaşkanı kanunu 30 (otuz) gün içerisinde imzalar ve kanunlaştırır. Cumhurbaşkanı, öncesinde Anayasa Konseyinden tasarımın Anayasa'ya uygunluğu açısından görüş bildirmesini talep edebilir. Konsey değerlendirmesini sunması üzerine Cumhurbaşkanı, ya tasarımı veto eder ya da değerlendirmeyi almasını izleyen 30 (otuz) gün içerisinde kanunlaştırır. Veto halinde tasarı Parlamente'ye iade edilir. Bu sefer, tasarıya Parlamente üyelerinin 2/3'ü (üçte ikisi) lehte oy verilirse, Cumhurbaşkanı tasarımı kanunlaştırmak zorundadır.

Yasama usulünün son adımında ise kanun Resmi Gazete'de yayımlanarak (sensu lato) yürürlüğe girer.

Resmi Gazete üç diziye ayrılır.³ 1. Dizide kanun, kanun hükmünde kararname, karar, talimat ve diğer mevzuat yayımlanır. 2. Dizide kamu yönetimince çıkarılan kararname, talimat ve izinler ile yayımlanması gereken mahkeme kararları yayımlanır. 3. Dizide ise toprak ve maden imtiyazları ile izinler, belediye düzenlemeleri, kuruluş ilanları, dernek, vakıf ve şirketlerin tüzükleri ve tüzük değişiklikleri yayımlanır.

4. Kanun ve düzenlemelerin kabul ve değişiklik usulüne özet bakış

Kanunların kabulü veya değiştirilmesine ilişkin benzer bir usul uygulanmaktadır, çünkü yasal bir belge yalnızca aynı hiyerarşik seviyedeki bir belgeyle iptal, tadil edilebilmekte veya değiştirilebilmektedir – lütfen bu bölümün 3. ve 5. kısımlarına bakınız.

a. Kamusal istişare gereklilikleri

İlgili teklifin taslak haline gelmiş ve görüşmeyi bekliyor olmasına rağmen, Mozambik, Yasama Sürecine Kamusal Katılım Sürecine dair Kanunu henüz onaylamamıştır. Anayasa demokratik sürece halkın katılımına izin vermekte, ancak buna ilişkin herhangi bir gereklilik veya çerçeve bulunmamaktadır.

³Resmi Gazete yalnızca ücretli hizmet yoluyla temin edilebilmektedir. Resmi Gazete'nin fiziki nüshası, ücret karşılığında Imprensa Nacional de Moçambique'ten satın alınabilir.

Taslak kanun tasarılarının kamuya sunulması ve erişim

Bilgilendirme Kanunu⁴, şahısların kamuyu ilgilendiren bilgileri talep etmesi, araması, istişare etmesi, elde etmesi ve yaymasını mümkün kılarak, bilgiye erişme hakkı ve bunu uygulama mekanizmasını düzenlemektedir. Görüşme sürecindeki tasarılar Mozambik Parlamentosu web sitesinde sunulmaktadır. Böylece, içerik sunulmasa bile, Parlamento Tüzüğü Madde 66 (2) (k), Genel Kurulun halka açık olmasını öngörmekte ve isteyen herkesin katılmasına izin vermektedir.

b. Yayım veya dağıtım gereklilikleri

Önceden de belirtildiği üzere, yakın zamanda kabul edilmiş belgelerin yayımlanması, belgenin yürürlük kazanması için mecburidir. Resmi Gazete'de yayımlanmayan belge, tatbik edilebilir nitelikte değildir.

5. Yürürlükteki yasaları düzenli olarak değerlendirmeye ilişkin sistem

Yukarıda 3. kısımda açıklanan yasama süreci ilkelerine uyulması ve en az aynı hiyerarşik seviyede bir belgeyle değiştirilmeleri kaydıyla, Mozambik'te kanunlar istenilen her zaman değerlendirmeye tabi tutulabilmektedir. Örneğin, talimat veya yönetmeliklerle kanun hükmünde kararname veya kanunlar değiştirilemez veya iptal edilemezken, aynı hiyerarşik seviyede olmaları nedeniyle başka yönetmelikler değiştirilebilmektedir.

Öte yandan, Anayasa, 291 ila 296. Maddeleri vasıtasıyla anayasal kuralların değiştirilmesine ilişkin bir sistem tesis etmiştir. Bu çerçevede, ilgili teklif Cumhurbaşkanı veya Meclis üyelerinin 1/3'ü (üçte biri) tarafından yapılabilir. Ancak, bu tür değişiklik kanunları, Mozambik Devleti'nin bağımsızlığı, Devlet ve Dinin ayrılması ve Hükümetin cumhuriyet sistemiyle işlemesi gibi bazı hususları etkileyemez.

Anayasa değişiklikleri, Parlamento üyelerinin en az 2/3'ü (üçte ikisi) tarafından onaylanmalı, tek bir değişiklik kanununda toplanmalı ve Cumhurbaşkanı tarafından kanunlaştırılmalıdır.

⁴31 Aralık tarih ve 34/2014 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.

3. BÖLÜM - ANTLAŞMALAR VE ULUSLARARASI YATIRIM ANLAŞMALARI

1. Uluslararası antlaşma örgütleri, ekonomik örgütler ve serbest ticaret alanları

Mozambik Cumhuriyeti, Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeler Grubu (ACP), Afrika Kalkınma Bankası Grubu (AfDB), Afrika Birliği (AU), Comunidade dos Países de Língua Portuguesa (Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu – CPLP), Milletler Topluluğu, Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi örgütlere üyedir.

2. İmzalanan/onaylanan iki ve çok taraflı antlaşmalar ile uluslararası yatırım anlaşmaları

Mozambik; Cezayir, Belçika-Lüksemburg, Çin, Küba, Danimarka, Mısır, Finlandiya, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Moritüs, Hollanda, Portekiz, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Vietnam ve Zimbabve ile toplam 25 (yirmi beş) İkili Yatırım Antlaşması (İYA) imzalamıştır.

İYA'lar, yabancı vatandaşların Mozambik'e yatırım yapmasını ve Mozambik vatandaşlarının diğer Taraf Devlet topraklarına yatırım yapmasını teşvik etmekte ve ev sahibi Taraf Devlet karşısında vatandaşların haklarını korumaktadır. Halihazırda, anılan İYA'ların yalnızca 3'ü (üç) yurtiçi mevzuata dahil edilmemiştir (İspanya, BAE ve Zimbabve) ve bu nedenle yürürlükte değildir.

Mozambik tarafından imzalanan tüm İYA'lara "En Çok Kayırılan Ülke" ilkesi dahil edilmiştir. Bu hüküm, Taraf Devletlerin, yabancı yatırımcıların yatırımlarına yurtiçi yatırımcıların yatırımlarından daha az tercih edilir şekilde muamele edilmesini yasaklamaktadır. Ayrıca, Taraf Devlet yatırımcılarının, aynı Taraf Devletin başka bir ülkeye sağladığı en çok kayırma muamelesinden yararlanmasını öngörmektedir.

Bu ilke, Mozambik ile İYA imzalamış tüm Taraf Devlet vatandaşlarını korumakta ve ayrımcılık yapmama teminatı sunmaktadır.

Yatırımcının ve yatırımın korunmasının yanı sıra, İYA'lar ihtilafların çözümü için de açık kurallar tesis etmektedir. Mozambik tarafından imzalanan İYA'ların çoğu, ihtilaf halinde tarafların, ortaya çıkmasını izleyen 6 (altı) ay içinde ihtilafı barışçıl olarak çözmeye çalışmalarını öngörmüştür.

Ayrıca İYA'lar, genel olarak, öncelikle ulusal iç idari ve adli çözüm yollarının tüketilmesini talep etme hakkından cayılmasını ve ihtilafın adli kurumlarda mı yoksa uluslararası tahkimde mi çözüleceğini seçme hakkının yatırımcıda olmasını şart koşmaktadır.

İhtilaf çözümünde iki en yaygın kural; (i) ihtilafın, 18 Mart 1965 tarihli Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Anlaşmazlıkların Çözümlemesi Hakkındaki Washington Sözleşmesi uyarınca Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) nezdinde tahkim yoluyla çözülmesi veya (ii) Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Tahkim Kuralları (UNCITRAL) uyarınca kurulan tahkim yoluyla çözülmesidir.

3.Çifte Vergilendirme Anlaşmaları

(i) İki (veya daha fazla) Devlette benzer vergilerin, (ii) aynı mükellef üzerine, (iii) aynı konu ve dönem için tarh edilmesi durumunda uluslararası çifte vergilendirme söz konusudur.

Çifte Vergilendirme, uluslararası mal ve hizmet alışverişi ile sermayenin, teknolojinin ve kişilerin sınırlar ötesi dolaşımı üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Mozambik, çifte vergilendirmenin önlenmesine dair dokuz antlaşmaya (DTT) taraf olmuştur.

Çifte Vergilendirmeyi önlemek üzere, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) Mali İşler Komitesi, başka ülkelerde faaliyet gösteren mükelleflerin vergi durumlarını netleştirmek ve standartlaştırmak ve uluslararası çifte vergilendirme alanındaki ortak sorunlara yeknesak bir çözüm bulmak amacıyla OECD Gelir ve Servet üzerinden Alınan Vergilere Dair Model Anlaşma'yı 1963'te kabul etmiştir. Bu DTT'ler, OECD Vergi Anlaşması Modelini izlemektedir. Her bir DTT'de uygulanan vergi oranları ve kavramlar, imzalandığı döneme göre değişiklik göstermektedir. Azaltılmış stopaj vergileri aşağıdaki gösterildiği gibi farklı oranlardadır:

4.Lahey Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi ("Tasdik Şerhi Sözleşmesi")

Mozambik, "Tasdik Şerhi Sözleşmesi" olarak bilinen Lahey Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi'ni onaylamamıştır. Bu nedenle, yurtdışında düzenlenen belgelerin Mozambik'te geçerli olması için tasdik sürecinden geçmesi gerekmektedir. Mozambik Medeni Kanunu⁵, yurtdışında düzenlenen resmi ve özel belgelerin yurtiçinde düzenlenmiş resmi ve özel belgelerle aynı geçerlilik ve itimat edilebilirlikle tanındığını özellikle belirtmektedir. Ancak, bu tür belgeler, sahilikleri hakkında şüphe oluşması durumunda, yalnızca tasdik sürecinin usulünce tamamlanması kaydıyla kabul edileceklerdir. Belgeyi imzalayan memurun imzasının, belgenin düzenlendiği ülkedeki Mozambik diplomatik yetkilisi tarafından onaylanması halinde, bu tür resmi ve özel belgeler tasdik edilmiş kabul edilecektir.⁶

ÜLKE	TEMETTÜ	FAİZ	TELİF (ROYALTI)
BOTSVANA	%0 %12	%10	%10
HİNDİSTAN	%7,5	%10	%10
İTALYA	%15	%10	%10
MAKAO	%10	%10	%10
MORİTUS	%8 %10 %15	%8	%5
PORTEKİZ	%15	%10	%10
GÜNEY AFRİKA	%8 %15	%8	%5
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	%0	%0	%5
VİETNAM	%10	%10	%10

⁵ Medeni Kanun Madde 365.

⁶ Medeni Usul Kanunu Madde 540.

4. BÖLÜM – YATIRIM TEŞVİKLERİ

1. Yabancı yatırımcı ve yabancı yatırım tanımları

Yatırım Kanunu'nda⁷, yabancı şahıs "tabiiyeti Mozambik olmayan fertler, tüzel kişilik olarak ise aslen başka ülke mevzuatı tahtında kurulmuş şirketler veya Mozambik Cumhuriyeti'nde kurulmakla birlikte paylara bölünmüş sermayesinin %50'sinden fazlası yabancı şahıslara ait olan şirketler" olarak tanımlanır.

Ayrıca, burada yapılan doğrudan yabancı yatırım (DYY) tanımı da, Yabancı Para Kanunu'nda⁸ yapılan tanımla benzerdir. Yabancı Para Kanunu'na göre DYY "Mozambik'te tescilli ve Mozambik topraklarında faaliyet gösteren bir şirket vasıtasıyla ekonomik faaliyet gerçekleştirmek amacıyla kullanılacak olan, yurtdışı kaynaklardan temin edilen ve yabancı yatırımcı hesabına ve riskine özkaynak sermayesi veya kaynak teşkil eden her türlü maddi yabancı sermaye katkısı" olarak tanımlanmaktadır.

2. Yabancı yatırımı özendirmek için sunulan teşvik ve destekler

Mozambik Hükümeti, ülkede hem yurtiçi hem de yabancı yatırımları teşvik etmek ve arttırmak üzere Yatırım Kanunu ve Yönetmeliği'ni⁹ kabul etmiş ve böylece vergi ve gümrük harcı muafiyetleri, fonların serbest transferi, kanunda öngörülenden fazla sayıda yabancı işçi çalıştırma gibi çeşitli fayda ve teşvikler sağlamıştır. Bu teşvikler, ekonomik ve sınai faaliyete ve ülkedeki proje uygulama bölgesine göre değişiklik göstermektedir ve madencilik, petrol, doğalgaz gibi bazı sektörler için özel faydalar sunulabilmektedir.

Bu avantajlardan yararlanmak için yabancı yatırım, (i) konvertibl para birimi, (ii) altyapı, ekipman, materyal ve diğer ithal edilmiş mallar, (iii) imtiyaz, lisans gibi işletme hakları ile ekonomik, ticari veya teknik nitelikte diğer haklar ve/veya (iv) patentli teknolojiler veya tescilli ticari markaların kullanımına ilişkin imtiyaz hakları içermelidir.

Genel olarak, Mozambik'teki tüm yatırımcılara aşağıdaki teşvikler verilebilmektedir¹⁰:

- Fonların yurtdışına serbest transferi ve yatırılan sermayenin yeniden ihraç edilmesi;
- Aşağıda sıralanan ve Mozambik Mali Avantajlar Kanunu kapsamına verilen genel vergi ve gümrük vergisi teşvikleri;
- Gümrük Tarifesi'nde (karşılık gelen yatırım malları için) K Sınıfı olarak sınıflandırılmış mal ve makinelerin ithalatında gümrük vergisi ve Katma Değer Vergisi (KDV) muafiyeti;

⁷ Haziran tarih ve 3/93 sayılı Kanunla kabul edilmiştir.

⁸ Aralık tarih ve 83/2010 sayılı Kararnameyle kabul edilmiştir.

⁹ Ağustos tarih ve 43/2009 sayılı Kararnameyle kabul edilmiştir.

¹⁰ Fonların yurtdışına serbest transferi, her zaman, proje koşul ve şartlarını tanımlayan yatırım projesine dair izinle birlikte verilmektedir. Yatırım Kanunu ve Yabancı Para Kanunu gerekliliklerinin izlenmesi kaydıyla, fonlar ayrıca onaya gerek olmaksızın transfer edilebilmektedir. Ancak, döviz kıtlığı yaşanan ekonomik kriz zamanlarında yatırımcı, tüm işlemlerin durdurulması veya bankalarca gerçekleştirilmesinin zaman alması nedeniyle sorunlarla karşılaşabilmektedir. Vergi ve gümrük vergisi teşvikleri de, ilgili teşvikin koşullarını karşılayan yatırım projelerine izin verilmesiyle otomatik olarak sağlanmaktadır. Ancak, belirli bir malın veya makinenin Gümrük Tarifesi'nde K Sınıfı olarak tasnif edilip edilemeyeceği ve böylece yukarıda açıklanan şekilde ilave teşviklerden faydalanıp faydalanamayacağı hususunun yetkili mercilerle görüşülmesi gerekebilir.

- Yatırım projesi kapsamında alınan ve projede kullanılacak yeni maddi duran varlıklar için yatırım vergisi indirimi;
- Yatırım projesi geliştirmede kullanılan yeni veya ıslah edilmiş taşınmaz varlıkların hızlandırılmış amortismanı ve reentegrasyonu;
- Yeni teknolojileri kullanan özel ekipmana ilişkin olarak, kurumlar vergisi hesaplanması kapsamında vergi matrahında indirim;
- Mesleki eğitim yatırımlarına ilişkin olarak, kurumlar vergisi hesaplanması kapsamında vergi matrahında indirim;
- Her projeye özel olarak, Mozambik Mali Avantajlar Kanunu veya belirli sektörlerle yönelik olarak kabul edilmiş özel mevzuat kapsamında özel vergi ve gümrük vergisi teşvikleri uygulanabilmektedir.
- Büyük çaplı projeler; inşaat malzemeleri, makineler, ekipmanlar, aksesuar parçaları ve ilgili aktivitenin geliştirilmesinde kullanılacak veya gerekli diğer malların ithalinde gümrük vergisi ve KDV muafiyetinden faydalanmaktadır.
- Münhasıran Hızlandırılmış Kalkınma Ekonomik Bölgeleri'nde¹¹ gerçekleştirilen yatırımlar da, yukarıda anılan gümrük vergisi ve KDV muafiyetinden ve gerçekleştirilen toplam yatırımın %20'sine (yüzde yirmi) eşit oranda ilave yatırım vergisi indiriminden yararlanmaktadır;
- Bu sektöre özel olarak uygulanan Özel Vergilendirme Rejimi ve Vergi Avantajları'na¹² tabi petrol operasyonları; ve
- Maden Faaliyetlerine Özel Vergilendirme Rejimi ve Vergi Avantajları¹³.
- Yatırım Teşvik Merkezi¹⁴ (APIEX), yurtiçi ve doğrudan yurtdışı yatırımları çekmek ve elde tutmak amacıyla kurulmuş olan resmi bir Mozambik kurumudur ve aşağıdaki hizmetlerden sorumludur:
- Yatırım projelerinin onaylanması ve gerçekleştirilmesinde yatırımcılara kurumsal yardım sağlanması;
- Küçük ve orta ölçekli şirketler ile büyük ulusal şirketler arasında ticari işbirliğinin teşvik edilmesi;
- Mali ve teknik ortaklar da dahil, iş ortaklarının tespit edilmesi;
- Yatırım fırsatlarının tespit edilmesi ve tanıtılması;
- Engellerin çözümlenmesi amacıyla yatırım projelerinin izlenmesi ve desteklenmesi.

Ayrıca, Mozambik ihracatını geliştirecek politika ve tedbirleri oluşturmayı ve koordine etmeyi amaçlayan ve kar amacı gütmeyen Yatırım Teşvik Enstitüsü (IPEX) ile planlama ve kalkınma alanında özerk bir devlet organı olan Hızlandırılmış Kalkınma Ekonomik Alan Ofisleri de (GAZEDA), ülkedeki yatırım projelerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesinde rol oynayan kurumlar arasındadır.¹⁵

¹¹ Zambeze Nehir Vadisi bölgesi, Niassa İli, Nacala ilçesi, Ilha de Moçambique (Mozambik Adası), Ibo Adası ve ilgili makama onaylanan diğer alanlar.

¹² 23 Eylül tarih ve 27/2014 sayılı Kanun ve 31 Aralık tarih ve 32/2015 sayılı Kararnameyle kabul edilmiştir.

¹³ 23 Eylül tarih ve 28/2014 sayılı Kanun ve 31 Aralık tarih ve 28/2015 sayılı Kararnameyle kabul edilmiştir.

¹⁴ APIEX yatırım projesinde rol alabilecek diğer kamu kuruluşları ve makamlarla koordinasyon görevi üstlenmiştir. Bu nedenle, projenin karşılaşılabileceği olası engelleri, bunların türü ve mahiyetini tespit etmek ve çözüm önermekle sorumludur. APIEX, engeli kaldırarak yetkiye sahip değilse, konuyu ilgili makama taşıyacak ve yatırımcıya makam arasında arabuluculuk yapacaktır.

Yatırım hususlarındaki kararlara ilişkin itirazlar, gerekçeleriyle birlikte ilgili APIEX veya GAZEDA nezdinde yapılır. Şikayet ilgili makama iletilir ve 20 (yirmi) gün içinde yanıtlanmalıdır. Bu süre zarfından sonra APIEX veya GAZEDA, ilgili Bakana çözüm teklifini sunacak ve kesin karar Bakan tarafından verilecektir.

¹⁵ Yakın zamanda onaylanan 12 Aralık tarih ve 60/2016 sayılı Kararname, APIEX, GAZEDA ve İPE olarak yer alan 3 ayrı organın lağvedilmesi ve Mozambik Yabancı Yatırım ve Ticaret Enstitüsü ("Agência de Investimento e Comércio Estrangeiro") olarak tek çatı altında birleştirilmesi kararına varmıştır. Böylece, yabancı yatırımlar, ithalat ve ihracatın birleştirilmesi ve tanıtılması amaçlanmaktadır. Enstitü merkezi Maputo Kentinde bulunacak ve bölge temsilcilikleri de olacaktır. Bu belge henüz yürürlüğe girmemiştir.

3. Yatırım garantisi (kamulaştırma vb.'ne karşı)

Devlet, sınai mülkiyet hakları da dahil olmak üzere tüm mülkiyet haklarını ve diğer hakları garanti altına almaktadır. Her türlü kamulaştırma, yalnızca ulusal menfaat gerekçesiyle yapılabilecek ve bu durumda da adil ve hakkaniyetli bir şekilde tazmin edilecektir. İmzalanan ve Mozambik'te geçerli olan İYA'lar da, kamulaştırmaya karşı koruma hükmü içermektedir.

Ayrıca, fonların serbest transferi, Yatırım Kanunu ve Yönetmeliği ile teminat altına alınmıştır. İlk yatırım projesinin usulünce onaylanması ve ilgili döviz gerekliliklerine uyulması kaydıyla, kanun, aşağıdakilerin yurtdışına transferini mümkün kılmaktadır:

- Yurtdışına çıkarılabilir karlar;
- Telifler (royaltiler) ve benzer ödemeler;
- Uluslararası finans piyasasından alınmış ve Mozambik'teki yatırım projelerinde kullanılmış kredilerin amortisman bedelleri ve faiz ödemeleri;
- Mülkiyet haklarının korunması kapsamında yapılmış ödemelerden elde edilen gelirler; ve
- Yatırılmış olan ve yeniden yurtdışına çıkarılabilir nitelikteki yabancı sermaye.

Ülke genelinde yatırımlardan sorumlu kurum APIEX olup, Serbest Bölgelerle ilgili uygulama, izin ve düzenlemelerden ise GAZEDA sorumlu ve yetkilidir.

APIEX'e sunulan projelerde aşağıdaki miktarlar için nihai onay aşağıda belirtilen devlet kurumları tarafından verilmektedir:

- 1,5 Milyar MT kadar (50 Milyon \$) Bölge Valisi
- 2,5 Milyar MT kadar (80 Milyon \$) APIEX Genel Müdürü
- 13,5 Milyar MT kadar (450 Milyon \$) Planlama ve Kalkınma Bakanı
- Daha büyük projeler ve 10.000 Hektarı geçen alanları kapsayan yatırımlar için Bakanlar Kurulu

¹⁶ Döviz gereklilikleri, esas olarak, işlemlerin Merkez Bankası'na kaydedilmesi ve izin taleplerinin yapılmasıyla ilgilidir. Genellikle bu süreç, işleme ilişkin ayrıntılı açıklamaları ve çok sayıda destekleyici belge sunulmasını gerektirmektedir. Her işlemin kaydında, aynı anlaşma altındaki işlemler önceden kaydedilmiş olsa bile tüm belgelerin ibraz edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, döviz işlemlerine uyumda, gerekli belgelerin verilmesi yeterli olabilmektedir.

Serbest Bölgeler, Özel Ekonomik Bölge ve Sanayi Serbest Bölgesine tanınan teşvikler:

BÖLGE	KDV-GÜMRÜK MUAFİYET	KURUMLAR VERGİSİ (KV) MUAFİYETİ
'Serbest Bölge	Muaf	İlk 5 yıl muaf, 6-10. Yıl %50 İndirim, daha sonra %25
Özel Ekonomik Bölge	Muaf	İlk 3 yıl muaf, 4-10. Yıl %50 İndirim, daha sonra %25
Serbest Sanayi Bölgesi	Muaf	İlk 10 yıl muaf, 11-15. Yıl %50 İndirim, daha sonra %25

5. BÖLÜM - YABANCI YATIRIM KISITLAMALARI

1. Yabancıların sermaye sahipliğine ilişkin sınırlamalar (sektör, sermaye veya faaliyet kısıtlamaları, belirli piyasalara erişim sınırlamaları)

Mozambik hukuk sisteminde geçerli olan genel kural, tüm sektörlerin ulusal veya yabancı her türlü yatırım kaynağına açık olması yönündedir¹⁷. Sonuç olarak, yatırım alanlarının çoğunda yabancı veya ulusal sermaye sahipliği mümkündür.

Bu hususla birlikte, aşağıda belirtildiği üzere, bazı alanlarda yabancı sermaye sahipliği sınırlı veya koşulludur:

a. Mozambik Devleti tarafından önceden devletleştirilen Gayrimenkuller¹⁸ :

Bağımsızlık sonrası Mozambik Devleti tarafından devletleştirilen Gayrimenkuller, (i) yabancı şahıslara veya (ii) çoğunluk hissesi yabancı kuruluşlara ait olan veya yurtiçi kuruluşların sahiplik oranına bakılmaksızın yabancı sermayedar sayısı yurtiçi sermayedar sayısından fazla olan şirketlere devredilememektedir.

Bazı durumlarda (yasal dayanak olmaksızın, ama ilgili kurumlarca genel olarak kabul edildiği üzere) Mozambik Devleti tarafından önceden devletleştirilmiş bazı Gayrimenkuller yabancıların kontrol ettiği/sahip olduğu kurumlara devredilmiştir. Bu durum, ilgili Gayrimenkulün, işletme özelleştirilmesi kapsamına girdiği zamanlar meydana gelmiştir: örn. Ulusal Tekstil Şirketi, Cam Ulusal Sektörü (birkaç yıl önce tamamen özelleştirilmiştir), bu Gayrimenkullerle birlikte tüm varlıkların imtiyaz olarak yabancı şirketlere verildiği diğer işletmeler.

¹⁷ Yukarıda anılan ilkenin yasal dayanağı, tarafların kanunen yasaklanmadığı sürece her türlü ilişkiye girme özerkliğine sahip olduğu belirtilen Medeni Kanun Madde 405'tir.

¹⁸ 16 Ocak tarih ve 2/91 sayılı Kararname'nin 16. Maddesi.

b. Orduyla ilişkili sektörler¹⁹ :

Başta orduyla ilişkili ve askeri sektörler olmak üzere, ulusal bağımsızlığı etkilediği kabul edilen sektörler, yalnızca vatandaş olan kişilerce veya yurtiçi hissedarlarının çoğunluk hissesine sahip olduğu şirketlerce işletilecektir. Bununla birlikte Hükümet, ulusal bağımsızlığa müdahale veya sınırlama teşkil etmemesi kaydıyla ekipman ve operasyonel sistemlerin (donanım ve yazılım) üretimini için her türlü kuruluşa (yabancı kontrolündekiler de dahil) belirli bir süreliğine imtiyaz verebilmektedir.

c. Madencilik ve Petrol & Doğalgaz Yüklenim İşlemlerinde Yerel İçerik²⁰ :

Hem Madencilik hem de Petrol ve Doğalgaz mevzuatı, yerel içeriğin korunması rejimini öngörmektedir. Buna göre, ilgili sektörlerdeki imtiyaz sahipleri, girilecek alt yüklenim ilişkilerinde yurtiçi kişilere ve/veya yurtiçi kontrollü kuruluşlara öncelik vermekle yükümlüdür. Bu yükümlülük mecburi değil, daha ziyade öncelikli muameledir²¹.

d. İnşaat Şirketleri²² :

İnşaat şirketleri, yalnızca İnşaat Yüklenicilik Ruhsatı aldıktan sonra inşaat işleri yapabilmektedir. Ancak bu ruhsat, şirketin kamusal inşaat işleri yapmasına izin vermemektedir. İnşaat şirketinin kamusal inşaat işleri yapması için Kamusal Yüklenicilik İnşaat Ruhsatı alması gerekmektedir. Bu lisansı alabilmek için şirket:

- En az 10 (on) yıldır kesintisiz olarak Sivil İnşaat Şirketi olarak kayıtlı olması ve faaliyet göstermeli;
- Şirketin çoğunluk hissesi Mozambik uyruklu (kişi veya kuruluş) olmalıdır.

Kanunda, uyruk şartının sadece tescil (ve ruhsat) dönemine yönelik olması belirtilmiş olsa da, ilgili ruhsat makamı tarafından İnşaat Şirketinin ortaklık yapısında yaşanan değişiklikler üzerine Kamusal İnşaat Ruhsatının iptal edildiği durumlar yaşanmıştır.

e. Seyahat Acenteleri²³ :

Yakın zamanda kabul edilen bir Kararname, Seyahat Acentelerinin kontrolünün yalnızca Mozambikli çoğunluk hissedarlarına ait olabileceğini hüküm altına almıştır. Ancak, daha önce yaşanan benzeri bir girişimde olduğu gibi bu kuralın, anayasaya aykırı olarak değerlendirilmesi mümkündür (lütfen Güvenlik Şirketleri bölümüne bakın). Bununla birlikte, Seyahat Acentelerinin sermaye sahipliğini sınırlayan mevcut rejim halihazırda yürürlükte ve bağlayıcıdır.

¹⁹ Hiçbir özel kanun bulunmaması birlikte, ilgili Makamlar, orduyla ilişkili sektörler için özel kuruluşlara lisans vermemektedir.

²⁰ 18 Ağustos tarih ve 21/2014 sayılı Kanunun 41. Maddesi ile 18 Ağustos tarih ve 20/2014 sayılı Kanunun 34. Maddesi

²¹ Bu ilkenin ciddi bir ihlali halinde, imtiyaz sahibinin, imtiyaz koşullarını ihlal ettiği ve nihayetinde fesih sebebi teşkil ettiği değerlendirilmektedir.

²² 31 Aralık tarih ve 95/2013 sayılı Kararname'nin 5. Maddesi.

²³ 31 Ocak tarih ve 53/2015 sayılı Kararname'nin 4(2). Maddesi.

f. Özel Güvenlik Şirketleri²⁴ :

Kanunda, Özel Güvenlik Şirketlerinin yalnızca Mozambik vatandaşlarınca işletilebileceği ve çoğunluk hissesinin yabancı kuruluşlara ait olamayacağı belirtilmektedir. Ancak, Anayasa Konseyi (anayasal hususlarda bağlayıcı ve kesin karar veren Mozambik Kurumu), bu kuralın Mozambik Cumhuriyeti Anayasası'nı ihlal ettiğini hükmetmiş ve geçersiz kılmıştır.

6. BÖLÜM – YATIRIM ONAY SÜREÇLERİ

1. Doğrudan yabancı yatırım girişi için tarama, onay veya lisanslama süreçleri.

a. Kuralların yurtiçi yatırımcılara uygulanabilirliği

Yatırım Kanunu, yatırımcının tabiiyeti ve mahiyetinden bağımsız olarak, Mozambik'te gerçekleştirilip, Kanunda yer alan teminat ve teşviklerden yararlanmayı isteyen ekonomik nitelikli her türlü yatırım için geçerlidir. Kanun ayrıca, tüm yabancı yatırımcı, çalışan ve işverenlerin, Mozambik vatandaşlarına ilgili ulusal mevzuatta tanınmış her türlü hak ve yükümlülüğe sahip olmasını hüküm altına almıştır. Kanun, bu hükümlerin, Yatırım Kanunu kapsamında yapılan yerli ve yabancı tüm özel yatırımlar için geçerli olduğunu da ifade etmektedir.

b. Lisanslama süreçleri ve ilgili makamlar

Yatırım Kanunu kapsamında sağlanan teşviklerden yararlanmak isteyen yabancı doğrudan yatırımcılar, projelerini APIEX'ya veya Özel Ekonomik Bölgeler ve Serbest Sanayi Bölgeleri'nden sorumlu GAZEDA'ya sunabilmektedir²⁵.

İlgili form, projeye ilişkin kapsamlı bilgileri, önerilen yatırımcı ve yasal temsilcinin bilgilerinin yanı sıra iş planı, önerilen proje uygulama yerinin topografik planı veya çizimi gibi destekleyici bilgilerle birlikte İngilizce veya Portekizce olarak doldurulmalı ve ibraz edilmelidir. Başvuru değerlendirme sürecinde ilave bilgi ve belgeler talep edilebilmektedir.

Teşviklerden yararlanmak için yatırım projeleri aşağıdaki ölçütlerden en az birisini karşılamalıdır:

- En az 2.500.000,00 MZN doğrudan yabancı yatırım tutarı (iki milyon beş yüz bin Mozambik Metikali);
- Üçüncü faaliyet yılı itibarıyla şirketin yıllık cirosunun 7.500.000,00 MZN (yedi milyon beş yüz bin Mozambik Metikali) veya daha fazla olması;
- Şirketin, en az 1.500.000,00 (bir milyon beş yüz bin Mozambik Metikali) tutarında yıllık mal veya hizmet ihraç etmesi; veya
- İkinci faaliyet yılına kadar, yatırımcının, en az 25 Mozambik vatandaşı için istihdam yaratması, bu istihdamı temin etmesi ve sosyal güvenlik sistemine kaydetmesi.

²⁴ 30 Nisan tarih ve 9/2007 sayılı Kararnamenin 6. Maddesi.

²⁵ Zambeze Nehir Vadisi bölgesi, Niassa İli, Nacala İlçesi, Ilha de Moçambique (Mozambik Adası), Ibo Adası ve ilgili makama onaylanan diğer alanlar. 15. Dipnota bakınız.

Yatırımın değeri ve menşesine bağlı olarak, proje aşağıdaki makamlarca değerlendirilip yetkilendirilecektir²⁶:

- 1.500.000.000,00 MZN (bir milyar beş yüz milyon Metikal) tutarını aşmayan ulusal yatırım projeleri için İl Valileri;
- 2.500.000.000,00 MZN (iki milyar beş yüz milyon Metikal) tutarını aşmayan ulusal ve/veya yabancı yatırım projeleri için APIEX Genel Müdürü;
- 13.500.000.000,00 MZN (on üç milyar beş yüz milyon Metikal) tutarını aşmayan ulusal ve/veya yabancı yatırım projeleri için Ekonomi ve Maliye Bakanı;
- Aşağıdakiler için Bakanlar Kurulu:
 - 13.500.000.000,00 MZN (on üç milyar beş yüz milyon Metikal) tutarını aşan ulusal ve/veya yabancı yatırım projeleri;
 - Orman imtiyazları hariç, 10.000 (on bin) hektardan fazla arazi gerektiren projeler;
 - 100.000 (yüz bin) hektardan fazla bir araziye yönelik olarak orman imtiyazı gerektiren yatırım projeleri ve
 - Ekonomi ve Maliye Bakanı'nın teklifi üzerine, öngörülebilir siyasi, ekonomik, finansal veya çevresel etkisi nedeniyle Bakanlar Kurulunca incelenmesi ve kararlaştırılması gereken diğer tüm projeler²⁷;
 - Özel Ekonomik Bölgeler ve Serbest Sanayi Bölgelerine dair özel çerçeveye tabi yatırım projeleri için GAZEDA Genel Müdürü.

Onay üzerine, ilgili makam, 4. Bölümde anlatılan teşvikler arasından hangilerinin projeye sağlanacağını belirleyecektir.

2. Süreçler, zaman dilimi ve maliyet

Projenin ibrazından sonra, onaylamaya yetkili makam, projeyi ilgilendiren sektörlerden sorumlu Bakan(lar)la görüşüp, proje ibrazını izleyen 7 (yedi) iş günü içerisinde görüşünü belirtecektir. İlgili Bakanlık, zamanında – izleyen 5 (beş) gün içerisinde – yanıt vermezse, görüşün olumlu olduğu kabul edilecektir.

APIEX/GAZEDA, başvuru sahiplerine kararı 48 (kırk sekiz) saat içerisinde bildirecek ve bunun üzerine yatırımcı, (i) yatırım projesini Merkez Bankasına izleyen 90 (doksan) gün içerisinde tescil ettirmesini ve (ii) izleyen 120 (yüz yirmi) gün içerisinde veya proje onayında belirtilen zaman dilimi içerisinde projeyi uygulamaya başlayacaktır. Aksi halde, projeyi onaylayan makam izni iptal etme hakkına sahip olacaktır. Girişimin başlatılması amacıyla ilgili işlemlerin yapılmasıyla, projenin başlatıldığı kabul edilecektir. 90 (doksan) gün içerisinde Merkez Bankası'na tescil edilmemesinin proje uygulaması açısından bir sonuç doğurmamasıyla birlikte, bu durum kar ve temettüleri dışarı çıkarma hakkını ve yatırılan sermayenin tekrar dışarı çıkarılması hakkının yetkili makam tarafından kabul edilmemesine gerekçe teşkil etmektedir.

²⁶ Her yetkili makamın, yatırım tekliflerini değerlendirme, onaylama veya reddetme yetkisi vardır. Yatırım teklifleri reddedilen başvuru sahipleri, tekliflerini değiştirip kararın yeniden değerlendirilmesi için ilgili yetkili makama tekrar sunabilir.
²⁷ Kanun, öngörülebilir etkiye sahip projelerin bir listesini sunmamaktadır. Normalde, projenin Bakanlar Kurulu'na sunulup sunulmaması gerektiğini APIEX Müdürü ile Ekonomi ve Maliye Bakanı birlikte karar vermektedir. Bu durumda, Ekonomi ve Maliye Bakanı, Bakanlar Kurulu'na yatırım projesinin onaylanması yönünde karar verilmesini teklif edecektir, ancak nihai karar Bakanlar Kurulu'na aittir.

Yatırım projelerinin değerlendirilmesi için APIEX, her teklifte toplam proje değerinin ve sonraki yatırım artışlarının 1/1000'i (binde biri) oranında bedel talep etmektedir²⁸. Halihazırda onaylanmış bir projeyi değiştirme veya zaman dilimlerini uzatma talebi, ayrıca bedele tabidir.

3. Yatırım başvurularını reddetme gerekçeleri ve yabancı yatırımcının temyiz hakkı

Yatırım başvurularının APIEX tarafından nadiren reddedilmektedir. Yine de, eksik projeler, temel belgelerin yokluğu veya uygunluk koşullarının sağlanmaması nedeniyle, inceleyen makam ret kararı verebilmektedir. Bu durumda, yatırım konularındaki kararlara ilişkin şikayetler, gerekçeleriyle birlikte ilgili APIEX veya GAZEDA nezdinde yapılabilmektedir. İlgili makama iletilen şikayetler 20 (yirmi) gün içerisinde yanıtlanmalıdır. Bu süre zarfından sonra APIEX veya GAZEDA, ilgili Bakana çözüm teklifini sunacaktır.

4. İlgili makamın yatırım başvurusunu onaylama veya reddetme takdiri

Yatırım kararının reddedilmesi için ilgili makam, yasal bir dayanakla gerekçelerini usulünce belirtmeli ve bu gerekçeleri başvurucuya bildirmelidir.

5. Kanun ve makamların, onayın hızlandırılması için yatırımcının diğer yasal gayriresmi süreçlere (örn. lobicilik uzmanları veya danışmanlara) başvurabilmesini izin verip vermediği

Mozambik hukukunda, yatırım onayı sürecinde yararlı olabilecek yasal gayriresmi süreçler belirlenmemiştir. Bununla birlikte, deneyimimiz, yatırım projelerinin APIEX tarafından gayet hızlı şekilde onaylandığı ve bu süreçte gerekli desteği sağlamak üzere yatırımcıyla yakından çalışıldığı yönündedir.

6. Onaylı başvuruyu tek taraflı inceleme, itiraz etme veya geri çekme de dahil olmak üzere, ilgili makamların yabancı yatırımı izleme yetkisi (ve bunun kullanımı)

Belirli bir yatırım projesine lisans verme yetkisine sahip olan kuruluş, aşağıdaki durumlarda bu lisansı iptal etme yetkisine de sahiptir:

- Yatırımcının talebi;
- Onayı izleyen 120 (yüz yirmi) gün içerisinde, yatırımın başlatılmasına dair hiçbir işlem yapılmaması;
- Projenin uygulanmasının, önceden ilgili makama haber vermeyerek, kesintisiz olarak 3 (üç) aydan bir süre boyunca askıya alınması;
- Yatırım Kanunu veya Yönetmeliği hükümlerinin, proje izninde yer alan hükümlerin veya diğer ilgili mevzuatta yer alan hükümlerin ihlal edilmesi.

²⁸ 22 Kasım tarih ve 116/89 sayılı Bakanlık Yönetmeliği, bedeli toplam yatırımın 5/1000'i olarak belirlemiştir. Ancak APIEX uygulamada yalnızca yukarıda belirtildiği gibi 1/1000 oranında bedel talep etmektedir.

7. BÖLÜM - İŞ ARAÇLARI

1. Yabancı yatırımcılara sunulan teşekkül türleri ve yapıları

Mozambik Ticaret Kanunu²⁹ uyarınca, yabancı yatırımcılar, (i) ticari şirket veya (ii) diğer tür ticari temsilcilikler vasıtasıyla Mozambik'te teşekkül kurabilmektedir.

a. Ticari Şirketler

Şu teşekkül yapıları, ticari şirket olarak tanımlanmakta ve kabul edilmektedir³⁰ : (i) ortaklıklar, (ii) sermaye ve sanayi şirketleri, (iii) limited ortaklıklar; (iv) kotalara bölünmüş özel limited şirketler ("Sociedade por Quotas") ve (v) anonim şirketler ("Sociedade Anónima").

Hem yabancı hem de Mozambikli yatırımcılar, özel şahıs veya şirket olmaları fark etmeksizin, Mozambik'te faaliyetlerini başlatmak için yukarıda anılan şirket türlerinden birini seçebilmektedir.

5. Bölümde yer alan sektörler hariç, ticari şirketlere Mozambikli şahıs ve/veya şirketlerin ortak olması şartı bulunmamaktadır. Ticari şirket, tamamen yabancı kuruluş sahipliğinde olabilmektedir.

Yukarıda anılan ticari şirket türlerine ilişkin olarak, Mozambik'te en yaygın iki ticari şirket türü olan limited (kotalı) ve anonim şirketlere ilişkin genel tablo, bu şirketlerin genel özellikleriyle birlikte aşağıda sunulmaktadır³¹ .

TÜR	KOTA ŞİRKETİ	HİSSE SENEDİ ŞİRKETİ
Açıklama	Kotayla bölünmüş limited şirket	Hisse senediyle bölünmüş limited şirket
Kanun	Ticaret Kanunu	Ticaret Kanunu
Büyükölük	2 ila 30 kotalı sahibi ³²	3'ten fazla hissedar

²⁹ Değiştirilmiş haliyle, Z/2005 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle onaylanmıştır.

³⁰ Ticaret Kanunu Madde 82(1).

³¹ Diğer şirket türleri, yatırımcılarca nadiren kullanılmaktadır ve diğer iki şirket türüne kıyasla yaygın değildir.

³² Pay sahiplerinin sayısı 30'u aşarsa, şirket hisseyle bölünmüş şirkete dönüştürülmelidir.

TÜR	KOTA ŞİRKETİ	HİSSE SENEDİ ŞİRKETİ
Sermaye	<p>Asgari sermaye koşulu yoktur.</p> <p>Kuruluşta tüm sermaye en az %50'si ödenmiş olarak taahhütlenmelidir, geri kalanı 3 yıla kadar ötelenebilir³³.</p> <p>Kota değeri yerel para birimiyle ifade edilmelidir (Metikal)</p>	<p>Asgari sermaye koşulu yoktur.</p> <p>Kuruluşta tüm sermaye en az %25'i ödenmiş olarak taahhütlenmelidir, geri kalanı 5 yıla kadar ötelenebilir.</p> <p>Hisse senedi değeri yerel para birimiyle ifade edilmelidir (Metikal)</p>
Sorumluluk	<p>Kota sahiplerinin sorumluluğu, müşterek sorumluluk rejimi kapsamında sermaye katkılarıyla sınırlıdır³⁴.</p> <p>Borç ve yükümlülükleri karşılamak için yalnızca şirketin net aktifleri kullanılabilir.</p>	<p>Borç ve yükümlülükleri karşılamak için yalnızca şirketin net aktifleri kullanılabilir.</p>
Tescil	<p>Kotalar, ilgili Ticaret Sicil Müdürlüklerinde tescil edilmelidir.</p>	<p>Hisseler, 5 Kasım 2014 itibarıyla, Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) nezdinde tescil edilmelidir.</p>
Gizlilik	<p>Kota sahiplerinin kimlikleri, Ticaret Sicil Müdürlüğüne kaydedilmiş olarak kamuya açıktır ve tüm yayınlanan şirket belgelerine dahil edilir.</p>	<p>Hisseler, 5 Kasım 2014 itibarıyla, Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) nezdinde tescil edilmelidir.</p>

³³ Ticaret Kanunu Madde 292

³⁴ Ticaret Kanunu Madde 287

TÜR	KOTA ŞİRKETİ	HİSSE SENEDİ ŞİRKETİ
Yönetim	<p>Kota Sahipleri Genel Kurul Toplantısı: Şirkete ilişkin en önemli kararlar genel kurulda alınmalıdır (birleşme, ayrılma, fesih, tasfiye, yönetim kurulu üyelerinin atanması, tüzük değişiklikleri, sermaye arttırımı ve azaltımı, temettü dağıtımı, yıllık hesapların onaylanması, kota devri halinde rüçhan hakkı vs.)</p> <p>Yönetim Kurulu veya tek yönetici: Yönetimsel yetkiler.</p> <p>Tek Denetçi veya Denetim Kurulu (Tercihi, şirket tüzüğünde varsa): Şirket hesaplarının, şirketin vergisel ve yasal yükümlülüklerinin incelenmesinden sorumludur.</p>	<p>Hissedarlar Genel Kurul Toplantısı: Şirkete ilişkin en önemli kararlar genel kurulda alınmalıdır (birleşme, ayrılma, fesih, tasfiye, yönetim kurulu üyelerinin atanması, tüzük değişiklikleri, sermaye arttırımı ve azaltımı, temettü dağıtımı, yıllık hesapların onaylanması, kota devri halinde rüçhan hakkı vs.)</p> <p>Yönetim Kurulu veya tek yönetici: Yönetimsel yetkiler.</p> <p>Tek Denetçi veya Denetim Kurulu : (Zorunlu): Şirket hesaplarının, şirketin vergisel ve yasal yükümlülüklerinin incelenmesinden sorumludur. Denetçi veya denetim firması olmalıdır.</p>
Kota sahibi / Hissedar Hakları	<ul style="list-style-type: none"> - Kota sahiplikleri oranında temettü almak. - Kota sahipleri genel kurul toplantısında oy hakkı. - Şirkete ilişkin her türlü bilgiyi alma hakkı. - Yönetim Kuruluna atanma. 	<ul style="list-style-type: none"> - Hisse sahiplikleri oranında temettü almak. - Hissedarlar genel kurul toplantısında oy hakkı. - Şirkete ilişkin her türlü bilgiyi alma hakkı. - Yönetim Kuruluna atanma.
Devir	<ul style="list-style-type: none"> - Kota devirleri yazılı olarak akdedilmelidir. - Devir, şirkete yazılı olarak tebliğ edilmelidir. - Şirket ve/veya diğer kota sahipleri lehine rüçhan hakkı tesis edilmelidir. 	<ul style="list-style-type: none"> - Şirket tüzüğünde aksi belirtilmedikçe, hisse devir sınırlaması yoktur. - Hisse devrine ilişkin yasal süreç, şirketin ihraç ettiği hisse türüne bağlıdır: <ul style="list-style-type: none"> -Hamiline yazılı hisseler, hisse senetlerinin satın alıcıya fiziki teslimi üzerine devredilir; -Hama yazılı hisseler, şirketçe tutulan ilgili hisse defterine hem alıcı hem de satıcı tarafından kaydedilmek suretiyle devredilir; şirkete ilgili hisse defterine kayıt yapılmasına ilişkin resmi yazı gönderilmelidir; -Kaydileştirilmiş hisseler, hisselerin saklandığı banka-daki hesaba bildirim yapılması ve güncellenmesi yoluyla (hisse devir sözleşmesinin iletilmesi) devredilir . - Hisse devirleri, MKK nezdinde tescillenmelidir.

TÜR	KOTA ŞİRKETİ	HİSSE SENEDİ ŞİRKETİ
Teminat	Kotalar, (yukarıdaki) kota devriyle aynı süreç uygulanarak rehnedilebilmektedir.	Hisseler, (yukarıdaki) hisse devriyle aynı süreç uygulanarak rehnedilebilmektedir.

Şirket Kuruluş Prosedürleri

Sıra	İşlem	Zaman
1	Şirket İsmi Rezervasyonu: İsim Tescil Birimi (Conservatória do Registo das Entidades Legais) ofisine başvuru (Başvuru Formu ve Pasaport Fotokopisi)	1 Gün
2	Şirket Kuruluş Sözleşmesinin Hazırlanması	1 Gün
3	Vergi Numarası(NUIT) İçin Vergi Ofisine Başvurulması Aynı Gün Numara alınır, fakat sertifikanın ele geçmesi 1 haftayı bulabilir	7 Gün
4	Banka Hesabı Açılması ve Başlangıç Sermayesinin Bankaya Deposito Olarak Yatırılması Depositorunun yatırdığına ilişkin belge İsim Tescil Birimine tevsik edilecektir.	1 Gün
5	Ticaret Kaydı Sertifikası İçin İsim Tescil Birimine Başvuru ve Şirket Bilgilerinin Resmi Gazetede Yayımlanması	15-30 Gün
6	İşletme Lisansı İçin Belediyeye Başvuru Başvuru Formunun Doldurulması ve aşağıdaki belgelerin eklenmesi -Pasaport fotokopisi ve DIRE veya en az 6 aylık geçici oturma izni -İsim Tescil Belgesi veya Resmi Gazete örneği -Vergi Numarası fotokopisi	15-30 Gün

7	Faaliyet Başlamasının Vergi Ofisine Beyan edilmesi KDV ve Kurumlar Vergisi için faaliyet başlangıcından 15 gün önce başvurulmalıdır. Form doldurulup, işletme lisansı fotokopisi de eklenmelidir.	1 Gün
8	Çalışanların Sosyal Güvenliğe Kayıtları INSS - (National Social Security Institute) Sözleşme imzasından sonra 15 gün içerisinde kayıt formu doldurulup, çalışan kimlik kartı, faaliyet lisansı ve şirket vergi numarası ile birlikte başvurulmalıdır	1 Gün
9	Çalışma Bakanlığındaki İstihdam Merkezine Faaliyet Başlangıcının Beyanı ve Çalışanların Kaydı	1 Gün
10	Çalışan Hayat Sigortası Sosyal Güvenlik tarafından karşılanmayan giderler için çalışana hayat sigortası yaptırılmalıdır.	1 Gün
11	Şirketin faaliyette bulunacağı iş sahasından (sektörden) sorumlu yetkili kamu kurumdan "işletme lisansı" alınması	

b. Diğer Teşekkül Türleri-Daimi Temsilcilik/Şube

Yukarıda açıklanan ticari şirketlere alternatif olarak, yabancı yatırımcılar Ticaret Kanunu'nda ticari şirket olarak kabul edilmeyen diğer teşekküller yoluyla da iş kurabilmektedir. Yabancı şirketler, şube, temsilcilik, delegasyon vs. gibi yollarla Mozambik'te temsil edilebilmektedir. Yabancı şirketlerin Mozambik'te daimi temsilcilik açmak için kullandığı en yaygın tür, şubelerdir.

Mozambik'te 1 (bir) yıldan fazla süredir faaliyet gösteren yabancı şirketler, ticari sicil kurallarına uygun olarak bir daimi temsilcilik kurmalı ve tesci³⁶ ettirmelidir.

Mozambik'te usulünce tescil edilmiş şubelerin, kanunen uymakla zorunlu oldukları kurumsal yönetim biçimi bulunmamaktadır. Aslında, mevcudiyetleri öngörülüyor olsa da, ticari şirketler için geçerli olan kurumsal yapı ve organlar şubeler için mutlak bir koşul olarak uygulanmamaktadır. Şube tescili için bu şubeye bir yetkili temsilcinin atanmış olması yeterlidir. Bu yetkili temsilciler, ana şirketçe (veya genel merkezce) düzenlenen yetki devri belgesi ve/veya vekaletnamede öngörülen tüm temsil yetkilerine sahip olmaktadır.

Ayrıca, şubelerin mali/muhasebe yapılarına ilişkin uymaları gereken herhangi bir kural da bulunmamaktadır.

³⁶ Ticaret Kanunu Madde 85.

Mozambik'te, şubelerin tüzel kişiliği bulunmamaktadır ve bunlar özerkliği bulunmayan tüzel kişilik olarak kabul edilmektedir. Aslında, ana şirketin "uzantısı" olarak değerlendirilirler. Öte yandan, şubeler, Ticaret Sicil Daireleri'ne tescil edilmektedir. Şubeler resmi olarak herhangi bir asgari sermaye şartına tabi olmamakla birlikte, ana şirket şubeye "bağış fonu" adı verilen belirli bir tutar tahsis etmektedir. Ana şirket, yalnızca bazı tür faaliyetleri yürüten bazı şubeler (örn. finans ve bankacılık faaliyetleri) için asgari sermaye tahsis etmektedir.

Mozambik'te şubeler tarafından yürütülen tüm faaliyetlerin sorumluluğu, şubenin net karıyla sınırlı olmak kaydıyla ana şirkete aittir.

c. Aynı teşekkül türleri ve yapılarının yurtiçi yatırımcılar için de geçerli olması

Yabancıların kurabileceği teşekkül tür ve yapılarıyla Mozambik vatandaşları/şirketlerinin kurabilecekleri arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Tek istisna, Mozambik'te daimi ve düzenli olarak faaliyet göstermek isteyen, ancak ticari şirket kurmak istemeyen yabancı şirketler için öngörülen daimi temsilciliklerdir (şube).

2. Sermaye ve diğer gereklilikler dahil olmak üzere, şirketlerden ve onay süreçlerinden sorumlu makamlar

Merkezi Sicil Kurumu

Mozambik'te, genel merkezleri Mozambik'te mukim tüm ticari şirketlerin tescil edilmesi mecburi olan Ticaret Sicil Müdürlüğü isimli merkezi bir sicil kurumu bulunmaktadır. Ticaret Sicil Müdürlüğü coğrafi olarak bölümlenmiştir ve ilgili tüm ticaret sicil daireleri, her türlü teşekkül türünün tescil işlemlerini gerçekleştirme yetkisine sahiptir.

Kuruluş belgelerine ilaveten, şirketler, tüzük değişikliklerini de tescil ettirmek zorundadır. Kota şirketlerinde ise, her türlü kota devir ve rehin işlemi Ticaret Sicil Müdürlüğü nezdinde tescillenmelidir.

Ulusal Basın

Kuruluşlarla ilgili belgeler, özellikle de şirket tüzükleri ve tüzük değişiklikleri, Resmi Gazete'de yayımlanmaktadır.

Merkez Bankası

Yabancı para kanunları ve yönetmelikleri uyarınca, yabancı yatırımcılar ve ilgili uygulayıcı şirketler Merkez Bankası nezdinde usulünce tescil edilmektedir. Merkez Bankası, yabancı para işlemleri için bir referans numarası tayin edecektir – *lütfen 6. ve 11. Bölümlere bakınız.*

3. Kuruluş süresi ve maliyeti

Süre

Şirketlerin Ticaret Sicil Müdürlüğü nezdinde tescili, 3 (üç) ila 5 (beş) gün arası bir sürede hızlı bir şekilde tamamlanmakla birlikte, tescilin yayımlanması 45 (kırk beş) güne kadar sürebilmektedir.

Maliyetler

Tescil maliyeti şirketin sermayesine, yayım ise ana sözleşmedeki kelime sayısına göre değişiklik göstermektedir.

4. Yönetim kurulu ve yönetsel organlara üyeliğe ve yönetim ve kilit pozisyonlarda bulunmaya (örn. Genel Müdür/CEO) yönelik kısıtlamalar dahil, yabancı vatandaşların yurtdışı iştirakleri yönetmesine ilişkin mevzuat

Ticaret Kanunu'nda, yabancıların yabancı şirket iştiraklerinde veya her türlü ticari şirkette yöneticilik yapmasına dair herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Ayrıca Ticaret Kanunu, yabancıların yönetim kurulu üyeliğine veya kilit kurumsal pozisyonları üstlenmesine dair herhangi bir kısıtlama da koymamaktadır. Bankacılık ve sigortacılık gibi düzenlemeye tabi bazı faaliyetlerde, belirli sayıda yöneticinin Mozambik'te mukim olması şartı koşulabilmektedir.

5. Yabancı yatırımcıların iştiraklerden doğan sorumluluğu

Ticaret Kanunu, yabancı veya yerli olması fark etmeksizin hakim hissedara, ilgili iştirakin bazı hususlarına ilişkin olarak sorumluluk rejimi uygulamaktadır³⁷. Buna göre, ana şirket (hakim şirket) iştirakin ve diğer hissedarların katlandığı zararlardan sorumludur. Spesifik olarak, hakim hissedarlar; (i) herhangi bir yönetsel organ üyesine yasadışı işlem yapmaları yönünde baskı yaptığında, (ii) herhangi birisine şirketi zarara sokacak bir anlaşmaya girmeleri yönünde baskı yaptığında, (iii) şirket yöneticilerine şirketi zarara sokacak bir anlaşmaya girmeleri yönünde baskı yaptığında, (iv) şirket çıkarları ile şirket alacakları ve diğer hissedarlar için zararlı olacak şekilde hakim hissedara yasadışı bir avantaj sağlayacak kararı onayladığında, iştirake karşı sorumlu tutulacaktır.

Şirketin/iştirakin alacaklılara karşı yükümlülüklerini ifa edemediği durumda alacaklılar, ilgili hakim hissedarların yukarıda anılan zararlara neden olması halinde, iştirak adına borcun hakim hissedardan tazmin edilmesini talep edebilmektedir.

Ayrıca, Ticaret Kanunu, tüzel kişilik perdesinin kaldırılabilceğini³⁸ ve hissedarların aşağıdaki durumlarda doğrudan sorumlu tutulabileceğini öngörmektedir:

- Şirketin, ekonomik açıdan sahtekarlık veya kötüye kullanım faaliyetlerinde araç olarak kullanılması;
- Tüketici veya çevre haklarının çiğnenmesi;
- Şirketin hissedarlar, çalışanlar, paydaşlar, Hükümet veya faaliyetlerini gerçekleştirdiği topluluğun çıkarlarını korumak amacıyla kullanılması;
- Özel yönetmelikle kurulmuş ise, şirketin iflası.

³⁷ Ticaret Kanunu Madde 125.

³⁸ Ticaret Kanunu Madde 87.

8. BÖLÜM – PERFORMANS GEREKLİLİKLERİ

1. Mülkiyeti veya yatırımı yabancılara ait olan şirketlere ilişkin performans gereklilikleri (örn. teknoloji transferi, yerel/yurtiçi tedarik, yerel çalışanların eğitimi)

Mülkiyeti veya yatırımı yabancılara ait şirketlerin performans gereklilikleri, Yatırım Kanunu ve Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir. Petrol ve Madencilik Kanunlarında da, özel performans gereklilikleri bulunabilmektedir.

Esasen, doğrudan yabancı yatırımların Yatırım Kanunu'nda öngörülen bazı hedefleri karşılaması gerekmektedir. Bu hedefler, yabancı yatırımcıların uyması gereken performans gerekliliklerini öngörmektedir.

Yatırım Kanunu, Mozambik'te gerçekleştirilen yatırımlara ilişkin olarak aşağıda yer alan bazı hedefleri belirlemiştir:

- Üretim faaliyetlerinin yürütülmesi için ya da verimli ekonomik faaliyetleri ve ülkenin kalkınmasını destekleyecek hizmetlerin gerçekleştirilmesi için gerekli ekonomik altyapıların geliştirilmesi, iyileştirilmesi, modernizasyonu veya genişletilmesi;
- Mozambikli girişimcilerin ve Mozambik iş ortaklarının eğitilmesi, artırılması ve kalkınmasına yönelik katkıda bulunulması.
- Mozambikliler için iş olanaklarının yaratılması ve Mozambikli işgücünün mesleki becerilerinin iyileştirilmesi;
- Teknolojik gelişmenin teşvik edilmesi, girişimci üretkenliğin ve verimliliğin iyileştirilmesi;
- İhracatın artırılması ve çeşitlendirilmesi;
- Verimli hizmetlerin ve yabancı para getirici hizmetlerin sunulması;
- İthalatın azaltılması ve ikame edilmesi;
- Yurtiçi piyasa arzının iyileştirilmesine katkı ve nüfusun öncelikli ve temel ihtiyaçlarının karşılanması;
- Ödemeler dengesi ve Devlet bütçe gelirlerini iyileştirmeye yönelik her türlü doğrudan veya dolaylı katkı.

Buna göre, yabancı yatırımcılar yukarıda sıralı hedeflerin bir veya daha fazlasını gerçekleştirmeye çalışabilirler. Yabancı yatırımcılar; Yatırım Kanunu ve Yatırım Kanunu Yönetmeliği hükümleri ile lisans koşullarının karşılanması açısından değerlendirilmektedir. Bunların karşılanmaması halinde lisans iptal edilebilmektedir³⁹.

Ayrıca, Yatırım Yönetmeliği, bu kapsamda verilecek teşviklere hak kazanabilmek için yatırımlarda asgari 2.500.00,00 Metikal (iki milyon beş yüz bin Metikal) tutar ve diğer ölçütleri şart koşmaktadır.

³⁹ Yatırım Kanunu Yönetmeliği Madde 19.

İlaveten, bazı sektörlerde, yatırımcılara yüklenen bazı performans gereklilikleri bulunmaktadır. Petrol ve Madencilik sektörleri örneklerinde olduğu gibi bunlar genel olarak yatırımlarda Devlet ortaklığı koşulunu içermektedir.

Mozambik Madencilik ve Petrol Yasaları, yatırımcıların, Mozambik'teki yerel kaynaklar tarafından uluslararası kalitede ve teslimat açısından rekabetçi fiyatlarla sunulan mal ve hizmetleri satın almaya öncelik vermesini şart koşmaktadır⁴⁰.

İş gücü açınsından, yatırımcılar, Mozambik vatandaşlarının istihdam edilmesini, mesleki eğitim almasını, petrol & doğalgaz ve madencilik operasyonlarına ve yönetimine katılmalarını garanti etmelidir. Petrol & doğalgaz ve madencilik sektörlerindeki boş kadrolar, ülkedeki en yüksek tiraja sahip gazeteler ile radyo, televizyon veya İnternette duyurulacak, geniş bir kitlenin bu kadrolara erişmesi sağlanacaktır⁴¹.

Hem Madencilik hem de Petrol Kanunu, hükümlere uyulmaması durumunda ceza verilmesini öngörmektedir.

Bu bağlamda, Maden Kanunu Yönetmeliği, ihlalin ciddiyetine veya ihlalin gerçekleştiği koşullara bağlı olarak, asgari ücretin 20 (yirmi) katına kadar ceza öngörmektedir⁴².

Öte yandan, Petrol Kanunu da, hükümlerin ihlalleri durumunda, ihtar, para cezası, faaliyetlerin askıya alınması ve imtiyaz sözleşmesinin iptali gibi çeşitli cezalar öngörmektedir. Yukarıda belirtilen şartın ihlalinde ise, ihlali gerçekleştirenlere en az 5.000.000,00 MZN (beş milyon Metikal) ila 50.000.000,00 MZN (elli milyon Metikal) arasında ceza verilebilmektedir⁴³.

Madencilik ve Petrol mevzuatı, Mozambikli vatandaşların istihdamı hususunda özel bir kota öngörmemektedir.

9. BÖLÜM - GÖÇ

1. Mozambik'e giren yabancı kişilere uygulanan vize, izin ve diğer gereklilikler

Mozambik'te göç meseleleri, yabancı vatandaşlara uygulanacak hukuk rejimini tesis etmiş olan ve giriş kuralları, ülkede kalma ve ülkeden ayrılma, yabancı kişilerin hak, yükümlülük ve teminatları gibi ayrıntıları ortaya koyan 10 Aralık tarih ve 5/93 sayılı Kanunla düzenlenmektedir. Kanunun yönetmeliğini teşkil eden 31 Aralık tarih ve 108/2014 sayılı Kararnamede ise, yabancı vatandaşlara yönelik yasal gereklilikler, giriş kuralları, ülkede kalışları ve ülkeden çıkışları açıklanmaktadır.

⁴⁰ Madencilik Kanunu Madde 22 ve Petrol Kanunu Madde 41.

⁴¹ Petrol Kanunu Madde 12, Madencilik Kanunu Madde 33.

⁴² Madencilik Kanunu Yönetmeliği Madde 132.

⁴³ Petrol Kanunu Madde 67, Petrol Kanunu Yönetmeliği Madde 114.

sayılı Kanunla düzenlenmektedir. Kanunun yönetmeliğini teşkil eden 31 Aralık tarih ve 108/2014 sayılı Kararnamede ise, yabancı vatandaşlara yönelik yasal gereklilikler, giriş kuralları, ülkede kalışları ve ülkeden çıkışları açıklanmaktadır.

Ülke topraklarına giriş, bu amaçla tesis edilen resmi sınır kapıları vasıtasıyla yapılmalı, tüm yabancı vatandaşlar geçerli bir pasaport veya başka bir geçerli seyahat belgesi ile yetkili Mozambik makamınca tanzim edilmiş giriş vizesini ibraz etmelidir.

Ticari Vize

Ticari vize, Mozambik'e ticaret amaçlı seyahat etmek isteyen yabancı vatandaşlara verilmektedir. Vize, 30 (otuz) güne kadar verilebilmektedir ve toplamda doksan (90) gün olacak şekilde iki kere yenilenebilmektedir.

Bu vize, ilgili yabancı vatandaşın tâbiyetini taşıdığı/ikamet ettiği ülkedeki Mozambik Cumhuriyeti diplomatik ve konsolosluk temsilcilikleri tarafından düzenlenmektedir ve oturma izni alma hakkı vermemektedir.

Ticari vize almak için başvuru sahibi, Mozambik'te kurulu bir şirketten davet mektubu veya başvuru sahibinin temsil ettiği şirketten bir yazı ibraz etmelidir. Bu davet mektubu veya yazıda, ülkede kalacağı süreyle ilgili tüm sorumluluğun üstlenildiği bildirilmeli ve Mozambik seyahatinin nedenleri belirtilmelidir.

2 (iki) iş günü içerisinde verilen acil vizeler hariç, vizeler 6 (altı) iş günü içerisinde verilmektedir.

Çalışma Vizesi

Çalışma vizesine başvurmadan önce, Çalışma Bakanlığı'ndan çalışma izni veya çalışma yetkisi temin edilmesi zorunludur. Yabancı vatandaşların, yalnızca süreli iş sözleşmelerine girebileceklerine, bu sözleşmelerin en fazla 2 (iki) yıllık düzenlenebileceğine ve serbestçe yenilenebileceğine dikkat edilmelidir.

Çalışma izninin alınması üzerine, yabancı vatandaşlara, diplomatik temsilcilikler ve konsolosluk tarafından, vize hamilinin maaşlı bir işte geçici olarak çalışmak amacıyla ülke topraklarına girmesine izin veren çalışma vizesi verilebilmektedir. Çalışma vizesi tek girişlidir; 30 (otuz) günlük ikamete izin vermektedir ve 60 (altmış) güne kadar uzatılabilmektedir. Ancak, iş sözleşmesi 60 (altmış) günden fazla ise başvuru sahibi, Mozambik'te yabancı vatandaşlar için kimlik belgesi düzenleyen (DIRE) Göç İdaresi'ne Geçici İkamet İzni için başvuruda bulunmalıdır. Oturma izni 1 (bir) yıl için geçerlidir ve eşit sürelerle yenilenebilmektedir.

Çalışanın başka bir ülkedeki ana veya bağlantılı şirketten Mozambik'teki ilişkili şirkete transferi

Çalışanın başka bir ülkedeki ana veya bağlantılı şirketten Mozambik'tek ilişkili şirkete transferi halinde, Mozambik'te çalışma vizesi ve oturma izni alınmasına ilişkin olarak yukarıda açıklanan süreç izlenecektir.

2. Vize muafiyetleri veya özel ve hızlandırılmış süreçler

Mozambik, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) üyesidir. Ağustos 2012'de imzalanan SADC üye ülkeleri için Kişilerin Serbest Dolaşımı Protokolü uyarınca, Botswana, Malavi, Moritus, Güney Afrika, Svaziland, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve vatandaşları Mozambik'e vizesiz girebilmekte ve en fazla 3 (üç) aya kadar ülke topraklarında kalabilmektedir.

Mozambik ayrıca, Cape Verde (21 Şubat 2014) ve Lesoto (27 Ağustos 2009) ile vize muafiyet anlaşması imzalamıştır.

Bununla birlikte Angola, Brezilya, Cape Verde, Küba, Gine Bissau, Hindistan, Portekiz, Rusya, Sao Tome ve Principe, Şeyssel, Doğu Timor, Kore ve Vietnam vatandaşları arasından diplomatik, resmi veya hizmet pasaportu sahipleri, Mozambik'e vizesiz girebilmektedir.

Yabancı vatandaşların vize muafiyet anlaşmaları kapsamında Mozambik topraklarına girişi, yalnızca 30 (otuz) gün süreyle ve yenilenmelerle en fazla 90 (doksan) gün olacak şekilde ülkede kalma hakkı vermekte, ülkede ikamet veya çalışma izni sağlamamaktadır.

Yabancıların Mozambik'e yatırımcı olarak girişi (genel olarak)

Sermaye ve/veya başka kaynaklar yatıran kişiler ve tüzel kişilikler olarak, Mozambik Bakanlar Kurulu onayıyla ve toplam değeri en az 50.000.000,00 USD (elli milyon ABD Doları) tutarında yatırım projesi gerçekleştiren yabancı yatırımcılar, yatırım vizesinden faydalanabilmektedir. Bu vize çok girişlidir; 2 (iki) yıllık süre için verilir ve süresi yatırım projesi devam ettiği sürece iki yıllık sürelerle uzatılabilmektedir. Bu vize türü, vize hamilinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ülkede ikamet etmesine de izin vermektedir.

Yabancı yatırımcıların aileleri ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler

Geçerli ikamet vizesine sahip yabancıların eşleri, çocukları ve/veya bakmakla yükümlü olduğu diğer kişiler, söz konusu eşin, çocukların ve/veya bakmakla yükümlü olunan kişilerin ikamet vizesi hamilinin maddi olarak bakmakla yükümlü olduğu kişiler olduğunu kanıtlayan belgelerle birlikte yazılı bir beyanda bulunarak, Mozambik'te ikamet izni için başvuru yapabilmektedir. Bakmakla yükümlü olunan kişiler, öncesinde, vatanı / mukimi oldukları ülkedeki Mozambik diplomatik temsilciliğinden geçici oturma vizesi⁴⁴ almış olmalı ve oturma vizesine bu aşamadan sonra başvurmalıdır.

⁴⁴ Geçici ikamet vizesi, verildiği tarihi izleyen 60 (altmış) gün içerisinde kullanılmalıdır. Bu vize türü çoklu giriş hakkı vermekte ve vize sahibi yabancı vatanı / mukimi olduğu ülkede bir yıl kalabilmektedir. Bu vize türü, ikamet vizesi hamilinin iş sözleşmesi veya projesi devam ettiği sürece bir yıllık sürelerle uzatılabilmektedir.

Yabancı Personel Çalıştırma

Mozambik'te yabancı personel istihdamı Çalışma Bakanlığının iznine tabidir. 2009 yılında, Çalışma Bakanlığı, özel şirketleri için işgücünün yüzdesi olarak yabancı işçiler için kota uygulanması başlatmıştır.

Buna göre 10 kişiye kadar işletmelerde %10, 100 kişiye kadar istihdam sağlan işletmelerde %8, 100'den fazla istihdamı olan işletmelerde %5 yabancı kotası mevcuttur. Ancak yatırımın durumuna göre, yatırım izinleri aşamasında bu alanda özel izinler almak mümkündür.

Yabancıların Çalışma Bakanlığından alacakları çalışma izninden (permit-15 gün, sektördeki asgari ücretin 3 katı kadar harç yatırılması gerekmektedir) sonra oturma izni ve kimlik (DIRE) İçişleri Bakanlığı Göçmenlik Departmanına (19200 MT harç bedeli) başvurulur.

Sosyal Güvenlik Primleri

Çalıştırılacak yerel personel için INSS'e (National Social Security Institute) kayıt yaptırmak gerekmektedir. Sosyal güvenlik primleri için işveren payı %4, çalışan prim payı %3 olmak üzere toplam %7'lik bir kesinti yapılmaktadır. Sosyal Güvenlik tarafından karşılanmayan giderler için çalışana hayat sigortası yaptırılmalıdır. Asgari ücret sektörlere göre değişmekte olup 75-200 \$ arasındadır.

Yabancı personele alternatif bir sosyal güvenlik sistemine bağlı olması durumunda INSS prim ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır.

Asgari Ücret Uygulamaları

Mozambik'te asgari ücret uygulaması olup, asgari ücret faaliyet alanlarına göre belirlenmiştir (1 \$=35 MT):

• Kamu Sektörü	3002 MT
• Balıkçılık	3167 MT
• Tarım	3010 MT
• Madencilik	4316 MT
• Sanayi	4400 MT
• İnşaat	3495 MT
• Hizmetler	4225 MT
• Finansal Hizmetler	6817 MT

10. BÖLÜM - ÇALIŞMA

1. Yabancı vatandaş çalıştırmaya ilişkin düzenlemeler, sınırlamalar ve istisnalar

a. Düzenlemeler ve sınırlamalar (örn. kota sistemi veya işgücü piyasası testi)

Yabancı çalışanların istihdamı, Mozambik İş Kanunu⁴⁵ ("İş Kanunu") ve Yabancı Vatandaşların İşe Alınmasına İlişkin Mekanizmalar Yönetmeliği⁴⁶ ("Yönetmelik") ile düzenlenmektedir. Ayrıca, petrol & doğalgaz ve madencilik gibi belli başlı yatırım sektörleri özel rejimlere tabidir. Mozambik Hükümeti bazı büyük çaplı yatırımlar için de özel bir rejim uygulayabilmekte ve/veya kabul edebilmektedir.

Yabancı vatandaşların istihdamına ilişkin yasal çerçeve kapsamında aşağıdaki mekanizmalar uygulanmaktadır:

Kota sistemi kapsamında işe alım⁴⁷

Bu düzenleme kapsamında şirketler, yürürlükteki kota dahilinde kalınması kaydıyla, çalışanın işe kabulünü takiben 15 (on beş) gün içerisinde Çalışma, İstihdam ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na ("Çalışma Bakanlığı") yalnızca bildirimde bulunmak⁴⁸ suretiyle yabancı vatandaş istihdam edebilir. Kabul edilebilecek yabancı çalışan sayısı, şirketteki ortalama çalışan sayısına bağlı olup şirketin çalışanlar listesine dahil edilmelidir⁴⁹.

Kota sistemi kapsamında yazışmalar için asgari ücretin 5 (beş) katı oranında bir bedel ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır ve işverenin aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekir:

- Akademik, mesleki ya da teknik yetkinliği gösteren belge;
- Eğitim ve İnsani Gelişmişlik Bakanlığınca düzenlenen denklik belgesi ve/veya
- Mesleki tecrübeyi kanıtlayan belge.

⁴⁵ 1 Ağustos tarih ve 23/2007 sayılı Kanun ile kabul edilmiştir.

⁴⁶ 31 Ağustos tarih ve 37/2016 sayılı Kararname ile kabul edilmiştir.

⁴⁷ Kota sistemi, yabancı vatandaşların istihdamında en yaygın şekilde uygulanan düzenlemedir, çünkü kota sistemi yabancı işçilerin istihdamına yönelik basitleştirilmiş bir süreç olarak görülmektedir. Şirketin kotaasını doldurmadığı olması kaydıyla, Çalışma Bakanlığı, istihdamı onaylayan ve yabancı vatandaşın çalışma vizesi almasına izin veren belgeyi hızuca çıkarmaktadır. Ancak, kota sisteminin yabancı işçi istihdamını küçük çapta tutması, uygulanan projenin daha iyi şekilde geliştirilmesi yönünde bir sınırlama olarak görülmektedir.

⁴⁸ Bu kavram, Mozambik yabancı istihdam hukukundan alınmıştır. Başvurunun kapsamlı tahvilini gerektiren, istihdam izin düzenlemesinde veya yatırım projelerinin onay süreçlerinde olduğu gibi talebin onaylanması veya reddiyle sonuçlanan "izin" sürecinden farklılık arz etmektedir. Öte yandan, "yalnızca bildirim" ("yalnızca" hukuki bir terim değildir) ifadesini kullandığımızda bu, Çalışma Bakanlığı'na bildirimde bulunmak yabancı vatandaşın istihdamının tasdik edilmesine tek başına yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Talebin ayrıca değerlendirilmesini gerektirmemektedir ve sürecin basitliğini yansıtmaktadır. Ancak, pratikte, yabancı vatandaşların istihdam sürecinin bildirilmesi bitmediği hatırlatılmaktadır. Çalışma Bakanlığı, yazının alındığını teyit eden bir belge düzenleyecektir ve bu belge, çalışma vizesi başvurusu için gerekli ve mecburidir.

⁴⁹ Bu hüküm, şirketler için büyük faydalar sunmaktadır. Zira şirketler, her yıl 31 Mart'a kadar sundukları isim listesini ibraz ettikten sonra 100'den fazla kişi istihdam ettikleri durumda, listede yer alan isim sayısı yabancı çalışan istihdam etmek için yeterli olmayacağı için yabancı çalışan istihdamında büyük sınırlamalara karşılaşılabilecektir. Bu hükmün, isim listesini 27 Kasım tarih ve 105/2015 sayılı Bakanlık Yönetmeliği'nin öngördüğü şekilde elektronik yollarda bildirme yöntemiyle bağıntılı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Şirketin kotası, toplam çalışan sayısı ile orantılıdır:

- Büyük ölçekli, yani 101 (yüz bir) ve daha fazla çalışanı olan şirketler için toplam çalışan sayısının %5'i⁵⁰.
- Orta ölçekli, yani 11 (on bir) ila 100 (yüz) çalışanı olan şirketler için toplam çalışan sayısının %8'i
- Küçük ölçekli, yani 1 (bir) ila 10 (on) çalışanı olan şirketler için bir (1) çalışan.

Kısa süreli istihdam/çalışma rejimi kapsamında işe alınır

Bu rejim, geçici ve beklenmedik/öngörülmeyen görevleri yürütmesi amaçlanan yabancıların çalıştırılmasına yöneliktir ve dolayısıyla çalışma izni gerektirmemektedir. Bununla birlikte, bir asgari maaşa eşdeğer bedelin ödenmesi zorunludur. Kısa süreli istihdam/çalışma rejiminde, çalışma süresi izinsiz olarak 90 (doksan) günü aşmayacak olmakla birlikte, makul gerekçeler olması halinde, art arda olarak veya olmaksızın yılda azami 90 (doksan) güne kadar ve petrol ve madencilik sektöründe de yılda 180 (yüz seksen) güne kadar uzatılabilmektedir. Kısa süreli istihdamın, kota ya da çalışma izni rejiminin bir parçası ya da tamamlayıcısı olmadığı unutulmamalıdır.

Yabancı işçilerin kabulüne ilişkin yazılara yanıt süresi beş (5) iş günüdür.

Usulünce izin verilmiş yatırım projeleri kapsamında işe alınır

APIEX ya da diğer yetkili mercilerce onaylanan Yatırım Projelerine, yatırımcının talebi ve nedenlerinin gerekçelendirilmesi üzerine, yabancı vatandaş çalıştırmaya ilişkin ek bir kota tanınabilir. Bu işlem, kota sisteminden bağımsız değildir; izlenecek süreçler ile yanıt sürelerine ilişkin olarak kota sistemi kapsamındaki kota hükümleri geçerli olmaya devam edecektir. Bu durumda işveren, yalnızca, yatırım izni şartları kapsamında istihdamına izin verilen yabancıların iş akitlerini, işçilerin ülkeye girmesini takiben 15 (on beş) gün içerisinde, ilgili çalışma alanından sorumlu Bakanlığa bildirmelidir⁵¹.

Çalışma izni kapsamında işe alınır

Çalışma izni sisteminde yabancı işçiler, Çalışma Bakanlığı'na bir başvuru yapılmak suretiyle işe alınır. Başvuru, madde 18'de öngörülen gereklilikleri karşılamalıdır. İlgili çalışma alanından sorumlu Bakanlık, başvuruyu yalnızca (i) çalışanın özel becerilere ve/veya niteliklere sahip olması ve (ii) bu becerilere veya niteliklere sahip Mozambik vatandaşlarının bulunmaması ya da bulunuyorsa bile talebi karşılayacak sayıda olmaması kaydıyla onaylar. Çalışma Bakanlığı'na yapılacak çalışma izni başvurusu, yetkili çalışma genel müdürlüğüne ya da işçinin faaliyetlerini gerçekleştireceği bölgedeki yetkili merciyeye sunulmalıdır.

Kanunen, ilgili dosya, yetkili kurumca alınmasını izleyen 15 (onbeş) gün içerisinde gönderilmelidir. Çalışma alanından sorumlu

⁵⁰ Büyük ölçekli şirketlerin, bu şirketlerdeki yabancı çalışan sınırlaması kotanın %5'ine ulaşana kadar, orta ölçekli şirketlere tanınan azami kotadan her zaman yararlanması, çalışma makamlarınca kabul edilmiştir. Pratikte bu, büyük ölçekli şirketlerin yalnızca yerel çalışan sayısının 160'ı aştığı durumda uygulanan %5 yabancı çalışan kotasına tabi olması anlamına gelecek ve 101 ila 160 arası yerel çalışan istihdam eden şirketlerin istihdam edebileceği yabancı çalışan sayısı sabit olarak her zaman 8 olacaktır.

⁵¹ APIEX'in her proje için onaylayabileceği kota artırımına ilişkin yasal olarak bir sınırlama yoktur. APIEX, gerçekleştirilecek projenin karmaşıklığına göre hareket edip, kanunen öngörülenden farklı bir kota rejimi tayin edebilecektir. APIEX'in, kanunda öngörülenden daha düşük bir kotayı şart koşamayacağı anlamaktayız. Ayrıca, daha yüksek yatırım tutarları, proje gerçekleştirilmesinde nitelikli beceriyeye olan talep artışıyla bir faktör olarak görülebilmekte ve böylece daha yüksek kotaların müzakere edilmesini mümkün kılabilir. Bununla birlikte, özel vasıflı işgücüne olan ihtiyacı haklı çıkarılmayan olağan ticari geliştirme projelerinde, APIEX kanunda öngörülenle aynı kotayı tahsis etme eğiliminde olmaktadır.

Bakanlığa ibraz edilmesi gereken başvuru belgesi ve diğer belgelere ilaveten işveren, finanstan sorumlu kurum tarafından düzenlenen ve düzenleme tarihi itibarıyla 30 (otuz) gün geçerli olan ibra belgesini de eklemelidir. Ayrıca, şirketin faaliyet gösterdiği sektörde geçerli asgari ücretin 10 (on) katına eşdeğer bir ödeme yapılmalıdır.

b. İstisnalar

Yukarıda belirtildiği üzere, kanun, genel kota düzenlemesi dışında, yabancı çalıştırma konusunda, izin verilmiş yatırım projesi veya özel izin yoluyla istisna gösterilmesine izin vermektedir.

Ayrıca, hayli istisnai durumlarda Mozambik Hükümeti, projenin özellikleri ve büyüklüğü için gerekli olduğu durumlarda, belirli bir proje için özel bir çalışma çerçevesinin uygulanması için özel yönetmelik çıkarabilmektedir⁵².

Yabancı işçi transferi

İşçi kalıcı ya da geçici olarak transfer edilebilir. Kalıcı transferler, gidilecek yerde yeterli kotanın bulunması halinde gerçekleşir. Öte yandan, çalışanın belirli bir çalışma programı için seyahat edeceği ve seyahatin iş akdinin tüm süresini kapsamadığı hallerde geçici transfer yapılmaktadır.

Gidilecek yerde kota bulunması gerekliliği, söz konusu yerde ofisi olmadığını kanıtlamış işverenler veya kuruluşlar ile faaliyet alanı birkaç ili kapsayan milli bir faaliyetle meşgul işverenler için geçerli değildir. Kotanın bulunup bulunmadığı, çalışan listesinde yer alan Mozambik vatandaşlarının sayısı esas alınarak belirlenir.

Transfer bildirim, çalışanın iş akdini imzaladığı ilde çalışma alanından sorumlu merciyeye yapılmalı ve işveren ilgili dosyaları yabancı işçinin iş faaliyetine başladığı yerde saklamalıdır.

c. İhlal halinde uygulanacak cezalar

Yabancı vatandaşların istihdamını düzenleyen hükümlerin ihlali, faaliyetlerin askıya alınmasıyla ve yasaya aykırı şekilde istihdam edilen yabancı çalışanın 5 (beş) ila 10 (on) aylık maaşına eşdeğer bir para cezasıyla cezalandırılmaktadır⁵³. İşveren, İş Teftiş Kurulu'na ilgili çalışanın maaşıyla ilgili bilgileri ibraz etmezse ceza bedeli, söz konusu şirketin ödediği bilinen en yüksek maaş üzerinden hesaplanır. Benzer ihlallerin tekrarı, uygulanacak asgari ve azami ceza tutarını iki katına çıkaracaktır.

Yabancı vatandaşla imzalanan iş akdinin herhangi bir nedenle feshi halinde, şirket 15 (on beş) gün içerisinde, ilgili çalışma makamlarını yazılı olarak bilgilendirmelidir. Bildirimde bulunulmaması halinde, şirketin faaliyet alanındaki asgari ücretin beş (5) katına kadar para cezası uygulanır.

⁵² İstihdam izin düzenlemesi yoluyla istisnaların ne sıklıkta verildiğinin belirlenmesi zor olmakla birlikte, bu mekanizmaya dayalı olarak makul sayıda çalışma izni alabilmiş durumdayız. Ancak, bu izinleri vermekle sorumlu kurum olan Çalışma Bakanlığının alacağı kararı öngörme olanağımız bulunmamaktadır. Belirli bir projeye uygulanacak özel çalışma çerçevesini kabul eden düzenleme ise, Mozambik ekonomisine büyük etkisi olacak büyük çaplı projeler için çok istisnai durumlarda geçirilmiştir.

⁵³ Yönetmelik Madde 22(1)

Yabancı vatandaşıla imzalanan iş akdinin herhangi bir nedenle feshi halinde, şirket 15 (on beş) gün içerisinde, ilgili çalışma makamlarını yazılı olarak bilgilendirmelidir. Bildirimde bulunulmaması halinde, şirketin faaliyet alanındaki asgari ücretin beş (5) katına kadar para cezası uygulanır.

Kotayı arttırmak için Mozambikli vatandaşları istihdam ediyormuş gibi gösteren şirketler, faaliyetlerin askıya alınması cezasıyla ve ilgili yabancı çalışanın 5 (beş) ila 10 (on) maaşına eşdeğer bir para cezasıyla cezalandırılabilir.

Yabancı çalışanın kötü muamelede bulunması veya yerli veya yabancı çalışanlara işyerinde fiziksel saldırganlık göstermesi halinde ilgili Bakanlık, söz konusu yabancıya çalışma izni veren idari işlemi feshedebilir. Ağır ihlaller arasında,ırka dayalı olarak Mozambikli veya yabancı işçiye karşı ağır yaralamada bulunma, itibarsızlaştırma, kadın haklarının ciddi ihlali, yabancı işçinin cezaya hükmedilmesi veya ağır hapis cezası alması dahildir.

2. İş kanunları ve tanıdığı hakların yabancı çalışanlara uygulanabilirliği

İş Kanunu hükümleri, faaliyetlerini Mozambik'te gerçekleştiren tüm yabancı ve yerli işverenler ve çalışanlar için geçerlidir (Devlette çalışan kamu görevlileri veya özel mevzuata tabi belli sektörler istisnadır)⁵⁴.

Yabancı çalışanın, Mozambik ve çalışanın vatandaşı olduğu ülke arasında kabul edilen mütekabiliyet kuralları dahilinde, eşit muamele görme ve Mozambikli çalışanlarla aynı fırsatlara sahip olma hakkı vardır. Öte yandan, Mozambik vatandaşlarını korumayı amaçlayan kanunların öngördüğü bazı faydalar da bulunmaktadır. Devlet, bazı faaliyetler veya iş profillerinde sadece Mozambik vatandaşlarının çalıştırılmasını şart koşabilmekte ve vatandaşların vasıf kazanmasını ve eğitimini teşvik edebilmektedir⁵⁵. Bu ve usulünce gerekçelendirilmiş diğer istisnalar dışında, eşitlik ilkesi tüm iş ilişkilerinde geçerli olup etnik köken, dil, ırk, cinsiyet, medeni hal, dini ya da siyasi görüş veya sendika üyeliği gibi nedenlerle ayrımcılık yapılması yasaktır. Yabancı ve yerli çalışanlara yönelik muamelede en önemli fark, yabancı çalışana sınırsız süreli sözleşmeyle çalıştırmanın imkansız olmasıdır. Mozambik çalışma rejimi, yabancı çalışanların en fazla 2 (iki) yıllık bir dönem için (sınırsız yenilemelere tabi olmakla birlikte) çalıştırılmasına izin vermektedir.

3. İş kanunlarının uygulanmasından sorumlu merci ve yetkileri

Çalışma Bakanlığı'na bağlı faaliyet gösteren İş Teftiş Kurulu Genel Müdürlüğü ("Inspecção-Geral de Trabalho"), hem çalışanlar hem de işverenler için iş kanunlarına uyumu denetlemekten sorumlu mercidir. Mercii, Mozambik topraklarında sektörden bağımsız olarak, halka açık ve özel şirketler, sosyal ve ekonomik kuruluşlar ve kooperatifler gibi yerli ve yabancı tüm işveren kuruluşlar üzerinde yetki sahibidir.

⁵⁴ İş Kanunu Madde 2.

⁵⁵ Araştırma sonucunda, Mozambik'te sadece vatandaşlarla kısıtlı hiçbir resmi iş profili listesi oluşturulmadığı görülmüştür. Münhasıran vatandaşlara özel görevlerin tespiti, Anayasa'da ya da belirli yasal belgelerde olmak üzere farklı kaynaklarca yapılmaktadır. Genel olarak, sadece vatandaşlara açık iş profilleri, siyasi veya resmi makamlarda, adli sistemde ve kanun uygulama kurumlarında görülmektedir.

4. Yabancı yatırımcının çalışanlara karşı yükümlülükleri (örn. çalışanlara eğitim sunma)

Sağlık ve güvenlik

İşyerinde yeterli hijyen ve güvenlik koşullarını temin edecek ekipmanları, eğitimleri ve prosedürleri sağlamaktan işveren sorumludur. Faaliyetleri, çalışan sağlığı için ekveya istisnai risk teşkil eden tüm şirketler, hem işveren hem çalışan temsilcilerinden oluşan bir güvenlik kurulu kurmalıdır. Bu kurul, (i) sağlık ve güvenlik hükümleriyle uyumun izlenmesinden; (ii) önleyici tedbirlerin düzenlenmesinden ve (iii) kaza nedenlerinin araştırılmasından sorumlu olacaktır. Büyük ölçekli işletmeler veya çalışanların sürekli olarak ve ağır derecede maruz kaldığı sağlık ve güvenlik riskleri teşkil eden faaliyetlerle meşgul şirketler, iş yerinde daimi tıbbi desteği garanti etmelidir.

Çalışanın işe alınmasından önce işveren çalışanın iş faaliyetlerini gerçekleştirme kabiliyeti ile fiziksel ve psikolojik uygunluğunu tespit etmek üzere belli başlı muayenelerden geçmesini isteyebilir ya da uygunluğunu kanıtlar belge talep edebilir. Muayeneyi yapan hekim işverene, diğer tıbbi ayrıntıları vermeyecek ve yalnızca çalışanın işi yapabileceği veya yapamayacağı bilgisini verecektir.

İş kazası sigortası

İşverenlerin, tüm çalışanlar için tüm iş kazalarını ve iş hastalıklarını kapsayacak bir iş kazası sigortası yaptırmaları zorunludur. Faaliyet, niteliği gereği özel bir mesleki risk teşkil ediyorsa, işverenler bu riske maruz kalan tüm çalışanlara özel bir toplu sigorta da yaptıracaktır.

Eğitim

Çalışanlar, şirket ihtiyaçları doğrultusunda mesleki eğitim alma hakkına sahiptir. Sağlanan hizmetlerin verimliliği ve kalitesini arttırmak, çalışanlara mesleki vasıflar kazandırmak ve gelişimlerinin teşvik etmek, şirketin ve piyasanın teknolojik gelişimine katkı sağlamak amacıyla yıllık bazda sertifikalı eğitim planları hazırlamaktan işveren sorumludur.

İşveren, çalışanların ilgi duyması ve eğitimlerin çalışma süresini kesintiye uğratmaması kaydıyla şirket dışında mesleki eğitimlere katılımı kolaylaştırıcı adımlar atmalıdır.

Sosyal Güvenlik

Tüm özel şirketler ve çalışanları, Ulusal Sosyal Güvenlik (INSS) sistemine kaydedilmeli ve böylece çalışanlar sosyal güvenlik kaydı sayesinde çalışanlar maluliyet ve emeklilik maaşlarından ve hastalık, hastaneye kaldırılma, annelik ve ölüm halinde sağlanan ödeneklerden faydalanabilmelidir. Şirket ayrıca, her çalışanın maaş ve prim ödemelerine ilişkin bilgileri içeren bir maaş tablosuna çalışanlarını eklemeli ve tabloyu aylık bazda ibraz etmelidir.

Yurtdışındaki bir sosyal güvenlik sisteminden faydalanan, ancak Mozambik'te mukim yabancı çalışanlar bu sigorta kaydından muaftır.

INSS sisteminin katkı payı %7 (yüzde yedi) olup, çalışanların katkısı aylıklarından doğrudan kesilmek üzere %3 (yüzde üç), işverenlerin katkısı ise geri kalan %4'tür (yüzde dört).

5. Yerinde teftişler

3. kısımda açıklandığı üzere İş Teftiş Kurulu, sorumluluğu altında bulunan tüm kuruluşlara serbestçe girme hakkına sahiptir ve işverenlerden uygunluk değerlendirmesi için gerekli görülen tüm bilgileri sağlamasını talep edebilir.

Denetimler, önceden belirlenmiş bir denetim çerçevesine göre, şikayet üzerine, sendikaların talebiyle veya istisnai koşulların gerektirmesi halinde gerçekleştirilmektedir.

İş Teftiş Kurulu Genel Müdürlüğü Yönetmeliği uyarınca müfettişler, söz konusu bildirim denetimin amacını tehlikeye attığı durumlar haricinde, işveren ve çalışan temsilcilerine planlanan ziyareti bildirmelidir.

İşveren, işbirliği göstermeli ve istenen tüm bilgileri sağlamalıdır. Müfettişler, denetim sırasında veya denetimlerle bağlantılı olarak elde edilen tüm bilgilere, gizlilik ve mesleki sır çerçevesinde muamele etmelidir. Ziyaretin sonunda, işveren ve çalışan temsilcileri denetimin sonucu hakkında bilgilendirilir.

Yerinde denetimler, bazı düzenleme ve ölçütlere uyumu değerlendirmek üzere kısmi olabilmekte veya şirketin tam kapsamlı teftişini içerebilmektedir.

Teftişlerde tespit edilen kanuni hüküm ihlalleri, yazılı olarak tutanak altına alınacak ve Çalışma Müfettişleri müeyyide, tedbir veya ceza uygulayabilecektir.

Müfettişler yalnızca kanunda öngörülen asgari tutarda ceza verme yetkisine sahiptir. Karar sonrasında, ihlalde bulunan taraf (işveren), 15 (on beş) gün içerisinde gönüllü olarak cezayı ödeyebilir veya kararı bir üst makama götürerek itirazda bulunabilir. Bunun üzerine üst makam, ya işvereni haklı bulacak ya da kanunca öngörülen azami tutarı aşmayacak şekilde daha yüksek bir cezaya hükmedecektir.

6. Bazı grupları çalıştırmaya öncelik verme gereklilikleri

İş Kanunu, çalışma eşitliği ilkesine bir istisna tanıyarak, özellikle de cinsiyet, düşük çalışma kapasitesi, maluliyet veya kronik hastalık temelinde eşit hak ve koşullar sağlamak üzere dezavantajlı grupların faydasına olacak şekilde alınan tedbirlerin ayrımcılık olarak kabul edilmeyeceğini öngörmektedir.

⁵⁶13 Ağustos tarih ve 45/2009 sayılı bir Kararname ile onaylanmıştır.

⁵⁷Aksi halde, bilgiler kolluk kuvvetleri vasıtasıyla temin edilecek ve Çalışma Müfettişliği ceza uygulayıp, bu filleri suç olarak ilgili makamlara bildirecektir.

Bununla birlikte, çalışanların işe kabulüne ilişkin olarak, farklılık arz eden hükümler, sadece, yabancı vatandaşlara kıyasla Mozambikli vatandaşlara yönelik olanlardır.

7. İş sözleşmelerinin türleri, gereklilikleri ve süreleri

Mozambik'te iş sözleşmeleri açık uçlu veya geçici (belirli veya belirsiz süreli) sözleşmelerdir.

Geçici süreli sözleşmeler, yalnızca şirketin geçici ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ve bu amaç için gerekli süreyi aşmayacak sürelerde imzalanabilir. Belirli süreli sözleşmelerin ilk süresi, 2 (iki) yıldan fazla olamaz ve sözleşmeler iki kere yenilenebilir. İstisna olarak, küçük ve orta ölçekli şirketler, faaliyetlerinin ilk 10 (on) yılında istedikleri gibi belirli süreli sözleşme akdedebilmektedir. Açık uçlu sözleşmeler, yalnızca, sözleşmeye dayanak olan geçici ihtiyacın ortadan kalkması için gerekli sürenin kesin bir şekilde öngörülebilmesi mümkün olmayan durumlarda akdedilebilmektedir. Belirli süreli bir sözleşme, geçici bir ihtiyaç olmaksızın imzalandıysa ya da geçici ihtiyacın karşılanması için gerekli zaman dilimini aşarsa, çalışan tazminat talep etme hakkına sahip olur.

Sözleşmenin sona ermesi üzerine; sona erme ihbarının geçerlilik kazanmasından sonra yahut ihbarda bulunulmadığı durumlarda ikame edilen çalışanın geri dönmesini ya da sözleşme nedeni faaliyet, hizmet, çalışma veya projenin durulmasını müteakip 7 (yedi) gün sonra çalışanın hizmette kalmaya devam etmesi halinde, geçici süreli sözleşmeler belirsiz süreli sözleşmelere dönüştürülebilmektedir.

Genel kural olarak, iş sözleşmeleri yazılı olarak düzenlenmeli; tarih verilmeli, iki tarafça imzalanmalı ve aşağıdaki bilgileri içermelidir:

- İşveren ve çalışanın kimlik bilgileri. Burada işveren şirketse, şirketin ortaklık yapısı (ilgili holdingler, iştirakler ve/veya grup ilişkilerinin mevcudiyeti/yokluğu), ilgili tescilli ofisi ve adresi;
- Çalışanın iş unvanı veya ilgili görevlerin kısa açıklaması;
- İş yeri veya daimi bir yer yoksa bu yönlerdeki açıklamalar;
- İstihdam süresi ve yenileme koşulları;
- Maaş tutarı ve ödenme sıklığı;
- İşe başlama tarihi;
- İzin hakkı ve izni hesaplama yöntemi;
- Belirli veya belirsiz süreli sözleşmelerde süre tanımı;
- Tarafların, iş ilişkisinin sona ermesini bildirmesine ilişkin ihbar süresi (varsa) ve/veya bu ihbar süresini hesaplama yöntemi;
- Belirli süreli sözleşmelerde, sözleşmenin tamamlanma ve fesih tarihleri.

Yazılı forma ilişkin koşullara uyulmaması, bunun işverenden kaynaklanması koşuluyla, ne sözleşmenin ne de çalışan haklarının geçerliliğini etkilemeyecek, işveren ise 3 (üç) ila 10 (on) asgari ücret tutarınca ceza ödenmesi de dahil tüm yasal sonuçlara otomatik olarak tabi olacaktır . Ayrıca, süresi belirtilmeyen sözleşmeler, işveren tarafından çalışanın gerçekleştireceği faaliyetlerin geçici nitelikte olduğu kanıtlanmadıkça, açık uçlu sözleşme olarak kabul edilecektir. Yukarıdaki hususlara halel gelmeksizin, süresi 90 (doksan) günden kısa olan belirli süreli iş sözleşmelerinde yazılı şartı aranmamaktadır.

8. Azami deneme süresi

Çalışan, sözleşmenin türü ve süresine ve/veya çalışanın unvanına/görevlerine bağlı olarak 15 (on beş) ila 180 (yüz seksen) günlük bir deneme süresine tabi tutulabilir.

Açık uçlu iş sözleşmeleri kapsamında aşağıdaki deneme süreleri uygulanabilir:

- Orta veya üst düzey teknik uzmanlar ile liderlik ve yönetim kadrosundaki çalışanlar için 180 (yüz seksen) gün
- Bir önceki madde kapsamında yer almayan tüm çalışanlar için 90 (doksan) gün.
Belirli süreli sözleşmeler kapsamında aşağıdaki deneme süreleri uygulanabilir:
- Sözleşme süresi 1 (bir) yıldan uzunsa 90 (doksan) gün
- Sözleşme süresi 6 (altı) ay ila 1 (bir) yıl arasındaysa 30 (otuz) gün ve
- Sözleşme süresi 6 (altı) aya kadarsa 15 (on beş) gün.

Belirsiz süreli sözleşmeler, sürenin tahminen 90 gün veya daha uzun olacağı durumlarda 15 (on beş) günlük bir deneme dönemi öngörebilir.

Taraflar ya da yürürlüğe girecek bir toplu iş sözleşmesi ("TİS") deneme süresi hakkında açıkça feragat edebilir ya da süresini kısaltabilir. Deneme süresinden bağımsız olarak taraflar (işveren veya çalışan), fesih için 7 (yedi) gün öncesinden bildirimde bulunmak zorundadır.

9. Asgari maaş

Mozambik'te asgari maaş sınırlamaları bulunmaktadır. Her sektöre yönelik olarak Mozambik Hükümeti tarafından yıllık olarak incelenen ve güncellenen özel asgari ücret şartı uygulanmaktadır⁵⁹.

⁵⁹ Yerli ya da yabancı tüm çalışanlar, cinsiyet, cinselyönelim, ırk, din, fikri ya da siyasi aidiyet, soy veya etnik kökenden bağımsız olarak benzer işler için aynı haklara sahiptir.

MOZAMBİK'TE ASGARİ MAAŐLAR (2016/2017*)

SEKTÖR	ALT SEKTÖR	AYLIK ASGARİ MAAŞ
Tarım, Hayvancılık, Avcılık ve Ormancılık	-	3.298,00/3.642,00* MZN
Balıkçılık	Sınai ve yarı sınai deniz balıkçılığı iŐçileri	3.815,00/4.615,00* MZN
	"Kapenta" balıkçılığı iŐçileri	3.375,00/3.780,00* MZN
Maden Çıkarma	Büyük işletmelerde faaliyet gösteren işçiler	6.213,67/6.963,67* MZN
	Taş ocaklarında ve kum ocaklarında faaliyet gösteren işçiler	4.907,17/5.201,60* MZN
	Tuzlada faaliyet gösteren işçiler	4.476,00/4.734,00* MZN
İmalat ve PiŐirme Sektörü	İmalat Sektörü	5.200,00/5.965,00* MZN
	PiŐirme Sektörü	3.985,00/4.335,00* MZN
Elektrik, Doğalgaz ve Su Üretimi ve Dağıtımı	Büyük işletmeler	6.036,71/7.286,00* MZN
	Küçük ve orta ölçekli işletmeler	MZN 5.421,77/6.002,00*
İnşaat	-	MZN 4.886,74/5.436,70*
Finansal hizmet içermeyen faaliyetler	-	MZN 5.050,00/5.525,00*
Finansal faaliyetler	Bankalarda ve Sigorta Şirketlerinde çalışan işçiler	MZN 8.750,00/10.400,00*
	Mikrofinans, mikro sigorta ve finansal aracılıkta diğer yardımcı hizmetlerde çalışan işçiler	MZN 8.400,00/9.240,00*

10. Çalışma saatleri, dinlenme süreleri, tatiller ve diğer izinlere ilişkin düzenlemeler

Çalışma ve dinlenme süreleri

Çalışma saatleri, şirketin belirlediği çalışma süresinin başlangıç ve bitiş süreleri ile dinlenme aralarından oluşmakta ve buna bağlı olarak çalışma süresi haftanın günlerine dağıtılmaktadır. Genel azami çalışma süresi günde 8 (sekiz); haftada 48 (kırk sekiz) saattir. İşveren, günde en az 30 (otuz) dakikalık; haftada en az 1 (bir) tam günlük dinlenme süreleri tanımalıdır. Bununla birlikte, günlük çalışma süresi, çalışanın haftada ilave yarım günlük dinlenme süresi alması kaydıyla 9 (dokuz) saate uzatılabilir.

Endüstriyel faaliyetler gerçekleştiren kuruluşlar, haftada 5 (beş) güne dağıtılmış olarak haftalık 45 (kırk beş) saat çalışma süresi uygulamayı tercih edebilmektedir. CBA kapsamında, haftalık toplam çalışma saatinin 56 (elli altı) saati aşmaması kaydıyla, olağan azami günlük çalışma süresinin azami 4 (dört) saate kadar arttırılabilmesi istisnai olarak mümkündür.

Bu sınırlamaların yanı sıra, çalışandan haftada en fazla 8 (sekiz) saat; her üç ayda en fazla 96 (doksan altı) saat ve yılda (iki yüz) 200 saate kadar fazla mesai yapması istenebilir.

Tatiller ve izinler

Çalışanlar, yılda iki tür yıllık resmi tatilden yararlanır: (i) zorunlu resmi tatiller ve (ii) tercihi resmi tatiller.

Toplamda 9 (dokuz) gün zorunlu resmi tatil ve 1 (bir) gün belediye tatili vardır. Resmi tatil bir Pazar gününe denk geliyorsa, çalışma faaliyetlerinin mahiyetleri nedeniyle kesintiye uğramaması gereken durumlar hariç, bu hakkın kullanımı izleyen Pazartesi'ye aktarılır.

Ayrıca çalışanlar aşağıdaki şekilde ücretli izin hakkına sahiptir:

- İlk sözleşme yılı, fiilen çalışılan her ay için 1 (bir) iş günü;
- İkinci sözleşme yılı, fiilen çalışılan her ay için 2 (iki) iş günü;
- Üçüncü sözleşme yılı itibarıyla yılda 30 (otuz) iş günü.

Çalışanlar, her biri art arda en az 6 (altı) gün olması kaydıyla izinlerini bölme hakkına sahiptir. İstisnai olarak, karşılıklı anlaşmayla, çalışana izin yerine ek ödeme yapılabilmektedir; ancak bu durumda dahi çalışan en az 6 (altı) çalışma günü için izin kullanması gerekir. Sendikayla birlikte izin planının belirlenmesi işverene bağlıdır⁶⁰.

⁶⁰ İşin mahiyeti veya organizasyonunun ve üretim koşullarının gerekli kılması veya izin vermesi kaydıyla, sendikayla da istişare ettikten sonra, işveren çalışanların izinlerini aynı anda kullanmasına karar verebilmektedir.

Annelik ve babalık izinleri

Mozambik İş Kanunu, çalışan anne-babalar veya vasiler için çocuğun küçüklüğü döneminde annelik, babalık ve çocuk bakımına ilişkin özel haklar vermektedir. Çalışan anne, doğum tarihinden 20 (yirmi) gün önce başlayacak şekilde art arda 60 (altmış) günlük ücretli annelik iznine çıkabilir. Aynı hak, canlı ve ölü doğum olması fark etmeksizin prematüre doğumlar için de verilmektedir. Çalışan babanın, her 2 (iki) yılda bir, çocuğun doğumundan sonraki gün alabileceği 1 (bir) günlük babalık izni vardır. Ancak, işverenini yazılı olarak bilgilendirmesi gerekir.

11. Çalışanın işe gelmemesi

Çalışanın, çalışmakla yükümlü olduğu zaman dilimi içerisinde işe gelmemesi mazeretli veya mazeretsiz olabilmektedir. Aşağıdaki haller mazeret olarak kabul edilmektedir:

- Çalışanın evlenmesi halinde 5 (beş) gün;
- Çalışanın eşi, babası, annesi, çocuğu, üvey çocuğu, kardeşleri, büyükbaba ve büyükanneleri, üvey kardeşi veya üvey annesinin vefatı halinde 5 (beş) gün,
- Çalışanın amca ve dayıları, teyze ve halaları, yeğenleri, torunları ve kayınlarının vefatı halinde 2 (iki gün);
- Çalışanın amca ve dayıları, teyze ve halaları, yeğenleri, torunları ve kayınlarının vefatı halinde 2 (iki gün);
- Çalışanın, hastalık veya kaza gibi kontrolü dışındaki nedenlerle işe gelmesinin imkansız olması;
- Kendi çocukları veya sorumluluğu altındaki reşit olmayan diğer çocuklara hastanede refakat;
- Kadın çalışanlar için beklenen doğumdan en fazla yedi ay önce gerçekleşen kürtaj ya da düşük hallerinde nekahet dönemi;
- Spor ve kültürel etkinliklere katılım gibi, işverence daha önce veya sonrasında izin verilmiş olan işe gelmeme durumları.

Yukarıda açıklanan mazeretlerden herhangi biri öngörülebilir nitelikteyse, işverene en az 2 (iki) gün öncesinden bildirimde bulunulmalıdır. Mazeretli işe gelmeme ücret kesintisi, hizmet süresi ve/veya izin günü kaybına neden olmayacaktır. Yanlış olduğu ortaya çıkan mazeretlerle işe gelmeme hallerinde, disiplin işlemi uygulanabilir.

Önceki paragraflarda açıklanmayan diğer tüm işe gelmeme halleri, mazeretsiz kabul edilecek ve işe gelinmeyen süre için ücret, izin ve hizmet süresi kaybıyla sonuçlanacaktır. Art arda 3 (üç) günlük ya da 6 (altı) aylık bir dönem içerisinde toplam 6 (altı) günlük mazeretsiz işe gelmeme, disiplin işlemlerinin başlatılmasına neden olabilir. Ayrıca mazeretsiz işe gelmeme art arda 15 (on beş) gün sürerse, çalışanın işini terk ettiği kabul edilecektir.

Askerlik nedeniyle işe gelmeme, iş sözleşmesinin askıya alınabileceği durumlardan biridir. Bu süre zarfında çalışan, kadroya yönelik hakkını muhafaza edecek, ancak işin fiili icrasından kaynaklı hakları ve yükümlülükleri askıya alınacaktır.

12. İşten çıkarılma nedenleri, prosedürler ve gereklilikler

İşveren yalnızca adil bir nedene dayanarak çalışanı işten çıkarabilir veya sözleşmeyi feshedebilir. Behemehâl gerçekleşecek tek taraflı işten çıkarmalar kanuna aykırıdır ve çalışana, işe iade ya da tazminat amacıyla mahkemeye başvurma hakkı tanır.

Adil Neden

İş Kanunu uyarınca işten çıkarma için adil neden, maddi ve manevi gerekçelerle istihdamın idamesini imkansız kılan ciddi olaylar ya da koşullar olarak kabul edilir. Bu koşullar altında, çalışana atfedilebilecek nedenlerle işverenin sözleşmeyi feshetme zorunluluğu doğarsa, işverenin çalışanı fesih tarihinden en az otuz gün önce gerekçeleriyle birlikte bilgilendirmesi gerekir. Kanun bu konuda herhangi bir hükümde bulunmasa da, bu durumda çalışanın tazminat hakkının olmayacağını düşünmekteyiz.

Özellikle de aşağıdaki durumlar, kanun tarafından adil neden olarak kabul edilmiştir:

a. Yalnızca deneme süresinden sonra tespit edilmek kaydıyla, çalışanın işi gerçekleştirmeye uygun olmadığına ortaya çıkması
Sözleşme yalnızca uygunsuzluğun deneme süresinden sonra tespit edilmesi ve çalışanın, gerekli mesleki eğitimler sunulması ve kendisine alışma süresi tanınmasına rağmen işi ifa edememesi halinde feshedilebilir. İşveren bu durumda, fesih tarihinden en az 30 (otuz) gün önce niyeti konusunda çalışanın bilgilendirecektir.

b. Çalışanın mesleki görevlerini ağır ya da kasıtlı ihlali

Çalışanın mesleki görevlerini istihdamın idamesinin imkansız hale getirecek şekilde ve kasıtlı olarak ihlal etmesi halinde, çalışanın işten çıkarılmasıyla sonuçlanabilecek disiplin işlemleri uygulanır. Bu bağlamda, kanun disiplin suçu teşkil edebilecek durumlara örnekler vermiştir:

- İş programına veya görevlere uygun hareket etmeme;

⁶¹ Kanunda, son dört gerekçeye ilişkin olarak azami işe gelmeme süresi belirtilmemektedir. Ancak, her işe gelmeme durumu, gerekli kanıtlarla birlikte (doktor raporu veya faaliyete katılım belgesi gibi) usulünce gerekçelendirilmelidir. İşveren, bu tür belgelerin sahipliğini veya doğruluğunu sorgulama hakkına sahiptir; çalışanın işe gelmeme hallerini haksız şekilde kötüye kullandığına dair şüpheler varsa, işverenin konunun çözümü için iş mahkemesine gidebilecek ve disiplin sürecini başlatabilecektir.

- Geçerli bir mazeret olmaksızın işe gelmeme;
- Mesai saatleri içerisinde izin almaksızın iş yerinde bulunmama;
- Hukuka uygun emir veya talimatlara uymama;
- İş yerinde ya da görevlerini ifa ederken üstlerine, iş arkadaşlarına ve üçüncü taraflara saygısızlık veya üstlerin astlarına saygısızlığı;
- İşyerinde ya da görevlerin ifası sırasında suç işleme, fiziksel yaralama, kötü muamele ya da tehditte bulunma
- Üretkenliği kesintiye uğratma
- Kanuna aykırı menfaatler elde etmek amacıyla görevini ya da pozisyonunu kötüye kullanma
- Mesleki gizlilik, ticari sır veya üretim sırrı ilkelerini ihlal etme
- Kişisel amaçlarla ya da meslek dışı amaçlarla ekipmanları, malları, hizmetleri ve diğer iş araçlarını kötüye kullanma ya da işyerinde yanlış kullanma
- İşyeri mallarına zarar verme, imha etme ya da bozma
- Görevlendirildiği yerde ya da iş yerinde ya da görevin ifası sırasında alkol ya da uyuşturucu etkisinde olma ve bunları tüketme ya da bulundurma
- İşyerinde ya da görevin ifası sırasında hırsızlık, güven ihlali, zimmetine geçirme ve diğer yolsuzluklara karışma
- İşini terk etme.

Disiplin suçunun tespitini takiben 30 gün içerisinde işveren çalışana, kusurlu davranışın ne zaman, nerede ve nasıl gerçekleştiğini açıklayan bir bildirimde bulunur.

Çalışana suçlamaya yanıt vermesi, belge ibraz etmesi, tanıkların dinlenmesini veya başka kanıtların sunulmasını talep etmesi için 15 (on beş) gün tanınır. Bunun ardından işlem 5 (beş) gün içerisinde görüş beyan etmesi için iş komitesine sunulur. İşveren disiplin yaptırımının uygulanabilirliği hakkında 30 (otuz) gün içerisinde bir karara varacak; karar çalışana usulünce bildirilecektir. Disiplin suçu yeterince ciddiye ve disiplin işlemleri sırasında suçlamaya ilişkin yeterli kanıt sunulduysa, işveren çalışanın işten çıkarılmasına karar verebilir. Her iki durumda da, işten çıkarma da dahil olmak üzere disiplin yaptırımının tatbik edilebilirliğine ilişkin karar, 90 (doksan) gün içerisinde verilmelidir⁶².

c. Çalışanın tutuklanması veya hapse atılması

Bu, soruşturma amaçlarıyla geçici gözaltından değil; bir mahkeme kararından kaynaklanan hapis hükmüne dayandırılmalıdır.

İşveren, böyle bir durumda fesih tarihinden en az 30 (otuz) gün önce niyetini işçiye bildirecektir ve çalışan hiçbir tazminat hakkına sahip olmayacaktır.

Şirketle ilgili ekonomik nedenler

İşveren, bir veya birkaç iş sözleşmesini feshedebilir; ancak fesih kararının piyasa, yapısal veya teknolojik nedenlere dayanması ve feshin, şirketin rekabet gücü, ekonomik ıslahı ya da idarede ve üretimde yeniden yapılanma için elzem olması zorunludur.

Böyle bir durumda dahi işveren, en az otuz gün önceden yazılı bildirimde bulunacak ve çalışanlarını uygun biçimde tazmin edecektir. Çalışanın belirli süreli sözleşmeye sahip olması halinde işveren fesih tarihi ile sözleşmenin ilk başta kararlaştırılan sona erme tarihi arasında alınacak maaşlara eşdeğer bir tazminat ödeyecektir. Ucu açık sözleşmeli çalışanlar için tazminat aşağıdaki kriterlere göre hesaplanacaktır⁶³:

- İşçinin maaşı 1 (bir) ve 7 (yedi) asgari maaş arasındaysa her bir hizmet yılı başına 30 (otuz) günlük maaş
- İşçinin maaşı 8 (sekiz) ve 10 (on) asgari maaş arasındaysa her bir hizmet yılı başına 15 (on beş) günlük maaş
- İşçinin maaşı 11 (on bir) ve 16 (on altı) asgari maaş arasındaysa her bir hizmet yılı başına 10 (on) günlük maaş
- İşçinin maaşı 16 (on altı) asgari maaştan yüksekse her bir hizmet yılı başına 3 (üç) günlük maaş

13. Zorunlu emeklilik yaşı

İşçinin yaş ya da maluliyet nedeniyle emekliliği, tek başına iş sözleşmesinin sona ermesi için bir neden olarak kabul edilir ve iş kanunundaki zaman aşımı gerekliliklerinin doğrulanmasını gerektirmez.

⁶² Bununla birlikte karar genellikle hemen geçerlilik kazanacak şekilde işten çıkarılma yönündedir ve 90 gün diğer disiplin yaptırımlarının uygulanması için kullanılır.

⁶³ İş Kanunu'nda, 2022 yılına kadar, bazı durumlarda önceki kanunun uygulanmasını şart koşan geçici bir kural bulunmaktadır.

Emeklilik yaşı erkekler için 60 (altmış), kadınlar için 55'tir (elli beş). Buna halel getirmeksizin, bu yaşa gelmeleri halinde bile çalışanlar, emeklilik için INSS sistemine katkı tutarları gibi diğer gereklilikleri karşılamıyorlarsa çalışmaya devam edebilirler. 30 (otuz) yılı aşkın süredir INSS kaydı bulunan veya 25 (yirmi beş) yıllık (300 ay) katkısını tamamlamış çalışanlar da emeklilik için uygunluk şartını karşılar.

Bununla birlikte, çalışanın INSS'ye kayıtlı olduğu ve emeklilik maaşından yararlanmak için aranan şartları karşıladığı durumlarda Mozambik İş Kanunu'nun şartları uyarınca emeklilik nedeniyle iş sözleşmesinin feshi zorunludur. Bu tedbir, daha genç çalışanlara istihdam fırsatı yaratmayı amaçlamaktadır.

14. İş anlaşmazlıklarının çözümünde yetkili merci

Mozambik'te iş anlaşmazlıklarının çözümünde yetkili üç merci vardır: (i) Arabuluculuk ve Tahkim Komisyonu; (ii) iş mahkemeleri ve (iii) tahkim mahkemeleri.

Arabuluculuk ve Tahkim Komisyonu Yönetmeliği⁶⁴, tarafların bir iş anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması için önce arabuluculuğa başvurmasını zorunlu tutmaktadır⁶⁵. Taraflar yalnızca arabuluculuk sürecinin başarısız olması halinde iş mahkemelerinde veya tahkim mahkemelerinde işlem başlatabilir. Geçici tedbirlerin uygulanmasına yönelik süreçlerin başlatılması için kanunda istisna tanınmaktadır⁶⁶.

15. İş anlaşmazlıklarında zaman aşımı

Zaman aşımı, ileri sürülen anlaşmazlığa bağlıdır.

Genel hüküm uyarınca, bir iş sözleşmesinden, ihlalinden ya da feshinden kaynaklanan tüm haklar, fesih tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra kaybedilir. Ancak aşağıdakiler gibi özel hükümler de uygulanabilmektedir:

- Bir çalışana karşı disiplin işlemi yalnızca kusurlu davranışın tarihinden itibaren 6 (altı) ay; işverenin tespitinden sonra 30 (otuz) gün sonra başlatılabilir.
- İşveren ve çalışan, diğer tarafın iş sözleşmesinin feshini dayandırdığı adil nedene, feshin duyurulmasından itibaren 3 (üç) ay içerisinde itiraz edebilir.
- İşten çıkarmadan sonraki 6 (altı) ay içerisinde yasaya aykırı işten çıkarmaya itiraz etmek için dava açılabilir.

⁶⁴ 11 Eylül tarih ve 50/2009 sayılı Kararnameyle kabul edilmiştir.

⁶⁵ 11 Eylül tarih ve 50/2009 sayılı Kararname Madde 19.

⁶⁶ İş Kanunu çalışanların lehine olma ilkesine dayandığı için genel eğitim çalışan çıkarlarının korunması yönündedir. Bu; işten çıkarma, tazminatı düşürme veya herhangi bir şekilde işçinin haklarını kısıtlama yönünde bir işlem uygulanması için işverenin, bu kısıtlamanın yeterli dayanağa sahip olduğunu kanıtlama yükümlülüğü olduğu anlamına gelir.

16. İşverenin çalışanların eylemlerinden sorumlu olması

İşverenin hukuki sorumluluğu, bu konudaki genel hükümler tarafından düzenlenmektedir⁶⁷. Çalışanın kasıtlı olarak veya işverenin emirlerine karşı hareket ettiği hallerde bile, çalışanın sözleşmenin geçerliliği sırasında üçüncü tarafları maruz bıraktığı kayıp ve zararlardan her zaman işveren sorumlu olarak kabul edilmektedir.

İşveren, söz konusu eylemle ilgili hiçbir kusura sahip değilse çalışan adına ödenen tüm tazminatları çalışandan talep etme hakkına sahiptir. Öte yandan, kusurlu davranış işverene aitse, işveren yalnızca çalışanın sorumluluğuna karşılık gelen kısım için ödenen tazminatları çalışandan talep edebilir. Başka kanıt olmadan, hem işverenin hem de çalışanın benzer ölçüde kusurlu olduğu varsayılmaktadır.

Tüzel kişilikler (şirketler) de yeni Ceza Kanunu'nun 30. maddesi uyarınca cezai olarak sorumlu tutulabilir. İşveren bu nedenle kurumsal organlarının üyeleri veya kendi adına ve menfaatine hareket eden temsilcilerinin işlediği suçlardan sorumlu tutulabilir. Suç işleyen taraf, ilgili mercinin emirlerine ve açık talimatlarına karşı hareket ettiyse, işveren sorumluluktan muaf tutulur.

11. BÖLÜM – DÖVİZ KONTROLÜ VE PARA BİRİMİ YÖNETMELİKLERİ⁶⁸

1. Döviz hesabı açma

Mozambik'te kurulmuş şirketlerin (hisselerin çoğunluğu yabancı vatandaşlara veya başka bir yargı bölgesinde kurulmuş şirketlere ait olsa dahi) bankada döviz hesabı veya yerel para biriminde hesap açabilmesi için Mozambik Merkez Bankası'nın (CBM)⁶⁸ önceden izni alınmalıdır. Mozambik Döviz (FX) Kanunu ve Yönetmeliği uyarınca, yabancı kuruluşlar CBM'nin önceden iznini almak kaydıyla herhangi bir ticari bankada yerli veya yabancı para biriminde hesap açabilir⁶⁹.

Yerli para biriminde banka hesapları:

- Hesap sahibinin kimlik belgeleri (şahıslar için pasaport ve ikamet belgesi, tüzel kişilikler için ticaret sicili ve ana sözleşme);
- Hesap üzerinden gerçekleştirilecek sermaye işlemlerinin açıklaması;
- İmza yetkilileri ve hesapların işletim prosedürleri.

Döviz hesapları:

- 5/GBM/2011 numaralı Tebliğ'de (Aviso no. 5/GBM/2011) yer alan formun doldurulması;

⁶⁷ Medeni Kanun Madde 500 ve 497

⁶⁸ 11 Mart tarih ve 11/2009 sayılı Kanununun 6. Maddesi ve 31 Aralık tarih ve 83/2010 sayılı Kararnameinin ("Yabancı Para Yönetmeliği") 8(5)(d). Maddesi.

⁶⁹ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 101 ve 102

- Fon kaynakları ile hesap amacının açıklaması ve diğer ilgili bilgiler;
- Geçerli olması halinde, hesap üzerinden gerçekleştirilecek sermaye işlemlerinin açıklaması;
- İmza yetkilileri ve hesabın işletim prosedürleri.

2 Döviz satın almak için gereklilikler

Yabancı para hizmetleri sunan bankalar işlemin miktarını, müşteri kimliğini ve işlemin CBM tarafından onaylandığını doğrulamak zorundadır⁷⁰. Sağlanan bilgiler yetersizse, yabancı para işlemi reddetmelidir.

Ayrıca, yurtdışından ödeme veya alacak tahsiline ilişkin işlemler, Mozambik'te faaliyet göstermeye yetkili bir Bankanın hizmetleri kullanılarak yapılmalıdır⁷¹. Bankalar tüm işlemleri kaydederek CBM'ye raporlamalıdır.

3. Aşağıdakilere ilişkin transfer sınırlamaları (ve yerli yatırımcılar için geçerliliği)

Doğrudan yabancı yatırım ile ilişkili sermaye (kar, temettü, faiz, ana sermaye, sermaye kazancı ve yabancı yatırımdan kazanılan diğer tutarlar)

Kar, temettü ve/veya ana sermayenin ülkesine geri gönderilmesi için yabancı yatırımcı, paranın Mozambik'te kazanılmasından (ya da geçerliyse ilgili mercinin onayından) itibaren tüm para girişlerini aşağıdaki belgelerle birlikte Mozambik Bankası'nın ilgili formunu ibraz ederek Mozambik Bankası'na⁷² kaydettirmelidir:

- Yabancı yatırımcının kimlik belgeleri;
- Yabancı paranın Mozambik'e transferini kanıtlayan banka bordrosunun nüshası (yatırımın, nakit getirilerek gerçekleştirildiği durumlarda);
Ya da
- Varlıkların Mozambik'e girdiğini kanıtlayan belgenin nüshası (yabancı yatırımcıların, makine ya da benzeri varlıklar satın almak için kredi kullandığı durumlarda, bu varlıklar için referans ücret CIF (Maliyet, Sigorta ve Navlun) olacaktır);
- Yatırım, bir teknolojinin veya ticari markanın kullanım hakkıyla ilgiliyse, kullanım yetki belgesinin nüshası

Yabancı yatırımcı parayı emlak sektörüne yatırım yapmak, örneğin bir taşınmaz varlık (bina) satın almak için kullanmayı amaçlıyorsa, aşağıdaki belgelerle birlikte CBM'nin ilgili formu doldurulup ibraz edilerek Mozambik Bankası'nın önceden izni alınmalıdır⁷³:

⁷⁰ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 9.

⁷¹ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 12.

⁷² Yabancı Para Kanunu Madde 6(1) ve Yabancı Para Yönetmeliği Madde 54.

⁷³ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 74

- yabancı yatırımcının ve satıcının kimlik belgeleri;
- taşınmaz için Tapu Belgesi;
- Alıcı-Satıcı arasında Taahhüt Anlaşması;
- Yabancı yatırımcının gerekli paraya sahip olduğunu gösteren belge ve
- İşlemden doğan tüm ilgili vergilerin ödendiğini gösteren belge.

Bir yatırımın satışından elde edilen kazanç

Ticari bir bankadan, bir yatırımın satışından elde edilen kazançları yurtdışına transfer etmesi talep edilirken, ana yatırımın Mozambik Bankası'nda usulünce kayıtlı olduğunu gösteren bir belgenin sunulması gerekir.

Bir şirketin tasfiye edilmesi halinde, kazançların yabancı bir ülkeye transferi CMB tarafından önceden onaylanmalıdır. Bu amaçla, aşağıdaki belgelerle birlikte özel bir formun doldurularak ibraz edilmesi gerekir⁷⁴:

- Tarafların kimlik belgeleri;
- Ana yatırımı gösteren belge (ve Mozambik Bankası'ndaki kaydı);
- Şirketin tasfiyesiyle ilgili finansal tablolar
- Şirketin tasfiyesini onaylayan yönetim kurulu kararı
- Vergi dairesinden borcu olmadığını gösteren geçerli belge ve
- Tüzel Kişilikler Sicil Dairesi'nden şirketin tasfiyesini onaylayan ticari belge.

Kamulaştırmadan doğan ödemeler

Bankadan yatırımın satışından edinilen kazançları yurtdışına transfer etmesi talep edilirken, ana yatırımın Mozambik Bankası'nda usulünce kaydedildiğini kanıtlayan nitelikte belgeler ile transfer edilecek tutarların, Devletin kamulaştırma tazminatından doğduğunu gösteren belgeler ibraz edilmelidir.

Anlaşmazlıkların çözümünden, mahkeme ve tahkim kararlarından doğan ödemeler

Kanunda anlaşmazlıkların çözümü, mahkeme kararları ve tahkim kararlarından doğan ödemelerin yurtdışına transferine imkan tanıyan özel bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle, CBM'ye bir izin talebinde bulunulması gerekmektedir. Bu talebi kabul etmek veya etmemek CBM'nin takdirine aittir.

⁷⁴ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 73

4. Yurtiçi ve yurtdışı yatırımlara ilişkin kurallar

Yurtiçi yatırımlar

Lütfen yukarıdaki Bölüm 3'ü okuyunuz.

Yurtdışı yatırımlar

Mozambik'te kurulu Şirketlerin yurtdışında yapacağı yatırımlar için Mozambik Bankası'nın önceden onayının alınması zorunludur. AŞağıdaki belgelerle birlikte özel bir form doldurularak CBM'ye ibraz edilmelidir⁷⁵:

- Yatırımcının kimlik belgeleri ile Şirket tüzüğü ve ortaklık yapısı;
- Fizibilite çalışması;
- Yabancı yatırım kararını onaylayan yönetim kurulu kararı ve
- Vergi dairesinden vergi borcunun olmadığını gösteren geçerli belge.

Yatırım, halihazırda kurulu bir yabancı Şirkete yapılacaksa aşağıdaki ilave belgelerin de sunulması gerekir:

- Yatırımın yapılacağı Şirketin kurumsal belgeleri;
- Yatırımın yapılacağı Şirketin bu yatırımı onaylayan yönetim kurulu kararı;
- Para kaynaklarının kanuna uygunluğunu kanıtlayan belge;
- Yatırımın yapılacağı Şirketin, geçerli tüm vergi yükümlülüklerini karşıladığını kanıtlayan belge.

Karların yeniden yatırımı halinde aşağıdaki belgeler de ibraz edilmelidir:

- Temettülerin tahakkuk ettiğini kanıtlayan belge;
- yeniden yatırım yapılacak Şirketin yeniden yatırımı onaylayan yönetim kurulu kararı

Borcun hisse senedine dönüŐtürölmesi halinde, aşağıdaki belgeler ibraz edilmelidir:

- Ana borcun CBM tarafından usulünce onaylandığını gösteren belge;
- Borcun öz sermayeye dönüŐtürölmesine ilişkin anlaşma.

⁷⁵ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 67.

12. BÖLÜM - KREDİLER

1. Yabancı yatırımcılara sunulan kredilerin yapısı/türleri

Mozambik Hukuku, yerli ve yabancı yatırımcılara eşit muameleyi temin eder ve tüm yatırımcılara iki tür kredi alma imkanı sunar:

- Bireysel kredi – kar amacı gütsün ya da gütmeyen, borç vermeyi mesleki faaliyet olarak yürütmeyen bir alacaklının verdiği borçlar olarak tanımlanır⁷⁶.
- Ticari kredi – mesleki faaliyet olarak borç veren ve kar amacı güden bir finans kuruluşunun verdiği krediler olarak tanımlanır . Mozambik Hukuku, Mozambik'te yerleşik bir grup şirketi ile aynı grubun Mozambik dışındaki bir şirketi arasında borçlanmaya ve hissedarların şirkete borçlanmasına ("suprimentos")⁷⁸ aşağıda açıklandığı şekilde izin vermektedir⁷⁷.

2. Yabancı yatırımcının krediye erişiminde aranan şartlar, gereklilikler ve prosedürler

Yabancı yatırımcılara kredi verilmesiyle ilgili özel uygunluk şartları bulunmamaktadır. Kredi, ulusal bankacılık sistemi üzerinden gerçekleştirilmesi gereken sermaye işlemleri olarak kabul edilir⁷⁹ ve Mozambik'te yerleşik ve yerleşik olmayan kuruluşlar arasındaki borçlanma işlemleri için Mozambik Bankası'nın önceden izni alınmalıdır⁸⁰. Ancak, malların ithalatını⁸¹ finanse etmek amacıyla en fazla 2 (iki) yıllık vadeyle verilen kredilerde önceden izin gerekmemekle birlikte, para girişinin kaydı istenmektedir⁸².

a. Yurtiçi ve yurtdışı kredi kuruluşları

Yurtdışından alınacak ticari kredilerde, CBM tarafından onaylı bir form doldurularak kredi başvurusunda bulunulmalı ve aşağıdaki belgelerle birlikte ibraz edilmelidir⁸³:

- Borçlunun ve alacaklının kimlik belgeleri;
- Kredi çizelgesinin nüshası;
- Kredinin arkasındaki ekonomik ve sosyal nedenlerin açıklaması ve
- Kredi geri ödemesi için gelir kaynağını gösteren belge veya finansal tablolar.

Yabancı para kaydının konsolidasyonu ve geri ödemenin başlaması için borçlu, imzalanmasını takiben 30 (otuz) gün içinde kredi sözleşmesinin noter onaylı bir nüshasını CBM'ye göndermelidir. Sözleşme, diğer bilgilere ek olarak bir geri ödeme çizelgesi içermelidir.

⁷⁶ Yabancı Yönetmeliği madde 3(o)'da verilen bireysel kredi ("empréstimos de carácter pessoal") tanımı.

⁷⁷ Yabancı Para Yönetmeliği madde 3(p)'de verilen finansal kredi ("empréstimos e créditos financeiros") tanımı.

⁷⁸ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 68.

⁷⁹ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 62(1).

⁸⁰ 11/2009 sayılı Yabancı Para Kanunu, Madde 6(5)(f) ve (k) ile Yabancı Para Yönetmeliği madde 5

⁸¹ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 78(1)

⁸² Kanun, CBM'nin önceden iznini gerektiren kredilerde, eksiksiz başvuru dosyasının verilmesini takiben 15 (on beş) işgünü içinde nihai bir kararın verilmesi şartını koşar (kanunun öngördüğü zaman sınırına rağmen, süreç genelde 2 (iki) ay sürer).

⁸³ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 83

Ödemelerin kaydı ise CBM'nin onayladığı form doldurularak yapılır ve gönderici ve alıcı bankaların dekontlarının nüshasıyla birlikte ibraz edilir⁸⁴.

İki mukim kuruluş arasındaki yurtiçi ticari borçlarda, CBM'nin önceden izni gerekli değildir.

b. Kredi kuruluşları dışında kalan yurtiçi ve yurtdışı kuruluşlar

Yurtdışı bireysel kredilerde (kredi kuruluşları dışında kalan kuruluşlardan alınan)⁸⁵, CBM izin başvurusu aşağıdaki belgelerle birlikte yapılır:

- Borçlunun ve borç verenin kimlik belgeleri;
- Kredi sözleşmesi;
- Borcun arkasındaki ekonomik ve sosyal nedenlerin açıklaması;
- Gelir kaynağını ve borcu geri ödeme gücünü gösterir belgeler ve
- Para kaynağının yasal olduğunu gösterir belge.

İki yerleşik kuruluş arasındaki yurtiçi bireysel kredilerde CBM'nin önceden izni gerekmemektedir.

Yabancı para kaydının konsolidasyonu ve geri ödemenin başlaması için borçlu, kredi sözleşmesinin imzalanmasından itibaren 30 gün içinde, CBM'ye kredi sözleşmesinin noter onaylı bir nüshasını göndermelidir. Anlaşma, diğer bilgilere ek olarak geri ödeme çizelgesini içerecektir.

Hissedarın borçlanmasına⁸⁶ imkan tanıyan izin belgesi için borcu onaylayan yönetim kurulu kararı ve borcun koşulları da ibraz edilmelidir.

Grup içi borçlarda da borçlu aşağıdaki belgelerle birlikte CBM'nin önceden iznini almalıdır:

- Tarafların kimlik belgeleri;
- Denetimden geçmiş finansal tablolar ya da paranın kaynağını ve kaynağın meşruluğunu gösterir belge;
- Borca izin veren yönetim kurulu kararı;
- Grup içindeki ilişkiyi ve aynı şirketler grubuna ait hisse sermayesine katılımı gösteren belge;
- Taslak sözleşme ve

⁸⁴ CBM yurtdışı finansal kredi için izin başvurularını değerlendirirken yalnızca şirket hesaplarının durumunu değil (ki, kılavuz bilgi olarak %70-%30'luk bir borç özsermaye oranı kullanılır), şirketin krediyi geri ödemek için kaynak oluşturma kapasitesini (bankanın sunduğu bilgiler ve Mozambik Cumhuriyeti bilançosu örn. yabancı paranın bulunurluğuna ilişkin öngörüler ışığında) de göz önünde bulundurur. Büyük miktarda krediler için CBM'nin takdir yetkisi yüksektir.

⁸⁵ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 96.

⁸⁶ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 86.

- Vergi borcunun olmadığını gösteren yazı.

Finans kuruluşları ve bunların dışında kalan belli başlı kuruluşlar (fon yöneticileri, gayrimenkul satış şirketleri vb.) tarafından verilen yurtdışı krediler, kara para aklamayı önleme politikaları çerçevesinde birtakım kurallara tabidir⁸⁷. Aynı uluslararası standartları karşılamayan veya AML kontrolleriyle ilgili standartları karşılayamayan ülkelere yapılacak işlemlerde özel bir kontrol yükümlülüğü vardır ve finans kuruluşu ile finansal olmayan kuruluşun (i) bu işlemler hakkında gizli bir rapor hazırlaması, (ii) para kaynağını, nihai yararlanıcıyı ve işlemin gerçek niteliğini doğrulaması ve bunları Finansal Bilgi Kabinesi'ne (GIFIM) sunması gerekir.

Bir işlemi şüpheli bulan finans kuruluşları ve finans dışı kuruluşlar, GIFIM'e bunu derhal bildirmeli ve uluslararası standartları karşılamayan ülkelere veya bu ülkelere yapılacak işlemlere özel ihtimam gösterilmelidir.

Uluslararası transferler

Aracı ve ticari bankalar yurtdışına para transferlerinde aşağıdaki belgeleri istemektedir:

- Tarafların kimlik bilgileri;
- Borç izninin kaydı;
- Para girişinin kayıtlı olduğunu gösterir belge;
- Vergi borcu yoktur yazısı;
- İşlemin niteliğine göre talep edilebilecek diğer belgeler.

3. Yurtiçi ve yurtdışı krediler için kayıt gereklilikleri, değişiklikler ve vadeler

CBM'nin izin verdiği kredilerde yapılacak değişiklikler de izne tabidir ve bu nedenle ana borcun onay işlemiyle aynı süreç izlenmelidir⁸⁸.

4. Borçtan doğan alacaklara uygulanan kurumlar vergisi

Mozambik'te yerleşik kuruluşlar (merkezleri veya yönetim yerleri Mozambik'te bulunan şirketler veya yerleşik olmayan kuruluşların daimi ofisleri), kurumlar vergisi ("IRPC") kapsamında dünya çapında elde ettikleri gelir (alınan faizler de dahil) üzerinden vergilendirilir. IRPC, şirketlerin karları üzerinden şu anda %32 oranında vergi almaktadır.

Mozambik'te yerleşik olmayan kuruluşlar, gelirin Mozambik kaynaklı olduğu kabul edilirse genel olarak %20 oranındaki bir stopaj vergisiyle vergilendirilir. Borçlu, ülkede vergi mükellefiyse (yani, kayıtlı ofisi ya da yönetim yeri Mozambik'te yer alıyorsa ve faiz ödemesi, Mozambik'te bulunan daimi bir şubeye atfedilebiliyorsa) yerleşik olmayan kuruluşlara ödenen faizlerin kaynağının Mozambik olduğu kabul edilir.

⁸⁷ 12 Ağustos tarih ve 14/2013 sayılı Kanun uyarınca.

⁸⁸ Yabancı Para Yönetmeliği, Madde 65.

5. Faiz ödemesi, ana kredi ücretleri ve yabancı para biriminde yapılan masraflar

Kredi faizinin ve izin verilmiş bir krediyle ilişkili diğer bedellerin/ücretlerin/masrafların ödenmesi Mozambik Hukuku uyarınca cari işlem⁸⁹ olarak kabul edilir. Cari işlemler için CBM'nin önceden izni gerekmemektedir; ancak bu işlemlerin aşağıda açıklanan şekilde kaydedilmesi gerekir.

Kayıt ve yasalara uygunluğun kontrol edilmesi amacıyla, taraflar kimlik belgelerini, kara para aklamanın önlenmesi için AML prosedürleri uyarınca işlemin meşruluğunu ve açıklamasını ibraz etmelidir.

Sermayenin geri ödenmesi için CBM'nin onayladığı şekilde bir formun doldurulması ve maliyetler tablosuna ya da listeye iliştilererek kaydedilmesi gerekmektedir (KHK'nın 84(3). Maddesi).

6. Kreditorlere Mozambik'teki varlıklar üzerinden teminat verilmesine ilişkin haklar

Mozambik'te özel toprak mülkiyeti yoktur. Toprak devlete aittir ve bu nedenle teminat olarak gösterilemez. Bir arsaya inşa edilen binalar, altyapı ve imar için en yaygın teminat biçimi ipotektir ("hipoteca"). İpotek, taşınmaz varlıkla eşdeğer kabul edilen kayda tabi fiziki taşınır varlıklar (uçak/gemi/araç) üzerinde de tesis edilebilir⁹⁰.

Mozambik Hukuku, diğer kreditor haklarından önce, kreditorün bir varlığın satışı ya da varlığın geliriyle elde edilen kazançlar yoluyla ödeme almasını sağlayan aşağıdaki teminatları sunmaktadır:

- Rehin (taşınır ve gayrimaddi varlıklar üzerinde⁹¹ – "penhor");
- İpotek (kamu dairesine kaydı zorunlu taşınmaz, taşınır ve maddi varlıklar üzerinde – "hipoteca")
- Gelir devri (kira vb., kayda tabi taşınmaz veya taşınır varlıklar üzerinde⁹² – ("consignaço de rendimentos")
- Kreditorün borçluya, söz konusu varlıkla ilgili olarak borçlunun maruz kaldığı maliyetler/zararlar için borçlu olduğu hallerde, borçluya kreditorün bir varlığını elinde tutma hakkı⁹³ ("direito de retenço").

Yabancı yatırımcıların, taşınmaz varlıklar için geçerli aşağıdaki hükümler hariç olmak üzere, Mozambik'te bulunan varlıklar üzerinde teminat sunması için herhangi bir kısıtlama yoktur.

⁸⁹ Sermaye transferi amacı taşımaksızın yabancı para cinsinden yapılan ödemeler veya alınan mallar olarak tanımlanır. Dış ticaretle bağlantılı ödemeler/alımlar, ödeme içermeyen tek taraflı transferler ve CBM iznine tabi olmayan diğer işlemler örnek olarak verilebilir – Kanun Hükümünde Kararname, Madde 3(yy).

⁹⁰ Medeni Kanun, Madde 686.

⁹¹ Medeni Kanun, Madde 669.

⁹² Medeni Kanun, Madde 656.

⁹³ Medeni Kanun, Madde 754.

7. Kredi damga vergisi

Mozambik vergi kanunu uyarınca, Mozambik'te verilen veya Mozambik'te yerleşik bir borçluya verilen kredilerde Damga Vergisi Tablosu (TIS) Madde 19 ile bağlantılı olarak Damga Vergisi Kanunu (CIS) Madde 1 (1) uyarınca, kredinin türünden bağımsız olarak damga vergisi uygulanır.

Geçerli damga vergisi oranları, kredi sözleşmesinin vadesine bağlıdır. Damga vergisi (1) vadesi bir yıldan az olan krediler, ayda %0,03 veya ya da kredi tutarının bir bölümü; (ii) vadesi bir yıl veya daha uzun olan kredilerde kredi tutarının %0,4'ü ve (iii) vadesi beş yıl veya daha uzun olan kredilerde ise kredi tutarının %0,5'i oranında uygulanacaktır.

Damga vergisi, CIS Madde 13(h) uyarınca kredi sözleşmesinin imzalanmasının ardından muaccel hale gelir ve CIS Madde 14(1)b'de öngörüldüğü üzere borçlu tarafından ödenir. Borçlu, damga vergisini sözleşmenin imzalandığı tarihi takip eden ayın 20. gününe kadar Vergi Dairelerine ödemekle yükümlüdür.

8. Teminat olarak kullanılan mülkler için kayıt sistemi

Teminat için kayıt işlemi, teminat gösterilecek varlığın türüne bağlı olup, aynı varlık üzerinde farklı teminatların tesis edilmesi mümkündür. Teminat belirlenirken, her bir durum münferit olarak değerlendirilecektir (örn. aynı gayrimenkul üzerinde ipotek tesis etmek ve gelir devri yaptırmak mümkündür).

Taşınmaz, taşınır ve fiziksel mülklerde ipotek

Bu teminat türü, kreditora varlıkların satışından elde edilen kazançlarla ödeme alma hakkı tanır. İpotek kaydı için izlenecek adımlar aşağıdaki gibidir:

- Tapu senedi nüshası – varlık araçsa, özel noter onaylı anlaşma yeterli olacaktır;
- Geçerli olması halinde Mozambik Bankası'na izin başvurusu⁹⁴ (bu durumda CBM 15 iş günü içerisinde yanıt verecektir);
- Tapu senedinin noterde imzalanması; noterin tasdiki ve kaydı – motorlu araçlarda ipotek durumunda, özel bir form doldurularak işlem yapılır;
- Senedin imzalanmasını takip eden ayın 20. gününe kadar damga vergisinin ödenmesi
- İlgili Sicil Dairesi'nde⁹⁵ ipotek senedinin kaydettirilmesi;
- İpoteğin usulünce kaydettirildiğini kanıtlayan yeni bir mülk belgesinin alınması

⁹⁴ Rehnin lehtarını yabancı bir kuruluş olduğunda.

⁹⁵ Merkezi Sicil Kurumu, Tapu Sicil Dairesidir. Tapu Sicil Daireleri, buldukları bölgeden yetkilidir. Merkezi bir sicil bulunmaktadır ve belirli bir gayrimenkul hakkında bilgi almak için gayrimenkulün ayrıntılarıyla birlikte başvuruda bulunulması gerekir (mülk sahibine göre arama yapmak mümkün değildir). Motorlu araçlar için Merkezi Sicil bulunmaktadır ve aramalar, motorlu aracın plakası girilerek yapılır.

- İşlem için CBM'nin önceden onayı gerekiyorsa, imzalanmış kredi sözleşmesinin, ipotek senedinin ve mülk belgesinin tasdik edilmiş nüshaları CBM'ye gönderilmelidir.

Taşınır varlıklar üzerinde rehin

Kreditörün bir banka olduğu ve varlıkların hisselerden, finansal kredilerden ve diğer gayrimaddi haklardan oluştuğu haller hariç olmak üzere, taşınır varlıklar üzerinde tesis edilen rehinin tatbik edilebilir hale gelmesi için mülk kreditora devredilmeli veya varlığın münhasır kullanım hakkını kreditora sunan yazılı bir belge imzalanmalıdır (Medeni Kanun Madde 669)⁹⁶. Kayıt işleminde aşağıdaki adımlar izlenmelidir:

- Rehin Sözleşmesinin imzalanması;
- Varlığın devri veya kreditora münhasır kullanım hakkı tanıyan belgenin imzalanması (rehinin lehtarına Banka değilse ve rehin sözleşmesi 17 Ağustos 1939 tarih ve 29.883 sayılı KHK uyarınca imzalanmadıysa);
- Sözleşmeyi takip eden ayın 20. gününe kadar damga vergisinin ödenmesi ve
- İşlem CBM'nin önceden onayını gerektiriyorsa, kredi sözleşmesinin tasdikli bir nüshası ile rehin sözleşmesinin nüshası CBM'ye gönderilmelidir.

Kota rehni

Kotalara göre düzenlenmiş limited şirketlerde, sermaye kotalara bölünmüştür; diğer bir deyişle, kota sahibinin kimliği kamuya açıktır. Kota rehni aşağıdaki gibi gerçekleştirilir:

- Rehin sözleşmesinin imzalanması;
- Rehinin şirkete yazılı olarak bildirilmesi;
- Sözleşmeyi izleyen ayın 20. gününe kadar damga vergisinin ödenmesi;
- Yetkili Ticaret Sicil Dairesinde kayıt (1-2 gün);
- İşlem CBM'nin önceden onayını gerektiriyorsa, borç sözleşmesinin tasdikli bir nüshası, rehin sözleşmesinin nüshası ve güncellenmiş ticaret sicil belgesi CBM'ye gönderilmelidir.

⁹⁶ Bu durumda, üzerinde rehin tesis edilecek varlıklar hisse senetleri, finansal alacaklar ve diğer gayrimaddi haklar olduğunda, rehin sözleşmesi 17 Ağustos 1939 tarih ve 29.883 sayılı Kararname kapsamında taşınmazın Bankaya devrini gerektirmeyen (yalnızca rehin sözleşmesinin imzalanarak noter tasdikli yapılmasını öngören özel düzenlemeye tabi tutulabilir. Rehin tesis edilirken bu adımların atılması gerekir (hisse senedi, kota ve gayrimaddi varlıklar (ticari marka) hariç olmak üzere rehin kayda tabi değildir).

Şirket varlıkları gayrimenkul içeriyorsa (bina, altyapı ve duruma göre iyileştirme), Kota Rehin Senedi imzalanmalı ve aşağıdaki adımlar atılmalıdır:

- Rehnedenin ve sermayedarların (varsa) kota rehnini onaylayan kararı
- Rehnalandan temsilcisi için vekaletname ve
- Ticaret Sicil Memurluğu'nun düzenlediği güncellenmiş şirket sicil belgesi.
- Rehnalandan temsilcisi için vekaletname ve
- Ticaret Sicil Memurluğu'nun düzenlediği güncellenmiş şirket sicil belgesi.

Hisse senedi rehni

Hisse senetlerine göre düzenlenmiş limited şirketler veya anonim şirketler, rehin hususunda daha fazla esneklikten yararlanmaktadır. Bu tür şirketlerde hem nama hem de hamiline yazılı hisse senetleri çıkarılabilir ve rehinin geçerli olması için izlenecek adımlar, şirketin çıkardığı hisse senetlerinin türüne göre değişiklik gösterir:

- Hamiline yazılı hisse senetleri, kreditora hisse senedinin devri (ya da banka hesabına yatırılması) ya da borçlu ile kreditor arasında yazılı bir sözleşmenin imzalanması suretiyle rehnedilebilir;
- Nama yazılı hisse senetleri, rehinin hisse kayıt defterinde usulünde kaydedilmesi kaydıyla rehnedilebilir.

Ana sözleşmenin, hisse senedi rehnine ilişkin özel hükümler içerebileceği unutulmamalıdır.

2015 yılından itibaren, hisse senedi rehinlerinin Borsa çatısı altındaki Merkezi Kayıt Kuruluşu'na kaydedilmesi gerekmektedir⁹⁷. Aslında bu gereklilik tüm hisse senetlerinin, kaydılaştırılmış hisseler ("acções nominativas escriturais") olmasını ya da hisse senetleri halihazırda fiziksel olarak saklanıyorsa ("acções nominativas registadas") bir aracı finans kuruluşuna yatırılmasını (böylece Şirketin tuttuğu kayıt defterinin yerine geçmesini) öngörmektedir. Bununla birlikte Mozambik'teki çoğu şirket henüz bu gerekliliği yerine getirmemiştir.

Gayrimaddi varlıklar

Tescilli fikri mülkiyet hakları üzerinde de rehin tesis edilebilir⁹⁸. Ancak Mozambik Fikri Mülkiyet Enstitüsü, daha önce şu gerekçelerle fikri mülkiyet hakları üzerine rehin tesisine izin vermemiştir: (i) bu husus düzenlemelerle yeterince kontrol edilmemektedir ve (ii) elektronik sistemleri bu kayıtları gerçekleştirmeye uygun ve hazır değildir. Yeni Fikri Mülkiyet Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, kayıt biçimlerinin ve ilgili maliyetlerin yakın gelecekte duyurulması beklenmektedir.

⁹⁷ 23 Ağustos 2006 sayılı Kararnameyle Merkezi Kayıt Kuruluşu'na ilişkin kurallar yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte MKK, faaliyetlerine yalnızca 2014 yılına başlamış olup, şirketlerin tescilli için yalnızca bir yıllık bir süre verilmiştir.

⁹⁸ Fikri Mülkiyet Kanunu, Madde 34.

13. BÖLÜM - GÜMRÜK

a. Ticari malların ithalatına ilişkin koşullar ve sınırlamalar

Mozambik topraklarına mal ithal etmek için ithalatçının dış ticaret işletmecisi ("operador de comércio externo") olarak önceden kaydolması gerekir.

Malların Mozambik gümrüğüne varışına izin verilmesi amacıyla bir gümrük beyanı hazırlanmalıdır. Gümrük beyanı, malları ve ilgili gümrük prosedürünü açıklamalı ve aşağıdaki formatlardan birine uygun olarak hazırlanmalıdır:

- Tek Belge ("Documento Único – DU ") – ilgili gümrük prosedüründen bağımsız olarak Mozambik topraklarına giren ve çıkan mallar için gümrük beyannamesi formatı ya da
- Kısaltılmış Tek Belge ("Documento Único Abreviado – DUA") – ticari amaçlarla küçük miktarlarda taşınan malların ithalatı ve ihracatı için yetkili giriş ve çıkış noktalarında geçerli olan kısa gümrük beyanı formu
- Basit Belge ("Documento Simplificado") – yurtdışına seyahat edenlerin ülkeye dönerken ticaret dışı ve kişisel kullanım amaçlarıyla haklarını aşacak miktarda getirdiği mal ve ayrı bavullar için doldurulan gümrük beyanıdır.

Malların Gümrük İşlemlerine ilişkin Yönetmeliğin⁹⁹ 53. maddesi uyarınca beyanda bulunan, ilgili ödeme bildiriminin düzenlenmesinden sonraki 10 gün içerisinde gümrük vergilerinin ve muaccel diğer resimlerin ödemesini yapmalıdır. Gümrük vergilerinin yanı sıra ithal edilen mallar için KDV ve bazı durumlarda Özel Tüketim Vergisi uygulanır.

İthal edilen malların, varış yerindeki gümrük idaresinde boşaltılmasından itibaren 25 takvim günü içerisinde gümrükten çekilmesi gerekir. Bu sürenin aşılması halinde mallar terk edilmiş kabul edilir ve açık arttırma usulüyle satışları için ilgili idari usul belirlenir¹⁰⁰. Mal ithalatı bir kural olarak özel kısıtlamalara tabi olmasa da, Malların Gümrük İşlemlerine ilişkin Genel Kurallar'ın¹⁰¹ Ek l'inde ithalatı yasak malların¹⁰² bir listesi yer almaktadır.

Diğer yandan, Sevkiyat Öncesi Muayene Yönetmeliği'nin¹⁰³ ("Regulamento da Inspecção Pré-embarque") 2. maddesi uyarınca,

⁹⁹ 1 Şubat ve 16/2012 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

¹⁰⁰ Malların Gümrük İşlemlerine ilişkin Yönetmelik, Madde 35.

¹⁰¹ 6 Temmuz tarih ve 34/2009 sayılı Kararıyla onaylanmıştır.

¹⁰² Örneğin menşei sahte olan mallar, ahlaka ve kamu onuruna aykırı mallar, uyuşturucu vb.

¹⁰³ 19 Şubat 19/2003 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

düzenlemeye tabi bazı mallar (Pozitif Liste'de yer aldığı bilinen mallar), Mozambik'e giriş yapmadan önce ihracat ülkesinde sevkiyat öncesi muayeneye tabi olabilir. Bahsi geçen Pozitif Liste'de sıralanan mallar, yukarıda anılan Yönetmeliğe ek tablosunda belirtilmektedir. Sevkiyat Öncesi Muayene Yönetmeliği Madde 5 kapsamında böyle bir muayene gerekli görülüyorsa ithalatçı malların sevkiyat öncesi muayeneden geçmesi gerektiğini ihracatçıya bildirmelidir. Interek¹⁰⁴, Mozambik Hükümeti tarafından anılan sevkiyat öncesi muayeneleri gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir.

b. Ticari mallara uygulanan gümrük vergileri

Genel Vergi Kanunu'nun¹⁰⁵ ("Lei de Bases do Sistema Tributário") 69. maddesi uyarınca, Mozambik topraklarında içinde ithal ve ihraç edilen mallar, gümrük vergisine tabidir.

Malların Gümrük İşlemlerine ilişkin Genel Kurallar'ın 9. maddesi uyarınca, malların ithalatı ve ihracatında uygulanan vergiler aşağıdaki gibidir:

- Gümrük Vergileri
- Anti-Damping Vergileri
- Özel Tüketim Vergisi (ICE)
- Sürşarjlar
- Katma Değer Vergisi (KDV)
- Gümrük Hizmet Bedeli (TSA)
- Yayın Ücreti
- Fazla Değerleme Ücreti
- Yasaların onayladığı diğer bedeller

Gümrük vergi ve diğer ilgili harç oranları, Gümrük İdaresi'nin gümrük beyanını kabul ettiği tarihte geçerli olan Gümrük Tarifesi'nde belirtilmektedir.

c. Yabancı yatırımcılar için gümrük teşvikleri

Vergi Teşvik Kanunu'nun¹⁰⁶ ("Código dos Benefícios Fiscais") 14. maddesi uyarınca, yabancı veya yerli yatırımcıların onaylı yatırım projeleri, yalnızca fizibilite çalışmaları ve/veya yatırım projelerinin uygulanması amacıyla kullanılması kaydıyla "K" sınıfı ithalatlarda gümrük vergilerinden ve KDV'den 5 (beş) yıl süreyle muaf olabilir. Bu sınıf, başlıca ekipman ve makinelerden oluşmak üzere yatırım

¹⁰⁴ <http://www.intertek.com>

¹⁰⁵ 26 Haziran tarih ve 15/2002 sayılı Kanunla onaylanmıştır.

¹⁰⁶ 12 Ocak tarih ve 4/2009 sayılı Kanunla onaylanmıştır.

mallarını temsil etmektedir. Sağlanan muafiyetler, yeni bir şirketin kurulmasıyla birlikte yeni taahhütlerin inşaatı ve kurulumuna yönelik yapı malzemelerini kapsamaktadır. Muafiyet, mevcut taahhütlere yapılan yatırımlar ile bu taahhütlerin büyütülmesi, ıslahı ve yeniden yapılandırılmasına yönelik yatırımları kapsamamaktadır. Farklı sektörleri için Madde 21¹⁰⁷, 24¹⁰⁸, 26¹⁰⁹, 27¹¹⁰, 31¹¹¹, 34¹¹², 37¹¹³, 42¹¹⁴, 45¹¹⁵ ve 47'de¹¹⁶ açıklandığı üzere, özel gümrük vergisi muafiyetleri ve KDV muafiyetleri uygulanır.

Yukarıdakilere bakılmaksızın, Vergi Teşvik Kanunu Madde 6(1)'i uyarınca, söz konusu muafiyet yalnızca ithal edilen malların Mozambik'te üretilmediği veya burada üretilmiş olsa dahi, amaçlanan kullanımı ve işlevselliği sağlamadığı ya da projenin veya geliştirilecek ve keşfedilecek faaliyetin niteliğine özgü özellikleri karşılamadığı hallerde sağlanmaktadır.

Ayrıca, Kanun Madde 6(2) uyarınca, belirtilen muafiyet gıda, içecek, tütün, giyim, hafif araçlar ve diğer kişisel ya da evde kullanım amaçlı eşyalar için uygulanmaz.

d. İthalatçılar/ihracatçılar için kayıt gereklilikleri

Yukarıda belirtildiği gibi, malların Mozambik'e ithalatı için ilgili tüzel kişinin dış ticaret işletmecisi olarak kayıtlı olması zorunludur.

Bununla birlikte, ithalatçının dış ticaret işletmecisi olarak kayıtlı olma zorunluluğundan muaf olduğu belli başlı istisnalar bulunmaktadır. Haklarını aşacak ölçüde, kişisel ve ticari olmayan amaçlarla kullanmak değeri 25.000 Metical'den (yirmi beş bin MZN) az eşyayla ülkeye giren seyahatçiler bu istisnaya örnek olarak verilebilir.

Ticari Faaliyet Ruhsatına İlişkin Yönetmelik'in¹¹⁷ ("Regulamento do Licenciamento da Actividade Comercial"), 4. maddesi uyarınca dış ticaret işletmecileri olarak kayıt izni ile dış ticaret işletmecisi belgesi, Tek Durak Ofisi Genel Müdürü ("Balcão de Atendimento Único") tarafından verilir.

Ticari Faaliyet Ruhsatına İlişkin Yönetmelik'in 11. maddesi uyarınca, dış ticaret işletmecisi kaydı ve ithalatçı belgesi bir yıl için geçerli olup, sona erme tarihinden 7 takvim günü önce yenilenmelidir.

İthalatçı/ihracatçı kaydı için: <http://www.at.gov.mz/index.php/por/Procedimentos-Aduaneiros/Formularios> adresinde yer alan forumun doldurulması gönderilmesi gerekir.

¹⁰⁷ Temel altyapıların oluşturulması.

¹⁰⁸ Kırsal alanlarda ticaret ve sanayi faaliyetleri.

¹⁰⁹ Sanayi dönüşümüne ve bir araya getirme.

¹¹⁰ Tarım ve balıkçılık faaliyetleri.

¹¹¹ Oteller ve turizm faaliyetleri.

¹¹² Bilim ve teknoloji parkları.

¹¹³ Büyük ölçekli projeler.

¹¹⁴ Hızlı kalkınma bölgeleri.

¹¹⁵ Serbest sanayi bölgeleri.

¹¹⁶ Özel ekonomik bölgeler.

¹¹⁷ 2 Ağustos tarih ve 34/2013 sayılı Kararname.

e. Depolama ve antrepo

Gümrük Antrepo Rejimi Yönetmeliği¹¹⁸ (“Regulamento dos Armazéns de Regime Aduaneiro”) uyarınca, gümrük antrepo rejimi, vergi ve gümrük ödemelerine tabi malların, bu bedellerin ödemesi askıya alınmak suretiyle geçici olarak saklanabildiği yetkili bir tesistir.

Bu yönetmelikte öngörülen koşullar, üç gümrük antrepo rejimini konu alır:

a) Askıya alınmış bir işlem kapsamında malların yalnızca belirli bir süre için saklanmasını amaçlayan antrepolar

b) Üretim süreçlerinde ithal ham madde kullanması gereken üreticileri desteklemeyi amaçlayan antrepolar. Nihai ürün yerel piyasada satışa çıktığında ilgili vergiler ödenir. Nihai ürün ihraç edilirse, depo işletmecisi vergi ödemesinden muaf olacaktır;

c) Transittteki ürünlerin depolanmasına yönelik antrepolar.

Gümrük Antrepo Rejimi Yönetmeliği'nin 4. maddesi uyarınca, gümrük antrepo rejiminin belirlenmesine yönelik talep, antreponun türü ve amacına göre belli başlı evraklarla birlikte ilgili form doldurularak iletilecektir. Lütfen ilgili yasal düzenlemeye ekli formları okuyunuz.

Gümrük Antrepo Rejimi Yönetmeliği'nin 5. maddesi, gümrük antrepo rejiminin belirlenmesi için bir takım gereklilikler öngörmektedir. Antrepo işletme yetkisinin yalnızca Mozambik'te yasal kaydı bulunan ve Vergi Dairelerine borcu olmayan şirketlere verildiğini lütfen göz önünde bulundurun. İlgili kuruluşun, dış ticaret işletmecisi olarak da kayıtlı olması gerekmektedir.

Ayrıca, madde 7 kapsamında, antrepo kullanma yetkisi için izin verilen azami yetkili antrepo stoğuna karşılık vergilerin ve diğer harçların %20'sine eşit bir teminatın sunulması gereklidir.

f. İhracat teşvikleri

Gümrük Tarifesi için Ön Talimatname'nin¹¹⁹ Madde 11(1)'i uyarınca, mal ihracatında gümrük vergisi uygulanmaz.

Bununla birlikte madde 11(2), kaju fıstıklarının ihracatı gibi, mevzuatın da belirttiği bazı durumlarda mal ihracatına Aşırı Değerleme Ücreti uygulanabilir.

g. Kuralların yerli ve yabancı yatırımcılar için geçerliliği

Mozambik hukuku, yerli ve yabancı yatırımcılar için eşit muamele ilkesini tesis etmiştir. Yatırım Kanunu'nun¹²⁰ (“Lei do Investimento”) Madde 4(1)'i uyarınca, yabancı yatırımcılar faaliyetlerini gerçekleştirirken Mozambik mevzuatında yerli yatırımcılar için öngörülen haklara ve sorumluluklara sahip olmalıdır.

Ancak Madde 4(2), yerli yatırımcıların niteliği ya da yatırımın ölçüğü nedeniyle özel muameleye sahip olabilecek faaliyetlerini yukarıdaki eşit muamele ilkesinden hariç tutmaktadır¹²¹.

¹¹⁸ 30 Ocak tarih ve 12/2002 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

¹¹⁹ 10 Mart tarih ve 6/2009 sayılı Kanun.

¹²⁰ 24 Haziran tarih ve 3/93 sayılı Kanun.

¹²¹ Yatırımın niteliği ya da çapı nedeniyle yerli yatırımcılara tanınabilecek özel muamele, her bir duruma özel olarak belirlenir. Yatırım Kanunu'nda bu özel muamelelerin uygulanmasını gerektiren durumlara ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

14. BÖLÜM - ARAZİ

1. Toprak ve diğer varlık mülkiyeti hakları

Mozambik'te özel toprak mülkiyeti yoktur¹²². Mozambik Anayasası'na göre toprak Devlete aittir ve hiçbir türden satışa ya da rehne konu olamaz¹²³. Mozambik Ceza Kanunu da her türlü toprak satış girişimini cezai bir suç olarak kabul eder ve satıcıyla alıcı bundan yükümlü tutularak hapis cezasına çarptırılabilir¹²⁴.

Bir araziyi kullanma ve araziden yararlanma hakkı, imar planının sunulması ve onaylanması kaydıyla herhangi bir kuruluşa (yerli ya da yabancı) verilebilir. Bir imar planı kapsamında verilen araziden halihazırda faydalanan yerel halk da bu kullanımı onaylamalı ve imar nedeniyle kendi kullanımına son vermek zorunda kaldığı toprak için tazmin edilmelidir¹²⁵.

Kuruluşlara arazi kullanım ve araziden yararlanmayı mümkün kılan tasarruf hakkı, DUAT (Arazi Kullanım ve Yararlanma Hakkı anlamına gelen Direito de Uso e Aproveitamento da Terra ifadesinin kısaltması) olarak bilinir. Bu tasarruf hakkı, hak sahibine tasarruf hakkına konu toprak üzerinde imar faaliyeti gerçekleştirme imkanı tanır (arazinin yer aldığı bölgenin imar durumuna uygun olarak)¹²⁶. İmar tamamlandığında, Gayrimenkul özelliği taşıyan kalıcı niteliğe sahip tüm altyapılar hak sahibi tarafından Tapu Dairesinde tescillenmelidir. Ardından Gayrimenkul için özel mülkiyet, kiralama, devir ve rehin işlemleri gerçekleştirilebilir¹²⁷.

Gereklilikler ve Süre

İki DUAT hakkı verilmektedir: (i) geçici hak ve (ii) kesin hak.

Geçici hak aşamasında, hak sahibinin imar planını başlatması ve tamamlaması gerekir.

Yabancı kuruluşlara (yabancı vatandaşlar, yabancı şirketler ve/veya çoğunluk hissesi yabancı şirketlerce kontrol edilen kuruluşlar) verilen toprak imtiyazlarında, geçici hak 2 (iki) yıldır. Yerli kuruluşlarda (çoğunluk hissesi yerli şirketlerce kontrol edilen bir tüzel kişiliğin üyeleri) bu süre 5 (beş) yıla uzatılır¹²⁸.

Geçici dönemin süresi uzatılamaz. Bununla birlikte yerel merciler geçmişte geçici DUAT hakkının sona ermesinden sonra bile imarın devam etmesine izin vermiştir. Ancak, geçici aşama sona erdikten sonra, tasarruf hakkına ilişkin yasal bir koruma sağlanmamaktadır.

¹²² Anayasasının 109(1). Maddesi.

¹²³ Anayasasının 199. Maddesi.

¹²⁴ Ceza Kanunu'nun 269. Maddesi.

¹²⁵ Anayasasının 109(3) ve (110). Maddesinden sonra gelen kısımları ve Arazi Kanunu'nun 10. Maddesinden sonra gelen kısımlar ile Arazi Kanunu Yönetmeliğinin 9. maddesinden sonra gelen kısımlar.

¹²⁶ Arazi Kanunu Madde 19 ve 20.

¹²⁷ Medeni Kanunda açıklanan Gayrimenkullerin serbest tasarrufuna ilişkin genel ilke ile Tesciller ve Noter Kanunu'nda geçen hükümler.

¹²⁸ Arazi Kanununun Madde 25(2).

Kalıcı aşamaya dönüştürülen DUAT'lar 50 (elli) yıllık bir süre için geçerli olur ve bir 50 (elli) yıl daha kendiliğinden yenilenir. İster geçici ister kalıcı süreyle verilsin tüm DUAT'ların yetkili Tapu Dairesi'nde tescillenmesi zorunludur¹²⁹.

Mozambik Toprak Rejiminin temel ilkesi, özel olarak sahiplenilemeyeceği için toprağın ekonomik bir değeri olmadığı yönündedir; dolayısıyla imar faaliyeti gerçekleştirilirken bir varlık olarak değerlendirilemez. Ancak arazi kullanımından beklenen fayda, ekonomik açıdan uygun bir değerlendirme olarak kabul edilebilir. Yukarıdakilerin ışığında araziye dikilen, yapılan, inşa edilen veya yükseltilen tüm yapılar, değer taşımayan bir varlığa eklenen değer olarak görülecektir.

Bu hukuki yaklaşım, belirli bir parselde kalıcı bir yapı inşa edildiğinde (imar planına göre), geliştiricinin (kalıcı yapının sahibi) edindiği korumanın, Devletin söz konusu parselde ilişkin sahip olduğu haktan kanunen önce geleceğini ima etmektedir. Dolayısıyla, kalıcı DUAT'ın geçerlilik dönemi sona erdiğinde (yani, 50 artı 50 yılın sonunda) bu parselde tescilli imar çalışmaları yer alıyorsa, sona eren DUAT'ın; bu imarın Devlete geçmesi için bir neden olamayacağı açıkça iddia edilmektedir. Kamulaştırma için makul gerekçelerin bulunması durumunda ise hak sahibi adil bir tazminata hak kazanacaktır¹³⁰.

DUAT edinme işlemleri ve süreci biraz karmaşık görünebilir; bunun temel nedeni birden çok kurumun sürece dahil olmasıdır. En yaygın işlem ise aşağıda açıklanmıştır:

Arazinin tespiti ve yerel halkla ilişki

Yatırımcı ve/veya geliştirici, topraktan yararlanan yerel halkın temsilcileriyle bir araya gelerek, halkın araziye boşaltması için gerekli koşulları değerlendirmelidir. Tespit edilen parselde imar çalışması yapıldıysa, bazı tazminatların ödenmesi gerekebilir. Bu doğrultuda, ödenmesi gereken tazminatın değerlendirilmesi ve hesaplanması amacıyla büyükbaşlar için kullanılan otlar veya mevcut meyve ağaçları bile dahil olmak üzere topraktaki tüm varlıkların hesaba katılması gerekebilir.

Devletin özel yatırımlar için saklı tuttuğu (yatırım ajansları veya Belediye Meclisleri aracılığıyla) bazı parsellerde bu adımdan feragat edilebilir.

DUAT başvurusu

Yerel halkla yazılı anlaşma imzalandıktan sonra yatırımcı/geliştirici arazi işlerinden sorumlu merciyeye şu belgeleri ibraz etmelidir: yerel halkla imzalanan anlaşmayla birlikte DUAT başvurusu, ayrıntılı imar planı, ön ÇED raporu ve arazi kullanma ve yararlanma koşulları.

¹²⁹ Arazi Kanununun Madde 14 ve Arazi Kanunu Yönetmeliğinin Madde 20. İmar planının yerince ifa edilememesi (örneğin geçici zaman dilimi içerisinde arazinin ıslah edilememesi) geçici DUAT'ın kalıcı DUAT'a dönüştürülmesini engelleyecektir.

¹³⁰ Arazi Kanunu Madde 16.

Bu süreç, normal bir ibraz süresi belirlemek mümkün olmadığı için maalesef çok zaman almaktadır. Raporlar, kimilerinin DUAT almak için 5 yıldan fazla beklediğini, kimilerinin ise yalnızca birkaç ay beklediğini göstermektedir.

Yatırımcı ve/veya geliştirici yabancı bir şahıs ya da kuruluşsa kanun, APIEX'dan Yatırım İzni alınmasını zorunlu tutmaktadır¹³¹. APIEX (ya da yetkili merci), teklif edilen yatırım programı açısından arazi kullanım ihtiyacını değerlendirir.

DUAT tescili

DUAT alındıktan sonra geliştirici bu belgeyi Tapu Dairesi'nde tescil ettirmekle yükümlüdür. Bu tescil, altyapı tescilleriyle güncellenecektir.

2. Yabancı mülkiyetiyle ilgili sınırlamalar ve koşullar/diğer tasarruf hakları

Yukarıda bahsedilenler dışında başka bir koşul bulunmamaktadır.

3. Mülkiyet haklarının tescili, gayrimenkul üzerinde kira ve teminat hakları

Ulusal sicil sistemi ve tescil için gereklilikler

Yukarıda bahsedildiği üzere, tüm imar çalışmaları yetkili Tapu Dairesi'nde tescil ettirilmelidir. İlk olarak kayıt hak sahibinin adına yapılmalıdır. Tescilli imar çalışmalarının mülkiyeti devredilirse sicil de uygun şekilde güncellenmelidir.

Sicil sistemi, ilk gelene hizmet esasına dayalıdır; yani tescili ilk yaptıran kimse, mülk üzerinde hakka sahip olan odur ve yasal sahip olarak kabul edilir. Tüm müteakip işlemler, mülk sahiplerinin kayıta yer aldığı sırayla yapılmalıdır¹³².

Tescil işlemi, mülkün bulunduğu bölgeden sorumlu Tapu Dairesi'nde yapılmalıdır. Her Tapu Dairesi, tüm mülklerin elle ve sırasıyla kaydedildiği sicil defteri sistemine sahiptir.

4. Kamulaştırma, tasarruf hakkının yitirilmesi ve ilgili tazminatlar¹³³

Mozambik Anayasasına göre, kamulaştırma yalnızca kanunda öngörülen şartlar altında kamu yararına olması kaydıyla gerçekleştirilebilir. Anayasa, kamulaştırma halinde adil tazminat hakkını temin etmektedir.

Kamulaştırmayla ilgili hükümler, Mozambik Yatırım Kanunu (24 Haziran 1993 tarih ve 3/93 sayılı) ve 10 Ağustos 2011 tarih ve 14/2011 sayılı Kanun'da (Kamu Yönetimi Kanunu) yer almaktadır.

¹³¹ Arazi Kanunu Madde 11.

¹³² Arsa imtiyazı, arsanın yeri ve sınırları vs. gibi bazı bilgiler kamuya açıktır. Arsanın güvence altına alınması amacıyla düzenlemelerle ilgili ayrıntılar koşula bağlı olabilir. Bilgiler doğru olmakla birlikte, tüm kayıtlar bir yere toplu ve elle (gerek dijital gerek el yazması olsun) girildiği için araştırma yapmak zordur.

¹³³ Anayasa Madde 82 (2).

Mozambik Yatırım Kanunu Madde 13(2) uyarınca, "milli çıkar veya halk sağlığı ve kamu düzeni için kesinlikle gerekli görülmesi halinde, malların ve hakların devletleştirilmesi ve kamulaştırılması, hak sahibine adil ve hakkaniyetli tazminat hakkı tanıyacaktır."

Bu nedenle, kamulaştırma yalnızca istisnai durumlarda gerçekleştirilebilir olup nedeni kamu çıkarı olmalıdır ve adil bir tazminatın ödenmesi zorunludur.

1990 Anayasası'nın kabulünden bu yana Mozambik'te bildirilen bir kamulaştırma faaliyeti gerçekleştirilmemiştir.

15. BÖLÜM - ÇEVRE

1. İlgili makam

Çevreyle ilgili hususlar Arazi, Çevre ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı'nın görev ve yetkisi dahilinde olup Çevre Ruhsatlandırma Dairesi üzerinden yürütülmektedir. Bakanlığın denetimi altındaki Çevresel Etki Değerlendirmesi Makamı, hem merkezi hem de yerel seviyede çalışarak çevresel etki değerlendirme sürecini düzenlemektedir ve çevre ruhsat ve izin belgelerini vermekle sorumludur.

2. Yabancı yatırımcıların yatırım projeleri veya faaliyetlerinde gerekli çevresel raporlar veya çalışmalar

Yeni çıkarılan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, 31 Aralık tarih ve 54/2015 sayılı Kararname ile onaylanmıştır. Çevre ruhsatı verilebilmesi için öncesinde projeye ilgili çevresel etki değerlendirmesi işlemlerinin yapılmış ve kanunlara göre alınması gereken diğer tüm ruhsatların alınmış olması gerekmektedir.

İlgili taraflar, gerekli evrakları merkezi ya da yerel düzeydeki Çevresel Etki Değerlendirmesi Makamı'na ibraz ederek kanunda belirtilen belgelerle başvuru yapmalıdır. Çevreye etki edebilecek tüm faaliyetler bir ön değerlendirmeye tabi tutularak, faaliyet kategorisi ve sonuç olarak izlenecek olan çevresel etki değerlendirmesi usulleri belirlenir:

• **A ve A+ Kategorisi:** Çevresel Ön Fizibilite Çalışmaları (EPDA); Çevresel Etki Araştırması (ÇED) Şartnamesi ile birlikte Çevre Yönetimi Planı, Biyolojik Çeşitlilik Denge Yönetimi Planı (uygun olduğu takdirde), Fiziksel ve Sosyoekonomik Değerlendirme Raporu (uygun olduğu takdirde) ve kamuoyu görüş raporunu kapsar. A+ kategorisindeki faaliyetler için, Çevresel Ön Fizibilite Çalışmaları ve Çevresel Etki Araştırması Şartnamesi öncesinde bir Bilirkişi Raporu hazırlanır.

• **B Kategorisi:** Şartname, Basitleştirilmiş Çevresel Etki Araştırması (EAS), Çevre Yönetimi Planı ve kamuoyu görüş raporunu kapsar. Son olarak;

- **C Kategorisi:** İy Çevre Yönetimi Uygulamaları Raporu.

Faaliyetle ilgili çevresel fizibilite çalışmaları gerçekleştirildikten sonra, başvuru sahibi ve denetleyici kuruluşlar yetkili makam tarafından bilgilendirilir ve ilgili harç ödemelerinin akabinde 15 (on beş) iş günü içerisinde geçerli çevre ruhsatı verilir.

3. Yabancı yatırımcılara uygulanan çevreyle ilgili mali yükümlülükler

Başvuru için 1.000,00 MZN (bin Metikal) tutarında sabit ücret ödenmelidir.

Çevresel etki değerlendirme prosedürlerinin ardından çevre ruhsatı verilebilmesi için öncesinde gerekli ücretin ödenmesi gerekmektedir:

- **A+ kategorisindeki faaliyetler için ruhsatlandırma:** Yatırım projesinin değerinin %0,30'u (yüzde sıfır virgöl otuzu);
- **A ve B kategorisindeki faaliyetler için ruhsatlandırma:** Yatırım projesinin değerinin %0,20'si (yüzde sıfır virgöl yirmisi);
- **C kategorisindeki faaliyetler için ruhsatlandırma:** Yatırım projesinin değeri 5.000.000 MZN'den (beş milyon Metikal) daha yüksekse %0,02'si (yüzde sıfır virgöl sıfır ikisi) ya da 5.000.000 MZN'ye (beş milyon Metikal) kadar olan yatırım projeleri için 1.000 MZN'lik (bin Metikal) sabit ücret.
- İnşaat alanındaki geçici beton birimler için ruhsatlandırma: 200 (iki yüz) asgari maaşa eşdeğer sabit ücret –günümüzde 977.348,00 MZN'ye (dokuz yüz yetmiş yedi bin, üç yüz kırk sekiz Metikal) tekabül eder.

Her 5 (beş) yılda bir yenilenmesi zorunlu olan çevre ruhsatının yenilenmesi için aşağıda belirtilen ücretlerin ödenmesi gereklidir:

- **A+ kategorisindeki çevre ruhsatı:** 80.000,00 MZN (seksen bin Metikal);
- **A kategorisindeki çevre ruhsatı:** 60.000,00 MZN (altmış bin Metikal);
- **B kategorisindeki çevre ruhsatı:** 30.000,00 MZN (otuz bin Metikal);
- **C kategorisindeki çevre ruhsatı:** 5.000,00 MZN (beş bin Metikal).

Çevre danışmanlarını kayda geçirmek, çevre danışmanlarının kaydını güncellemek, çevre ruhsatını devretmek ya da ruhsatın bir suretini çıkarttırmak için de farklı ücretler ödenmesi gereklidir.

4. Çevreye verilen zararlar da sorumluluk (şirketler, yetkililer, yöneticiler için)

Mozambik Ceza Kanunu'nda çevreyle ilgili işlenen suçlara dair özel bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde: (i) madeni kaynakların ve ormanların kanuna aykırı olarak incelenmesi ve kullanılması; (ii) zehirli, tehlikeli ya da insan sağlığına zararlı maddelerin üretimi,

işlenmesi, paketlenmesi, ithal edilmesi, ihraç edilmesi, ticaretinin yapılması, tedarik edilmesi, taşınması, saklanması, kendi haline bırakılması ya da kullanılması veya çevreyi kirletme potansiyeline sahip bir firmanın faaliyetleri; ve (iii) su, toprak, hava veya gürültü kirliliği cezalandırılmaktadır.

Mozambik kanunlarına göre, tüzel kişilikler (şirketler), bu kuruluşlara mensup ya da bu kuruluşları ve menfaatlerini temsil eden kişilerin işlediği suçlardan dolayı cezai açıdan sorumlu tutulabilir. Suçu işleyen kişi, yetkili mercinin kararları ya da kesin talimatları dışında hareket ederse, şirket sorumlu tutulmaz. Çevre suçlarında, suçu işleyen şirket asgari olarak, para cezası alır ve geçici olarak devlet yardımından mahrum bırakılır.

Ayrıca cezai sorumluluk, kişiyi hukuki sorumluluğundan muaf bırakmadığı için, çevreye zarar verilmesinin hukuki sonuçları da doğabilir. 1 Ekim tarih ve 20/97 sayılı Kanunla onaylanan Çevre Kanunu'na göre yüksek çevresel bozulma riski teşkil eden faaliyetler gerçekleştiren tüm şahıslar, bu faaliyetleri karşısında hukuki sorumluluk sigortası yaptırmalıdır. Niyetine, kusuruna ya da kanuni hükümlere uyumuna bakılmaksızın, tehlike arz etme olasılığına sahip faaliyetleriyle çevreye zarar vererek ekonomik faaliyetlerin geçici ya da kalıcı olarak durmasına neden olan herkes, zarar gören kişilerin zararını gereğince tazmin eder.

Şirketin hukuki sorumluluğu, bu husustaki genel hükümlerle, yani Medeni Kanun'da yer alan 500. ve 497. maddelerle belirlenmiştir. Şirket bünyesinde çalışan yetkili ya da personel tarafından sözleşmeye konu hizmetler yerine getirilirken, bu kişilerin neden olduğu kayıp ve hasarlardan dolayı, bu kayıp ve hasarlara kasıtlı olarak ya da şirketin talimatlarına karşı gelerek neden olsalar bile, üçüncü şahıslara karşı her zaman şirket sorumlu tutulur. Eğer şirket, ilgili faaliyetten ötürü kusurlu değilse, çalışandan kendisi adına ödediği tüm tazminatı geri talep etme hakkına sahiptir. Ancak şirket kusurlu davranmışsa, çalışandan sadece çalışanın sorumluluğu için ödenen tazminat kadarını geri talep edebilir. Başka bir kanıt olmadığı sürece, hem şirketin hem de şirkette çalışan ilgili yetkilinin aynı derecede kusurlu oldukları kabul edilir. Yöneticilerin sorumlulukları konusunda, Ticaret Kanunu'nun 160, 161, 162, 163, 164. maddelerinde belirttiği üzere yöneticiler, yasal yükümlülüklerine aykırı olacak şekilde kasıtlı ya da ihmalkar faaliyetlerinden ötürü şirkete ve şirketin hissedarlarına karşı sorumludur.

Ayrıca Çevre Kanunu hissedarlara karşı bir rücu hakkı vermezken, Ticaret Kanunu'nun 87. maddesine göre, çevre kanun ve yükümlülüklerini ihlal eder şekilde kasten görevin kötüye kullanıldığına dair bir kanıt varsa hissedarlar doğrudan sorumlu tutulabilir.

5. Yerli yatırımcılara kuralların uygulanabilirliği

Çevre ruhsatlandırmasıyla ilgili önceki bölümlerde belirtilen usuller ve yasal çerçeveler, çevreyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek faaliyetlerde bulunan kamu veya özel, yerli veya yabancı tüm kuruluşlar için geçerlidir.

Devlet belirli durumlarda mevzuat hazırlayarak, farklı bir niteliğe sahip olduğu için genel çerçeveden ayrılması makul kabul edilen büyük ölçekli özel projeler için geçerli olacak özel usuller belirleyebilir.

16. BÖLÜM - İFLAZ / YENİDEN YAPILANDIRMA

1. İflas

a. İflas sürecini başlatabilecek olanlar

Bir şirketin iflas sürecini başlatabilmek için talep eden tarafın süreç başlatma yetkisine sahip olması gerekmektedir. İflas Kanunu¹³⁴, borçlunun iflası için aşağıdaki tarafların başvuru yapabileceğini öngörmektedir:

- Borçlunun kendisi;
- Borçlunun eşi ve/veya mirasçısı;
- Şirket ana sözleşmesi veya kuruluş senedi hükümlerine göre borçlunun ortağı veya hissedarı;
- Her türlü alacaklı.

İflas talep eden alacaklılar, iflas sürecinde herhangi bir ayrıcalıktan faydalanmayacak ve diğer tüm alacaklılarla eşit muamele görecektir. Alacaklının maliyetleri de, özel öncelik çerçevesinde tazmin edilmeyecektir.

Ayrıca, "ekonomik-finansal kriz"¹³⁵ içerisinde olduğunun kabul edilmesi halinde ve iflas erteleme¹³⁶ ilan edecek koşulları taşımadığı takdirde, borçlunun kendisinin de iflas başvurusu yapabileceği burada hatırlatılmalıdır. Borçlunun iflas başvurusu yapması, onun hakkı değil, aslında sorumluluğudur.

b. Gereklilikler ve süreç

İflas işlemleri, yukarıda anılan taraflardan herhangi birinin borçlunun iflası için başvuruda bulunmasıyla başlamaktadır. Kendi iflası için başvurması halinde borçlu, şirket faaliyetlerine devam etmesini imkansız kılan gerekçeleri aşağıdaki belgelerle birlikte sunmalıdır¹³⁷:

- Son 3 (üç) mali yıla ilişkin muhasebe raporları;
- Bilanço;
- Son mali yıldan bu güne bilanço hareketleri;
- Nakit akış tablosu;
- Mevcut alacaklıların listesi (her alacağın adresi, tutarı, niteliği ve sınıflandırması dahil);

¹³⁴ İflas Kanunu Madde 93.

¹³⁵ "Ekonomik-finansal kriz" durumu, kanunen tanımlanmamış olmakla birlikte, borçlunun üçüncü taraflara olan vadesi gelmiş borçlarını genel olarak ödeyememe hali olarak anlaşılmaktadır.

¹³⁶ İflas Kanunu Madde 102.

- Şirketin varlıkları ve haklarının listesi (tahmini değerleri ve sahipliği kanıtlayan belgeler dahil);
- Şirket tüzüğü uyarınca "işletme sahibi" olunduğunun kanıtı (yoksa, adresleri ve kişisel varlıkları da dahil olmak üzere tüm ortakların yer aldığı liste);
- Şirket defterleri ve hesap belgeleri;
- Şirketin son 5 (beş) yıldaki yöneticilerinin listesi.

İflas başvurusu yapıldıktan sonra, borçlu, izleyen 10 (on) gün içinde iflasa itiraz edebilecektir¹³⁸. İtiraz süresi içerisinde, borçlu kendisi için iflasın ertelenmesini talep etme hakkına da sahiptir (aşağıda açıklanmıştır)¹³⁹.

Mozambik İflas Kanunu, aşağıdaki koşulların karşılanması halinde borçlunun iflasının ilan edileceğini belirtmektedir¹⁴⁰:

- Borçlunun, yasal bir gerekçe olmaksızın, "senet" (mahkeme vasıtasıyla doğrudan uygulanabilecek belge) ile yüklediği belirli bir borcu ödememesi;
- Tutar fark etmeksizin icraya uğrayan borçlunun, borcu ödememesi, borç için yeterli kaynak tevdi veya tahsis etmemesi;
- Borçlunun aşağıdaki işlemlerden birisini yapması¹⁴¹:
- Varlıklarını hızlandırılmış tasfiyeye tabi tutması veya ödemeler için hileli / yıkıcı işlemlerde bulunması;
- Ödemeleri geciktirme veya alacaklıları dolandırma amacıyla sahte ticari faaliyette bulunması, bulunmaya teşebbüs etmesi, varlıklarının bir kısmını ya da tamamını üçüncü bir tarafa satması;
- Şirketi, alacaklıların mutabakatı olmaksızın ve borçları ödemeye yeterli varlık kalmayacak şekilde üçüncü taraflara devretmesi;
- Kanunu veya gözetleyici kurulları aldatmak ya da alacaklıyı zarara uğratmak için ana şirketini devretmiş gibi göstermesi;
- Borçlarını ödemeye yeterli olacak rehin edilmemiş malvarlığı kalmayacak şekilde, önceki bir borç için alacaklıya kefalet sunması veya teminatı arttırması;
- Yasal temsilci tayin etmeden ve borçlulara ödeme yapılması için yeterli kaynak bırakmadan ortadan kaybolması / şirketi terk etmesi veya ikametgahı, genel merkezi veya ana şirketinden saklanmaya çalışması;
- İflas erteleme planı dahilindeki bir borcunu belirlenen son tarihe kadar ödememesi.

Borçlunun iflasının ilan veya ret edilmesine ilişkin kanun, Devlet Mahkemesi tarafından yayımlanacaktır. Kararlar, ikinci asliye mahkemesine temyiz edilebilmektedir¹⁴².

¹³⁷ İflas Kanunu Madde 102.

¹³⁸ İflas Kanunu Madde 94 (1).

¹³⁹ İflas Kanunu Madde 91.

¹⁴⁰ İflas Kanunu Madde 89.

¹⁴¹ Şirketin konkordato planı kapsamında yapılan işlemler hariç.

Borçlu, iflası ilan edilirse, varlıklarını idare etme veya serbestçe elden çıkarma hakkını kaybedecektir. Bununla birlikte, iflasa konu mülklerin idaresini yönlendirebilecek, haklarının korunması hususunda gerekli özenin gösterilmesini talep edebilecek ve iflasa konu mülkün ilgili taraf olduğu süreçlere müdahale edebilecektir¹⁴³.

İflas ilanı, borçlu aleyhinde devam eden tüm hak talepleri ve icra süreçlerini askıya alacaktır¹⁴⁴. İflas mahkemesi, borçlunun her türlü varlığı, ilgili işleri ve işletmelerine ilişkin tüm hukuki ve/veya ticari hak taleplerini karara bağlayacaktır. Tüm hak taleplerine, borçlunun iflasa konu mülkünü temsil eden ve iflasa konu mülkün çıkarlarına göre hareket etmesi gereken iflas idare memuru nezdinde devam edilecektir.

Son olarak, bir tarafın kasten zarara uğratmak amacıyla diğer tarafın iflası için başvurusu ve bu talebin mahkemede reddedilmesi halinde, borçlunun katlandığı zarar ve kayıpların söz konusu tarafça tazmin edilmesine karar verilebilmektedir¹⁴⁶ (birden çok tarafın gereksiz iflas talebinde bulunması halinde, tüm bu taraflar tazminat için birlikte sorumlu olacaklardır).

c. Alacaklı hak talepleri ve sınıflandırma

Borçlunun müflis ilan edilmesi üzerine alacaklılar, ilanın yayım tarihini izleyen 10 (on) gün içerisinde, iflas süreci dâhilinde alacaklarını talep etmek zorundadır. Bu şekilde kabul edilen alacaklar, belirli kategorilere göre sınıflandırılacak ve ödeme önceliklerini belirleyecek şekilde sıralanacaktır¹⁴⁷.

İflas Kanunu, aşağıdaki alacakların, alacaklıdan kaynaklanmamış kabul edileceğini ve diğerlerinden önce ödeneceğini belirtmektedir:

- Fesih idare memuruna ve yardımcılara yapılacak ödemeler, çalışma mevzuatından doğan borçlar veya iflas ilanından sonra verilen hizmetlerle bağlantılı olan iş kazalarından doğan borçlar;
 - Alacaklıların, iflasa konu mülke peşin olarak verdiği tutarlar;
 - Varlıklara el konulması, varlıkların idaresi ve tasfiyesi ile ödemenin dağıtılmasından kaynaklı masraflar, iflas sürecinden doğan maliyetler;
 - İflas konu mülkün lehinde karar alınmayan hak talepleri ve icra süreçlerine ilişkin mahkeme maliyetleri;
 - İflas erteleme kapsamında veya iflas ilanından sonra yapılan yasal işlemlerden doğan borçlar; iflas ilanından sonra doğan vergiler.
- Yukarıdaki alacaklar ödendikten sonra, aşağıdaki alacak kategorileri ödenecektir:

¹⁴² İflas Kanunu Madde 96.

¹⁴³ İflas Kanunu Madde 99.

¹⁴⁴ İflas Kanunu Madde 6 (1).

¹⁴⁵ İflas Kanunu Madde 70 (1) ve (2).

¹⁴⁶ İflas Kanunu Madde 97 (1).

¹⁴⁷ İflas Kanunu Madde 77 ve 79.

- Çalışma mevzuatından ve iş kazalarından doğan borçlar;
- Azami teminat tutarıyla sınırlı olarak, teminatla alınan borçlar¹⁴⁸;
- Vergi ve sosyal güvenlik borçları (vergi cezaları hariç);
- "Olağan borçlar", yani a) bu paragrafta veya yukarıdaki paragrafta belirtilmemiş; b) ödemeyle bağlantılı olarak varlıkların satışı neticesinde tam karşılanmayan borçlar;
- Cezai şartlardan doğan ödemeler ve vergi cezaları dahil her türlü ceza;
- Tali borçlar.

d. İflasın, borçlunun devam eden sözleşmeleri üzerindeki etkisi
İflas ilanı, borçlunun devam eden sözleşmeleri üzerinde sonuç doğuracaktır.

Ana sonuçlar şu şekildedir:

- Mahkeme kararıyla el konulacak borçlu varlıkları elde tutma hakkının askıya alınması¹⁴⁹;
 - Ortaklara ait şirket hisselerini ibra etme veya satma hakkının askıya alınması¹⁵⁰;
 - Devam eden sözleşmelerin tamamlanmış veya feshedilmiş sayılıp sayılmayacağına iflas idare memuru karar verecektir¹⁵¹. Fesih kararı verilirse, karşı taraf, "olağan borç" olarak sınıflandırılacak türden bir tazminat talep etme hakkına sahip olacaktır¹⁵². Aynısı, tek taraflı anlaşmalar için de geçerlidir¹⁵³;
 - İflasa konu varlıkların tali borçları ödemeye yeterli olmaması halinde, iflas ilanından sonra tahakkuk eden faizlerin iflasa konu mülkten ödenmesi talep edilemeyecektir.
 - Gayrimenkulle teminat altına alınan borçların faizleri, istisna teşkil edecektir. Ancak bu durumda bile, gayrimenkul teminatı kapsamındaki varlıkların satışından doğan tutar münhasıran bu faizler için kullanılacaktır¹⁵⁴;
 - Müflisin başka bir şirkette sınırlı sorumluluğu bulunan ortak veya kota sahibi olması halinde; iflasa konu mülke, yalnızca ilgili şirketin tüzüğü uyarınca müflise ait varlıklar dahil edilecektir¹⁵⁵;
 - Banka hesapları kapatılacak ve iflas idare memurunun kontrolüne girecektir¹⁵⁶.
- İflas kanununda özellikle belirtilmemiş her türlü miras/varlık ilişkilerine ilişkin kararlar, mahkemenin takdirine bağlı olarak, iflasa konu mülkün evrenselliği ve borçlulara eşit muamele yapılması dikkate alınarak verilecektir¹⁵⁷.

¹⁴⁸ Teminatların ödenme sırası, iflas süreci dahilinde ödeme yapılması kabul edilmiş tüm mevcut teminat türlerine bağlı olarak belirlenecektir.

¹⁴⁹ İflas Kanunu Madde 113(a).

¹⁵⁰ İflas Kanunu Madde 113(a).

¹⁵¹ Bu seçenek, iflas idare memurunun, iflasa konu mülk için hangisinin daha iyi olacağına yönelik takdire bağlıdır.

¹⁵² İflas Kanunu Madde 114.

¹⁵³ İflas Kanunu Madde 115.

e. Müflisin işlemlerinin iptali

İflas Kanunu ayrıca, iflas ilanından önce gerçekleştirilen bazı işlemlerin, iflasa konu mülk bağlamında geçersiz ilan edilebileceğine hükmetmiştir. Buna; henüz vadesi gelmemiş borçların ödenmesi, borçların ilgili sözleşmede tesis edilmemiş yöntemlerle ödenmesi, gayrimenkuller üzerindeki rehin işlemleri (iflas ilanından önceki 90 (doksan) gün içinde tesis edilmiş alıkoyma hakkı da dahil); iflas ilanından iki yıl önceye kadar, ödeme olmaksızın yapılmış işlemler; mevcut alacaklıların mutabakatı alınmadan ve borçları ödemeye yeterli varlık kalmayacak şekilde işletmenin satılması veya devredilmesi, mülklere ilişkin hakların tescili ve mülklerin şahıslar arasında devri dahildir.

Yukarıda anılan işlemler, mahkeme tarafından geçersiz ilan edilebilmektedir. Bu durumda, sözleşme tarafları, ilgili sözleşmeden önceki koşullarına geri çekilecektir. Bu hüküm, borçlunun içinde bulunduğu “ekonomik-finansal kriz”den veya hile yapma amacından alacaklının haberdar olup olmamasına bakılmaksızın uygulanacaktır. Ayrıca, alacaklılara zarar vermek için bilhassa gerçekleştirilen her türlü işlem de iptal edilebilecektir.

f. İflas sürecinde yetkili makamlar

İflas idare memuru

En önemli makam, iflas idare memurudur. Tercihen hukukçu, iktisatçı, şirket yöneticisi veya muhasebeci olmak üzere, en az 5 (beş) yıllık mesleki tecrübeye sahip nitelikli bir meslek erbabı olmalıdır. İdare memurunun, iflas/iflas erteleme süreçlerinde aşağıda sıralandığı gibi çeşitli yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır:

Genel olarak:

- Alacaklı listesinin hazırlanması ve her türlü hak talebinin/itirazın değerlendirilmesi;
- Alacaklılar ve borçlulara ilişkin yazışma ve bilgilendirmelerin yapılması;
- Görevlerinin ifasında (gerekliyse) yardımcı olmak üzere ilgili meslek erbapları ve uzmanlaşmış şirketlerin çalıştırılması¹⁵⁸;
- Borçlunun muhasebe defterleriyle ilgilenilmesi.

¹⁵⁴ İflas Kanunu Madde 120.

¹⁵⁵ İflas Kanunu Madde 119. Tüzükte bu konuda bir hüküm olmaması halinde bunun tespiti, kanun veya sözleşme hükümleri uyarınca şirketin tasfiyesini gerektiren durumlar hariç, mahkeme yoluyla yapılacaktır. Bu durumda, müflisin varlıkları, yalnızca şirketin tüm borçları ödendikten sonra iflasa konu mülke dahil edilecektir.

¹⁵⁶ İflas Kanunu Madde 117, iflas ilanı üzerine borçlunun banka hesaplarının kapatılmış sayılacağını ve bakiyelerinin teyit edileceğini öngörmüştür.

¹⁵⁷ İflas Kanunu Madde 122.

İflas erteleme süreci dâhilinde:

- Borçlunun faaliyetleri ile iflas erteleme planının yerine getirilmesinin gözetilmesi;
- İflas erteleme planındaki yükümlülüklerin ihlali halinde, borçlu için iflas ilanı talep edilmesi;
- Hakime, borçlunun faaliyetleri ile iflas erteleme planının ifasına ilişkin gelişmeleri içeren aylık rapor sunulması.

İflas süreci dâhilinde:

- Borçlunun defterleri, belgeleri ve hesaplarının incelenmesi;
- Mahkemede, iflasa konu mülkün temsil edilmesi;
- İflasa yol açan neden ve koşullara ilişkin olarak mahkemeye rapor sunulması (muhtemel hukuki ve cezai sorumluluklar da dâhil);
- Borçlunun varlıklarına ve senetlerine el koyulması;
- Alıkoyulan varlıkların finansal değerlemesi¹⁵⁹;
- Varlıkların satılması ve borçlulara ödeme yapılması için gerekli işlemlerin yapılması;
- Bozulabilir varlıkların peşin satışının talep edilmesi;
- İflasa konu mülkü etkileyebilecek her türlü hakkın muhafazası için gerekli tüm işlemlerin yapılması;
- Borç tahsili;
- İflas hukuku, iflasa konu mülkün korunması ve/veya iflas idaresinin verimliliğinin sağlanması kapsamında gerekli tedbirlerin alınmasının ve gerekli özenin gösterilmesinin talep edilmesi;
- Mahkemeye, iflasa konu mülkün idaresine ilişkin olarak, ilgili gelirler/masrafların belgeleriyle birlikte aylık rapor sunulması;
- Süreç sonunda, iflasın nihai muhasebesinin yapılması¹⁶⁰.

Alacaklılar Heyeti

Başka bir önemli makam da, Alacaklılar Heyetidir¹⁶¹. Bu heyet, mevcut borçlar arasından özellikle de aşağıdakiler olmak üzere üç borç sınıfını temsilen 3 (üç) kişiden oluşmaktadır:

- Çalışma mevzuatı ve/veya iş kazalarından doğan borçlar;
- Gayrimenkulle teminat altına alınmış borçlar;
- Genel borçlar, özel ayrıcalıklı borçlar, genel ayrıcalıklı borçlar ve/veya tali borçlar.

¹⁵⁸ Mahkeme onayıyla yapılmalıdır.

¹⁵⁹ Gerekirse, iflas idare memuru varlıkların değerlemesi için uzman kiralayabilecektir.

¹⁶⁰ Veya tasfiye idare memurunun değiştirilmesi veya azletilmesi halinde.

¹⁶¹ Veya tasfiye idare memurunun değiştirilmesi veya azletilmesi halinde.

Heyetin, aşağıdaki gibi birkaç sorumluluğu bulunmaktadır¹⁶²:

- İflas idare memurunun faaliyetlerini gözetmek ve hesaplarını incelemek;
- Mahkeme süreçlerinin düzgün yönetilmesini ve hukuka uyulmasını sağlamak;
- Mahkemeye, alacaklı haklarının ihlallerini veya çıkarlarına yönelik zararları bildirmek;
- İlgili tarafların itirazlarına dair görüş bildirmek;
- Alacaklılar Genel Kurulu için mahkeme celbi talep etmek;
- Borçlunun faaliyetlerinin idaresini ve iflas erteleme planının ifasını gözetmek, iflas idare memuruna ticari faaliyetin devamı için gerekli varlık satışlarını, teminat tesislerini ve borçlanma işlemlerini önermek.

Alacaklılar Heyetinin kararları çoğunlukla alınmaktadır ve sadece tavsiye niteliği taşımaktadır.

Alacaklılar Genel Kurulu

Başka önemli bir makam da, Alacaklılar Genel Kuruludur¹⁶³. Bu kurul, aşağıdakilere ilişkin karar yetkisine sahip olan bir iflas organıdır: İflas erteleme süreci dâhilinde:

- Borçlunun önerdiği iflas erteleme planını onaylamak, reddetmek veya değiştirmek;
- Alacaklılar Heyetinin oluşumunu belirlemek, üyeleri seçmek;
- İflas erteleme planının geri çekilmesini talep etmek;
- İflas idare memurunun seçimi;
- Borçluları ilgilendiren diğer hususlar.

İflas süreci dahilinde:

- Alacaklılar Heyetinin oluşumunu belirlemek, üyelerini seçmek;
- İflas konusu varlıkların iflas sürecinde satışıyla ilgili diğer yöntemleri belirlemek;
- Borçluları ilgilendiren diğer hususlar.

Mahkeme

Başka bir ilgili makam ise, iflas sürecinin görüldüğü yer olarak mahkemelerdir. Mahkemeler, aşağıdakiler de dâhil olmak üzere yasal

¹⁶² İflas Kanunu Madde 27 (1).

¹⁶³ İflas Kanunu Madde 34.

süreçlerde karar verme yetkisine sahiptir:

- İflas talebi;
- Alacak taleplerine itiraz;
- Alacaklılar listesinin onaylanması;
- İflasa konu şirketin varlıkları, menfaatleri ve işletmelerine ilişkin davalar (mali işlemler dahil, çalışma mevzuatıyla ilgili konular hariç);
- Üçüncü taraflara ait, ancak iflasa konu mülk içerisinde el konulmuş olabilecek varlıkların iade talepleri;
- "Geri alma" talepleri (borçlunun iflas ilanından önce varlıklar üzerinde tesis edilmiş teminatların/ödemelerin/tasfiyelerin iptaline yönelik talepler);
- İflas idare memurunun veya Alacaklılar Heyetinin herhangi bir üyesinin azline (ve yenilerinin atanmasına) yönelik talepler;
- İflasa konu mülkü oluşturan varlıkların satış biçiminin ve ilgili işlemlerin/süreçlerin belirlenmesi;
- İflas sürecinin sona ermesine ilişkin karar çıkarmak.

g. Yabancı yatırımcılara özel düzenlemeler, gereklilikler ve/veya sorumluluklar

İflas süreci kapsamında yabancı yatırımcılara uygulanan düzenleme ve gereklilikler, yurtiçi yatırımcılara uygulananlarla aynıdır.

Benzer şekilde, yabancı yatırımcının sorumluluğu yurtiçi yatırımcıdan çok farklı değildir. Bu bağlamda yabancı yatırımcının, kasten zarara uğratmak üzere bir tarafın iflasını talep etmesi ve bu talebin mahkeme tarafından reddedilmesi halinde borçluya tazminat ödemesine yönelik karar alınabileceğini göz önünde bulundurmalıdır¹⁶⁴.

Göz önünde bulundurulması gereken başka bir sorumluluk hususu da, iflas süreci dahilinde alacaklılara çoğu zaman ödeme yapılmıyor olmasıdır. Aslında, bu süreçler genellikle uzun bir zaman almakta ve alacaklıların talepleri mevcut varlıklardan çok daha yüksek miktarda olmaktadır. Bu nedenle, alacaklıların hakkını destekleyecek teminatlar (ipotek ya da banka teminatı gibi) temin edilmesi önemlidir.

h. Şirketin İflas Ertelemesi

İflasa alternatif olarak, borçlu, vadesi gelmiş borçlarını ifa etme/ödeme konusunda düştüğü imkansızlığın üstesinden gelmek ve kesin iflasa mecbur kalmamak amacıyla, bizzat iflas erteleme talebinde bulunabilmektedir.

¹⁶⁴ İflas Kanunu Madde 97(1).

Mozambik İflas Kanunu, şirketlerin iflas ertelemesine yönelik iki olanağı ortaya koymaktadır:

- İflas Erteleme
- Mahkeme Dışı İflas Erteleme

İflas Erteleme Süreci

İflas erteleme başvurusu, borçlu veya borçlunun sağ kalan eşi, mirasçıları, deftere işlenmiş ya da geri kalan ortağı tarafından yapılabilmektedir.

Yalnızca, kurumsal faaliyetlerine 12 (on iki) aydan fazla bir süredir düzenli olarak devam eden borçlular iflas erteleme başvurusu yapabilmektedir. Ayrıca borçlular aşağıdaki koşulları da taşımalıdır¹⁶⁵:

- Müflis olmaması ve daha önceden müflis ilan edilmişse buradan kaynaklı sorumluluklarından kesin ve bağlayıcı bir mahkeme kararıyla ibra edilmiş olması;
- Son 2 (iki) yılda iflas erteleme işlemi için onay temin etmemiş olması;
- Borçlunun ve/veya yöneticilerinin / hakim ortakların; alacaklıları dolandırma, yanlış bilgi veya beyan, varlıkların yasadışı olarak dağıtılması, elden çıkarılması veya takyidata konu olması, varlıkların yasadışı olarak zimmete geçirilmesi, dağıtılması veya saklanması, yanlış/sahte alacak talepleri, düzenli ticari defter tutulmaması ve itaatsizlik gibi suçlardan hüküm giymemiş olması.

İflas erteleme başvurusu, aşağıdaki belgelerle birlikte yapılmalıdır:

- Borçlunun mali durumuna doğrudan yol açan nedenlere ve içinde bulunduğu ekonomik-finansal krizin gerekçelerine ilişkin ayrıntılı izahat;
- Aşağıdakileri de içerecek şekilde, son 2 (iki) mali yıla ilişkin muhasebe raporlarının yanı sıra iflas erteleme talebine dâhil edilmesi özellikle talep edilen mali yıla ilişkin muhasebe raporları:
- Aktif ve pasiflerin dökümü ve genel bilançosu;
- Bilanço;
- Son mali yıldan itibaren bilanço hareketlerini gösteren belge;
- Nakit akış tablosu;

¹⁶⁵ İflas Kanunu Madde 47.

- Tüm mevcut alacaklıların listesi (her alacağın adresi, tutarı, niteliği ve sınıfı, kaynağı, son tarihi ve muhasebe defterlerindeki yeri de dahil);
- Tüm mevcut çalışanların listesi (görevleri, maaşları, ücretleri, ilgili aylara ilişkin diğer ödemeler ve ödenmemiş tutarlar);
- Ticaret Sicil Memurluğunca düzenlenen faaliyet belgesi, kuruluş senedi ve mevcut yöneticilerin atanmasına ilişkin tutanaklar;
- Şirketin, talep edilen tutarlara ilişkin olarak müdahil olduğu davalar/hak taleplerinin listesi.

İflas erteleme, aşağıdaki gibi farklı şekillerde gerçekleştirilebilmektedir¹⁶⁶:

- Borçların ödenmesine ilişkin mühlet uzatımı ve özel koşullar;
- Şirketin yeniden yapılanması;
- Şirket kontrolünün / ortak yönetimin değiştirilmesi;
- Alacaklılara şirket yöneticilerinin atanmasına ilişkin hakları ve bazı konularda veto yetkisinin verilmesi;
- Şirket sermayesinin arttırılması;
- İşletme tesisinin satılması / kiraya verilmesi;
- Maaş indirim, saatlik ücretlendirme, iş seyahatlerinin azaltılması (işçilerle mutabakat halinde veya toplu sözleşme ile);
- Varlıkların ve/veya hakların borçların ödenmesi için devri; eskilere ikame olarak (teminatlı veya teminatsız) yeni borçların tesisi;
- Varlıkların kısmi satışı;
- Finansal sorumlulukların standartlaştırılması;
- Tahvil ihracı;
- Borçlunun varlıkları hakkında borçların ödenmesine ilişkin olarak karar alınmasını sağlamak üzere şirket kurulması;
- Borçlunun alacaklılara olan borçlarının ödenmesine ilişkin erteleme.

Yukarıdaki maddelere bakılmaksızın, iflas erteleme planının kapsamına ilişkin bazı kısıtlamalar mevcuttur. İflas erteleme planı, çalışma mevzuatından veya iş kazalarından kaynaklı iflas ertelemenin talep edildiği tarihe kadar vadesi gelmiş olan borçların ödenmesine ilişkin olarak 1 (bir) yıldan uzun süreli mühlet belirleyememektedir. Ayrıca, maaşlara ilişkin olarak, çalışma mevzuatından doğan ve iflas erteleme planından önceki 3 (üç) ayda vadesi gelmiş olan borçların ödenmesine yönelik olarak 30 (otuz) günü aşkın mühlet de belirleyememektedir.

¹⁶⁶ İflas Kanunu Madde 49.

İflas erteleme talebinde bulunduktan sonra borçlu, (Alacaklılar Heyeti ve iflas idare memurunu dinledikten sonra) mahkemenin açık bir fayda gördüğü durumlar hariç, varlıklarını ve haklarını satamamakta veya takyidat altına alamamaktadır¹⁶⁷.

İflas erteleme talebi kabul edildikten sonra aşağıdaki sonuçları doğuracaktır¹⁶⁸:

- İflas idare memuru atanması;
- Borçlu aleyhindeki tüm dava ve hak taleplerinin askıya alınması;
- Borçluya, iflas erteleme devam ettiği sürece aylık muhasebe raporlarını sunması emredilecektir (aksi halde, yöneticileri azledilecektir);
- Savcılık temsilcisi ile Mozambik Devletine ait alacaklardan sorumlu tüm organların çağırılması;
- Borçlunun belirttiği tüm alacaklıların, alacaklarını bildirmek ve isterlerse iflas erteleme planına itiraz etmek üzere çağırılması.

Her türlü alacaklı, borçlular listesinin yayımlanmasını izleyen 30 (otuz) gün içerisinde iflas erteleme planına itiraz edebilmektedir¹⁶⁹. Bu durumda mahkeme, planı görüşmek üzere Alacaklılar Genel Kurulunu toplantıya çağırmalıdır¹⁷⁰. Plan Kurul tarafından reddedilirse, hakim borçlunun iflasını ilan edecektir¹⁷¹. Öte yandan, plana herhangi bir alacaklının itiraz etmemesi ve planın Genel Kurul tarafından onaylanması halinde, mahkeme borçlunun iflas erteleme sürecine girmesine karar verecektir¹⁷² (bununla birlikte, bu karar herhangi bir alacaklı veya Savcı tarafından temyize götürülebilmektedir)¹⁷³.

Borçlu, planda öngörülen ve planın kabul edilmesini izleyen 2 (iki) yıl içinde vadesi gelecek olan tüm yükümlülükler yerine getirilene kadar iflas erteleme sürecinde kalacaktır¹⁷⁴. Bu süre içerisinde, yükümlülüklerin ihlali halinde, iflas erteleme iflas sürecine tahvil edilecektir¹⁷⁵. İflasın ilanı üzerine tüm alacaklılar, süreçte ödenmiş tutarların düşülmesi ve iflas erteleme planı dâhilinde yasal olarak gerçekleştirilen işlemlerin dikkate alınması kaydıyla, başta kabul edilen koşullarda hak ve teminatlarla sahip olacaktır¹⁷⁶.

İflas erteleme planına dâhil edilmiş tüm yükümlülüklerin yerine getirilmesi halinde, mahkeme tarafından sürecin sonlandırılması karar verilecektir.

Mahkeme Dışı İflas Erteleme Süreci

Borçlu, iflas erteleme planının kabul edilmesine ilişkin olarak yukarıda anılan koşulları karşılması kaydıyla, Mahkeme Dışı İflas Erteleme Süreci için de başvuru yapabilecektir.

¹⁶⁷ İflas Kanunu Madde 64.

¹⁶⁸ İflas Kanunu Madde 51.

¹⁶⁹ Aynı kanun, Madde 54 (1).

¹⁶⁹ Aynı kanun, Madde 55 (1).

¹⁷⁰ Aynı kanun Madde 55 (5).

¹⁷¹ Aynı kanun Madde 56 (1).

¹⁷² Aynı kanun Madde 57 (2).

¹⁷³ Aynı kanun Madde 59 (1).

¹⁷⁴ Aynı kanun Madde 59 (2). Bu süreden sonra, iflas ertelemeye yer alan yükümlülüklerin ihlali halinde, bu durum alacaklılar tarafından borçlunun iflasının talep edilmesine haklı sebep teşkil edecektir.

¹⁷⁵ Aynı kanun Madde 59 (3).

¹⁷⁶ Aynı kanun Madde 59 (3).

Ancak bu mekanizma; hak taleplerini, davaları, hakları, plana tabi olmayan alacaklıların iflas talebinde bulunabilmesini askıya almamaktadır¹⁷⁷. Bu nedenle, iflas erteleme planına kıyasla borçluyu daha korunmasız kılmaktadır. Ayrıca, tüm alacaklıların alacaklarını bildirmesine ilişkin çağrı borçlu tarafından gazetede ilan verilerek yapılacaktır.

Alacaklılar, 30 (otuz) gün içerisinde alacaklarını talep etmeli veya mahkeme dışı iflas erteleme planına itiraz etmelidir¹⁷⁸. Plana, (çalışma mevzuatı ve vergi borçları hariç) kendi sınıfındaki borçların 3/5'inden (beşte üç) fazlasını temsil eden alacaklıların katılması halinde bu koşullar, mahkeme dışı iflas erteleme başvuru tarihine kadarki tesis edilmiş borçlarla sınırlı olmak kaydıyla aynı sınıftan diğer tüm alacaklılar için de geçerli olacaktır¹⁷⁹.

17. BÖLÜM – İHTİLAFLARIN ÇÖZÜMÜ

1. Hukuk mahkemesi sistemi

Mahkemelerin yapısına ilişkin genel bakış

Mozambik yargı sistemi, aşağıdaki mahkeme sınıflarından oluşur¹⁸⁰:

- Yargıtay;
- Yüksek Temyiz Mahkemeleri;
- Eyalet Yargı Mahkemeleri;
- Bölge Yargı Mahkemeleri.

Yargı mahkemeleri kendi içlerinde bölümlere ayrılır. Mahkemelerin yargı yetkisi kendi içinde şu noktalar çerçevesinde bölümlenir: i) ihtilaf konusu; ii) hiyerarşi; iii) davanın bedeli; ve iv) bölge.

Bununla birlikte Anayasa Konseyi bulunur. Konsey resmi bir "mahkeme" değildir, ancak anayasayla ilgili konularda yargı yetkisi olan bağımsız bir organdır.

Seviyelerine göre mahkemelerin yargı yetkisi

Yargıtay, yargı hiyerarşisindeki en üst mahkemedir ve tüm Mozambik sınırları içinde yargı yetkisine sahiptir. Sadece hukuki meselelere çözüm getirme yetkisini taşır, tartışma yaratan ve ispat gerektiren meseleleri çözmeye yetkisini haiz değildir. Aşağıda belirtilen temel hususlarda yargı yetkisi bulunur:

¹⁷⁷ Aynı Kanun Madde 158 (4).

¹⁷⁸ İflas Kanunu Madde 163 (2).

¹⁷⁹ İflas Kanunu Madde 162.

¹⁸⁰ Mahkeme kararları, halka açık değildir. Ülkede çeşitli içtihat yayınları bulunmakla birlikte sayıca çok azdır. Üçüncü şahıslar, kararı veren mahkemenin Sekreterinden kararın tasdikli bir suretini talep edebilmektedir. Bununla birlikte, böyle bir talep için usul uygun olarak gerekçe sunulması gerekir ve talebe verilecek cevap hakim kararına bağlıdır.

- İċtihatların birleştirilmesi;
- Başka mahkemeler arasındaki görev uyulşmazlıkları;
- Hukuki meselelerle ilgili alt mahkemelerce verilen kararların temyizi;
- Cezai yargılama ve kayıp ve hasarlara yönelik hak talepleri için ilgili devletin belirli temsilcilerine açılan davalar;
- Habeas Corpus talepleri (usul hukukunun, muayyen bir taleple Yargıtay'a yargı yetkisi tayin ettiği durumlarda);
- Hukuk/ceza mahkemelerince verilen kararlara ilişkin tashih ve tazvih talepleri;
- Suulların iadeleriyle ilgili yargılama usulleri.

Yüksek temyiz mahkemeleri esas itibarıyla istinaf mahkemeleridir. Aşağıdaki temel hususlarda yargı yetkileri vardır:

- Eyalet mahkemelerince verilen kararların temyiz durulşmaları;
- Eyalet mahkemelerindeki görev uyulşmazlıklarıyla ilgili durulşmalar;
- Cezai yargılama ve kayıp ve hasarlarla ilgili devletin belirli temsilcilerine açılan davalar;
- Habeas Corpus talepleri (usul hukukunun, muayyen bir taleple Yüksek Temyiz Mahkemelerine yargı yetkisi tayin ettiği durumlarda).

Eyalet mahkemeleri, aşağıdaki temel hususlarda yargı yetkisine sahiptir:

- Kesin ve apaçık bir Şekilde başka mahkemelerinin yargı yetkisi dahilinde bulunmayan davalar;
 - Kesin ve apaçık bir Şekilde başka mahkemelerinin yargı yetkisi dahilinde bulunmayan cezai ihlaller;
 - Bölge mahkemelerince verilen kararların temyizi;
 - Bölge mahkemelerindeki görev uyulşmazlıkları;
 - Tahkim mahkemeleri ya da anlaşmazlıkların halli için arabuluculuk eden başka organlar tarafından verilen kararlara ilişkin açılan temyiz davaları;
 - Habeas Corpus talepleri (usul hukukunun, muayyen bir taleple Eyalet Mahkemelerine yargı yetkisi tayin ettiği durumlarda);
- Son olarak, Bölge Yargı Mahkemeleri prensip gereği genel yargı yetkisine sahiptir. Bununla beraber, aşağıdaki konularda özel yargı yetkisini de taşır:

- Aile hukuku ve gayri reşit olanlarla ilgili yargılama usulleri;
- Ülkedeki asgari ücretin en fazla 100 (yüz) katına kadar tutardaki hak talepleri;
- Başka mahkemelerinin yargı yetkisi dahilinde bulunmayan cezai ihlaller;

- Ceza hükmü en fazla 12 (on iki) yıllık hapis cezasına tekabül eden cezai ihlaller;
- Habeas Corpus talepleri (usul hukukunun, muayyen bir taleple Bölge Mahkemelerine yargı yetkisi tayin ettiği durumlarda).

Temyiz süreci ve temyiz kademeleri

Mahkemeler tarafından verilen kararlar ekseriyetle temyize taşınır. Temyiz başvuruları, kararı veren mahkemenin yazmanına bir talep ibraz edilmek suretiyle yapılmalı ve başvuruda dava konusu meselenin nedenleri (uygun olduğu takdirde) ve başvuru sahibinin verilen kararla ihtilafa düşme nedenleri de belirtilmelidir.

Temyiz başvuruları, "olağan" ve "olağanüstü" başvurular olarak ikiye ayrılabilir. Olağan temyiz başvurularında ("genel" temyiz başvuruları); tarafların verilen karara temyiz başvurusunda bulunabilmesi için davanın, temyize konu olan kararı veren mahkemenin yargı yetkisini aşan bir değere sahip olması gerekir. Hukuki konularda, eyalet mahkemelerinin yargı yetkisindeki davalar ülkedeki asgari ücretin 50 (elli) katı tutarındaki davalardır. Birinci derece bölge mahkemelerinin yargı yetkisindeki davalar ülkedeki asgari ücretin 25 (yirmi beş) katı tutarındaki davalardır; ikinci derece bölge mahkemelerinin yargı yetkisindeki davalar ise ülkedeki asgari ücretin 10 (on) katı tutarındaki davalardır. Cezai konularda, hak taleplerinin değerine ilişkin bir yetki kısıtlaması yoktur. Olağanüstü temyiz başvurularının yapılabilmesi için özel usullere dair şartlara kesin olarak uyulması gereklidir.

Bununla birlikte, sırf usuller gereği verildiği düşünülen mahkeme kararları ve de kanunun belirlediği takdir yetkisiyle verilen kararlar için temyiz başvurusunda bulunulamaz.

Belirtildiği üzere, genel olarak, hem tartışma yaratan ve ispat gerektiren meselelere hem de hukuki meselelere dair temyiz başvuruları yapılabilir. Ancak, Yargıtay sadece hukuki meselelerle ilgili davalara bakar; tartışma yaratan ve ispat gerektiren meseleleri tashih etmez. Söz konusu temyiz başvurusunun türüne bağlı olarak, temyiz davası görülmeye devam ederken temyiz edilmiş kararın icrası ertelenebilir.

Son olarak, anayasaya dair meseleleri ilgilendiren temyiz davaları Anayasa Konseyi tarafından görülmelidir.

Hukuk davası (ticari dava) açma süresi¹⁸¹

Mozambik Medeni Kanunu, söz konusu davanın sebebine bağlı olarak belli başlı zaman aşımı süreleri belirlemiştir.

Dava açmak için genel zaman aşımı süresi 20 (yirmi) yıldır¹⁸².

Aşağıdaki hususlarda dava açmak için 5 (beş) yıllık zaman aşımı süresi vardır:

- Daimi kiralamalara ilişkin kiralar / kira sözleşmeleri ve yıllık gelirler;

¹⁸¹ Belirli hukuki metinlerde başka yasal kısıtlamaların bulunduğu unutulmamalıdır.

¹⁸² Medeni Kanun Madde 309.

- Faizler ve temettüleri;
- Faizle ödenebilen sermaye amortisman payı;
- Nafaka;
- Belirli aralıklarla temdit edilebilen diğer tüm borçlar.

Aşağıdaki hususlarda dava açmak için 2 (iki) yıllık zaman aşımı süresi vardır:

- Öğrencilere konaklama ve gıda sunan kuruluşların ait borçlar ile eğitim tesisleri, eğitim, yardım ve/veya tedaviyle ilgili krediler;
- Tüccarların, tüccar olmayan ya da ticari amaçla kullanmayacak kimselere sattıkları mal varlıklarından kaynaklanan borçlar;
- Ticari mal ya da ürün tedarik edilen bir sektörde faaliyet gösterenlerin borçları; üçüncü tarafların işlerini yürüten ve icra edenlerin borçları (tedarik edilen mal ve hizmetlerin, borçlunun sınıai kullanımı için olduğu durumlar hariç);
- Serbest meslek icra eden kişiler (örneğin avukatlar) tarafından verilen hizmetlerden doğan borçlar.

Yiyecek-içecek, konut/konaklama tesislerinin borçlarıyla ilgili dava açmak için 6 (altı) aylık zaman aşımı süresi vardır:

Süre ve maliyet

Yargı süreçlerinin süre ve maliyetini öngörmek kolay değildir. Çünkü dava türü, dava konusu, davanın değeri, tarafların sayısı, davanın beklediği mahkemenin iş hacmi, davanın gerektirdikleri vs. gibi birçok etmen süre ve maliyet üzerinde etkilidir.

Bununla birlikte, Mozambik'teki davalar genellikle fazlasıyla uzun zaman alır. Bir işlemin, birinci derece mahkemede sona ermesine kadar birkaç yıl geçebilir ve buna temyiz süresi dahil değildir.

Mahkemelerin, yazılı anlaşmalarda yabancı hukukun amir hukuk olarak tercih edilmesine saygı duyması (ve icraatta bu hukuku tatbik etmesi) konusu

Mozambik Medeni Kanunu'na göre "belirli bir anlaşmadan ve bu anlaşmanın esasından kaynaklanan yükümlülükler, tarafların seçtikleri ya da seçmek istedikleri hukuk tarafından belirlenir"¹⁸³.

Bu suretle, belirli bir anlaşmayı ilgilendiren hukukun seçimi, ilgili tarafların iradesi dahilindedir. Ancak, bu seçimin ciddiyetle ele alınarak belli kısıtlara uyması ya da uluslararası özel hukuk kapsamında ele alınan unsurlardan biriyle örtüşmesi (tarafların tabiiyeti, sürekli ikametgah adresi, söz konusu varlıkların bulunduğu yer, anlaşmanın akdedildiği yer gibi) gereklidir. Seçilen hukuk kapsamında kanuna

¹⁸³ Medeni Kanun Madde 41.

aykırı olarak kabul edilen eylemler mahkemeye götürülebilir¹⁸⁴.

Buna ek olarak, bu tür bir hukuk seçimi, uygulanması zorunlu olan ve Mozambik kamu düzeninin ana ilkeleriyle ilişkili olan Mozambik mevzuatının uygulanmasını bertaraf edemez.

Yukarıdaki bilgiler ışığında mahkemeler, anlaşmaya dahil olan tarafların anlaşma konusunda geçerli olmasını istedikleri yabancı hukuk seçimine saygı göstermelidir. Bununla birlikte, icraatta adli yargı mahkemelerinin bir ihtilafı yabancı hukuka göre karara bağlaması ender görülen bir durumdur. Bunun yerine adli yargı mahkemeleri, yabancı hukukun kapsamını tayin edememesi halinde Mozambik Hukuku'nu uygulamayı tercih eder¹⁸⁵. Ancak, tahkim işlemlerinde, bir ihtilafın çözümü için tarafların tercihinine göre, tahkim mahkemelerinin yabancı hukuka başvurması normal ve sıklıkla görülen bir durumdur.

2. Tahkim anlaşmaları

Tahkim anlaşmasının gereklilikleri ve üçüncü şahıslar / sözleşmeyi imzalamayan taraflar üzerindeki bağlayıcılığı

Mozambik Tahkim Kanunu'na göre ilgili taraflar¹⁸⁶ aralarındaki anlaşmazlığın karara bağlanması için bir tahkim anlaşması yoluyla hakeme başvurabilir¹⁸⁷.

Tahkim anlaşması yazılı olarak yapılmalı ve ihtilafın kapsamını tam ve doğru şekilde belirlemeli ya da bir ihtilaf durumunda geçerli olabilecek hukuki ilişkiyi açıkça belirtmelidir. Tahkim şartları, taraflarca imzalanan bir belgede ya da karşılıklı olarak yazılan mektuplarda, telex mesajlarında, fakslarda veya varlığını kanıtlayan başka iletişim kanallarında yer alıyorsa veyahut da taraflardan birinin bu şartların mevcut olduğunu ileri sürdüğü, diğer tarafın da buna itiraz etmediği durumlarda "yazılı" olarak belgelendiği kabul edilir.

Mevzu edilen ihtilaf, açık ve net bir şekilde (belirli bir kanun vasıtasıyla) adli yargı mahkemesine taşınmadığı, tarafların kapsama alanı dışındaki haklarla ilgili olmadığı ya da uzlaşma bulunmadığı sürece her türlü ihtilaf durumunda tahkim anlaşmasına başvurulabilir¹⁸⁸.

Devletler ya da devlet kurumları, özel hukuk meseleleriyle ilgili ihtilaflardan dolayı, (özel bir kanun vasıtasıyla) tahkim anlaşması imzalama yetkisine sahip oldukları takdirde tahkim anlaşması imzalayabilirler¹⁸⁹.

Tahkim anlaşması sadece anlaşmayı imzalayan taraflar üzerinde bağlayıcı etkiye sahiptir; üçüncü şahısları bağlamaz.

¹⁸⁴ Medeni Kanun Madde 41 (2)'de maddesinde belirtildiği şekliyle: "Taraflar yalnızca icrası, tarafların önemli bir menfaatine karşılık gelen veya uluslararası özel hukuk kapsamında değerlendirilebilecek anlaşma unsurlarıyla bağlantılı bir hukuku seçme hakkına sahiptir."

¹⁸⁵ Medeni Kanun Madde 23(2) ve 349(3) uyarınca, mahkeme tarafından yabancı hukukun içeriğinin tayin edilememesi halinde mahkeme iç hukuka başvurabilir.

¹⁸⁶ Ancak, Tahkim Kanunu Madde 6(2) uyarınca, 18 yaşından küçük olan ve ebeveyn ya da yasal vasi denetimine tabi olan şahıslar veya mahçur şahıslar, yasal temsilcileri aracılığıyla dahi, tahkim anlaşması yapamaz.

¹⁸⁷ Tahkim Kanunu Madde 4(1).

Tahkim anlaşmalarının icra edilebilirliği

Mozambik hukukuna göre, taraflar bir ihtilafı tahkime götürerek ihtilaf konusuna ilişkin mahkeme işlemlerinden feragat ettikleri için geçerli bir tahkim anlaşması icra edilebilir nitelikte olacaktır¹⁹⁰.

Mozambik Tahkim Kanunu uyarınca taraflardan biri, davaya konu olan iddiayla ilgili ilk yasal savunmasını yapana kadar konuyu tahkime götürmüştse, bir tahkim anlaşmasının kapsamına dahil edilmiş hak iddiasının götürüldüğü mahkeme, tahkim anlaşması kapsamındaki mesele için dava açan tarafları, anlaşmazlığın çözümü için hakeme başvurmaya yönlendirmelidir.

3. Yerel tahkim

İlgili kurumlar

Mozambik'teki en önemli tahkim kurumu, Mozambik Tahkim Merkezi'dir¹⁹¹ (CACM). Bu Merkez hakemlik, uzlaştırma ve arabuluculuk hizmetleri verir ve ilgili işlemleri yönetir.

Mozambik'te ortaya çıkan ve/veya Mozambik hukukunu ilgilendiren ve hakeme intikal etmiş ihtilafın buna mahsus (ad hoc) hakemliğe tabi tutulması ya da Portekizce dilindeki tahkim süreçlerinde derin tecrübeye (Mozambik ile ilgili olanlar dahil¹⁹²) sahip bir Portekiz Tahkim Kurumu¹⁹³ nezdinde tahkime götürülmesi tavsiye edilmektedir.

Mozambik Tahkim Merkeziyle ilgili gereklilikler ve prosedürler

Mahkemeye intikal etmemiş ve "başvurulamayan"¹⁹⁴ hakları içermeyen ticari ihtilaflar, bir tahkim anlaşması vasıtasıyla Mozambik Tahkim Merkezi'ne götürülebilir. Tarafların, tahkim işlemlerine iştirak etmesi için bir avukat atama zorunluluğu bulunmamaktadır.

Tahkim anlaşmasına dahil olan ve söz konusu ihtilaf için Mozambik Tahkim Merkezi nezdinde çözüm aramak isteyen tarafların bu taleplerini Tahkim Konseyi Başkanı'na yazılı olarak bildirmeleri gerekir. Başvuru dosyasında şu hususlar belirtilmelidir: ihtilafın tarafları, ihtilafın konusu, hak iddiasının dayanakları, söz konusu meblağ ve nihai talep. Bu dosyada ayrıca tahkim anlaşması, belgelere dayanan deliller ve hala belgelenecek olan delil kaynaklarıyla ilgili bir ön açıklama da yer almalıdır¹⁹⁵. İtiraz eden taraf Mozambik'te ikamet ediyorsa 10 (on) gün içinde; yabancı ise 20 (yirmi) gün içinde cevabını beyan edebilir. Cevap dosyasında belgelere dayanan deliller ve kovuşturma süresince belgelenecek mevcut delil kaynaklarıyla ilgili bir ön açıklama da yer almalıdır.

¹⁸⁸ Tahkim Kanunu Madde 5(2)'nin (a) ve (b) bentleri.

¹⁸⁹ Tahkim Kanunu Madde 6(1).

¹⁹⁰ Tahkim Kanunu, Madde 12 (1).

¹⁹¹ Bkz: <http://www.cacm.org.mz/>

¹⁹² Yabancı avukatların Mozambik'te avukatlık yapmalarına izin verilmemektedir. Avukatlık yapabilmesi için avukatların ya Mozambik vatandaşı olması ya da akredite bir Mozambik üniversitesinden mezun olması gerekmektedir.

Yabancılarla, Mozambik'te hakem olma izni verilmektedir. Bunun için Mozambik tahkim kanununda belirtilen tek koşul, hakem olacak kişinin tam ehliyete sahip ve reşit olmasıdır.

¹⁹³ Bu açıdan, en muteber Portekiz Tahkim Kurumu, Portekiz Ticaret ve Sanayi Odası'nın Tahkim Merkezi'dir – <http://www.centrodearbitragem.pt/index.php?lang=en>.

¹⁹⁴ Bu açıdan, en muteber Portekiz Tahkim Kurumu, Portekiz Ticaret ve Sanayi Odası'nın Tahkim Merkezi'dir – <http://www.centrodearbitragem.pt/index.php?lang=en>.

¹⁹⁵ Mozambik Tahkim Merkezi Mevzuatı Madde 6.

Hakem Heyeti 1 (bir) ya da 3 (üç) hakemden oluşabilir. Tarafların hakem sayısı konusunda görüş birliğine varamaması durumunda Heyette 3 (üç) hakem yer alır¹⁹⁶. Tarafların bir hakem atamaması durumunda atama yetkisi Mozambik Tahkim Merkezi Tahkim Konseyi Başkanı'na aittir. Hakemler, tahkim anlaşmasında ya da Tahkim Merkezi tarafından belirlenen şartları yerine getirebilmek için gerekli tüm niteliklere sahip olmalıdır¹⁹⁷. Bir hukuk mahkemesince kabul edilen deliller, tahkim davalarında da kabul edilebilir.

Taraflar, tahkim anlaşması ile süreyi uzatmayı kararlaştırmadıkça, tahkim kararı Hakem Heyetinin oluşturulmasından itibaren en geç 6 (altı) ay içinde verilmelidir. İstisnai durumlarda, ihtilafın bilhassa karmaşık olması halinde, hakem heyeti karar vermesi gereken mühlet, kendisine ilk tanınan mühletten en fazla iki katı kadar uzatabilir. Karar, oy çoğunluğuna göre verilir. Çoğunluğu sağlamak mümkün değilse, kararı Heyet başkanı verir¹⁹⁸.

İlk hakemin kabulüne kadar sunulan bir dosyada ya da tahkim anlaşmasında, tarafların Heyete, ihtilaf konusunda hakkaniyete uygun şekilde karara varma imkanı tanımamış olması halinde, hakemler yürürlükteki kanun uyarınca kararlarını verir. Taraflar yürürlükteki belirli bir kanunu seçmemişse, Heyet uygun bulduğu hukuk kuralları uyarınca kararını verir. Ayrıca taraflar, aralarındaki ihtilafın hukukun genel ilkelerine, adetlere/geleneklere ve ulusal/uluslararası ticaret kurallarına göre karara bağlanması konusunda anlaşabilirler¹⁹⁹.

Hakem kararı, adli karar ile aynı değerdedir ve hak iddiasında bulunan taraf, bu kararın Devlet Mahkemelerinde icra edilmesine imkan tanıyan "yürütme hakkını" haizdir. Mozambik Tahkim Kanunu'nda ayrıntılarıyla yer verildiği üzere, hakem kararına istinaden "Fesih İstemiyle Temyiz Başvurusu" dışında bir temyiz başvurusunda bulunulamaz²⁰⁰.

4. Yabancı mahkeme ve hakem kararları

İlgili antlaşmaların ya da uluslararası sözleşmelerin imzalanması veya onaylanması

Mozambik Devleti, 11 Haziran 1998 tarihinde, 1958 tarihli New York Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. O dönemde "mütekabiliyetin korunması" şu şartlar ile garanti edilmiştir: "Mozambik Cumhuriyeti, tahkim kararının Sözleşme'yi imzalayan başka bir taraf devletin topraklarında bildirilmesi durumunda, söz konusu Sözleşme'nin hükümlerini mütekabiliyet esasına dayanarak icra etme hakkını saklı tutar."

Mozambik, 1966 tarihli Devletler ile Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesi Hakkında Sözleşme'nin ("ICSID" Sözleşmesi) de Taraf Devletlerindedir.

¹⁹⁶ Mozambik Tahkim Merkezi Mevzuatı Madde 12.

¹⁹⁷ Mozambik Tahkim Merkezi Mevzuatı Madde 14.

¹⁹⁸ Mozambik Tahkim Merkezi Mevzuatı Madde 24.

¹⁹⁹ Mozambik Tahkim Merkezi Mevzuatı Madde 25 ve 26.

²⁰⁰ Bu temyiz başvurusu, New York Sözleşmesi'nin 5. Maddesinde yer alan tanınma ve icranın reddi hükümleri uyarınca çok az sayıda gerekçeyle dayandırılabilir.

Mozambik'in başka ülkelerle, şu anda yürürlükte olan muhtelif ikili yatırım anlaşmalarının bulunduğunu tekrar ifade etmek de önemli olacaktır. Bu belgelerde adil, hakkaniyetli, en çok kayırlan ülke muamelesine ilişkin hükümler ile ev sahibi hükümetle olan ihtilaflarda yatırımcının ihtilafları uluslararası tahkim yoluyla çözmeyi tercih etme özgürlüğüne ilişkin hükümler yer almaktadır.

Tanıma ve tenfiz şart ve usulleri

a. Yabancı adli hükümler

Mozambik'te yabancı hükümlerin yasal olarak icrası mümkündür. Ancak, bunun için bu hükümlerin yerel anlamda tashih ve tavzih edilmesi gerekir.

Tashih ve tavzih süreçlerinde yargı yetkisi Mozambik Yargıtayı'na aittir²⁰¹. Yabancı kararların Mozambik'te tavzih edilebilmesi için gerekli yasal şartlar aşağıdaki gibidir²⁰²:

- Kararın ibraz edildiği belgenin güvenilirliği ve kararın doğruluğu konusunda hiçbir şüphe bulunmamalıdır.
- Karar, çıkarıldığı ülkenin kanunlarına uygun olarak nihai ve bağlayıcı olmalıdır.
- Karar, Mozambik ihtilaf hukuku kurallarına göre yargı yetkisine sahip mahkeme tarafından verilmiş olmalıdır. Derdestlik (lis pendens) veya kesin hükümlere (res judicata) ilişkin savunma argümanları talep edilemez.
- Mozambik Hukuku'nun bir celp ihtiyacı görmediği davalar haricinde, davalı usulüne uygun şekilde tebliğ almış olmalıdır. Şayet davalı, herhangi bir itirazda bulunmadığı için derhal cezaya çarptırılmışsa, mahkeme celbinin üçüncü bir şahsa değil doğrudan bu kişiye verilmiş olması gerekir;
- Verilen karar Mozambik kamu düzeni ilkelerine aykırı olmamalıdır²⁰³;
- Şayet çıkan karar, bir Mozambik vatandaşı ya da tüzel kişinin aleyhine ise ve davanın Mozambik ihtilaf hukuku kuralları uyarınca görülmesi gerekirken bu şekilde görülmemişse, çıkan karar Mozambik özel hukukundaki hükümlerin karşısında yer alamaz. Yani uygulamada, bu son hüküm gerekçenin gözden geçirilmesi anlamına gelir çünkü Mozambik özel hukukunun incelenmesi gerekmektedir.

Dava usulü tashih kararını da içeren bir ön beyan ile başlar. Davanın karşı tarafı, itirazını sunmak üzere 10 (on) gün içinde mahkemeye çağrılır. Talepte bulunan taraf, sonraki 8 (sekiz) gün içinde savunmaya cevap verebilir²⁰⁴. Sanık, ancak Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 1096. maddesinde (yukarıda belirtildiği gibi) bahsi geçen gerekliliklerin karşılanmadığı gerekçesiyle ya da aşağıdaki

²⁰¹ Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 1095 (1)

²⁰² Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 1096.

²⁰³ "Kamu düzeni" veya "kamu politikaları" kavramı, yasal rejimin temelini oluşturan ilkelerin varlığını konu alır. Bu ilkelerin özel anlaşma ve sözleşmelerden bile önce gelmesi, Devletin ve toplumun menfaatindedir. Bu ilkelerin arkasında ekseriyetle siyasi, iktisadi ya da ahlaki nedenler bulunur. Kamu politikası kavramına göre şu hallerde yabancı mahkeme kararları icra edilemez: (i) devlet ya da halkın en büyük menfaatlerini ilgilendiren hallerde; (ii) yabancı mahkeme kararıyla yerel kanunlar arasında esaslı bir görüş ayrılığı varsa (yabancı mahkeme kararları; bu kararların icrası Mozambik kanunlarını ihlal edeceksa kamu politikasına aykırı olarak nitelendirilebilir).

²⁰⁴ Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 1098.

durumlarda tashih talebine karşı çıkabilir²⁰⁵.

- Tashih edilen kararın nihai ve bağlayıcı bir cezai hüküm vasıtasıyla, yalan ifade, rüşvet ya da karara müdahil olan hakimlerden herhangi birinin görevini kötüye kullanması sonucu verildiğinin meydana çıkarılması durumunda;
- Tarafın bilgisi dahilinde olmayan bir belge sunulduğunda veya tashih bekleyen kararın verildiği dava sırasında bu belgenin kullanılması mümkün olmadığında ya da bu belge yalnızca tek başına bile kaybeden taraf için daha tercih edilir bir şekilde kararın değiştirilmesi için yeterliyse.
- Tashih edilecek kararın daha önce verilen ve taraflar için kesin hüküm (res judicata) etkisine sahip başka bir karara aykırı olması durumunda.

Karar tanınmış ve onaylanmışsa, olağan ulusal bir karar olarak icrası talep edilebilir.

b. Tahkim kararları

Mozambik'te hem yerli hem de yabancı tahkim kararları icra edilebilir. Hakem heyetleri tarafından verilen kararların icra gücü vardır ve aynen Devlet mahkemelerinin verdiği kararlarda olduğu gibi icrası mümkündür²⁰⁶. Taraflar, hakem heyeti tarafından bildirilen şartlara harfiyen uyarak tahkim kararlarını yerine getirmelidir²⁰⁷. Dolayısıyla karara uygun hareket edilmediği takdirde, ilgili taraf kararın Mozambik devlet mahkemeleri tarafından icrasını talep edebilir. Tahkim kararları, taraflara bildirildikten (yahut ilgili kararı düzelten, yorumlayan ya da tamamlayan tebligatın okunmasının ardından) 30 (otuz) gün sonra uygulamaya koyulabilir²⁰⁸.

Tahkim kararının icrasını talep eden taraf, aşağıda belirtilen belgelerin resmi tasdikli nüshalarını da ibraz etmelidir²⁰⁹.

- Tahkim anlaşması;
- Tahkim kararı (ve bununla birlikte kararı düzelten, yorumlayan ya da tamamlayan başka kararlar); ve
- Kararın taraflara tebliğ edildiğinin ispatı ve kararın teminatı.

Karar Portekizce dilinde çıkarılmamışsa, resmi Portekizce tercümesi sunulmalıdır. Davalı, icra kararının tebliğini izleyen 8 (sekiz) gün içinde kararın icrasına itiraz edebilir. Ancak bu konudaki itirazlar yalnızca az sayıda dayanakla ve özellikle de aşağıdaki dayanaklar söz konusuysa yapılabilir²¹⁰. Bu sebepler bilhassa aşağıdakilerdir:

²⁰⁵ Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 771. maddesinin (a), (c) ve (g) bendi – daha önceki 1100. maddesi.

²⁰⁶ Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 48 (2) ve Tahkim Kanunu Madde 43.

²⁰⁷ Tahkim Kanunu Madde 49 (1).

²⁰⁸ Tahkim Kanunu Madde 49 (2).

²⁰⁹ Tahkim Kanunu Madde 50 (2) ve (3).

²¹⁰ New York Sözleşmesi'nin 5. maddesinde öngörülen esaslar haricinde.

- Tahkim kararında belirtilen hükmün hali hazırda yerine getirilmiş olması;
- Tahkim kararının iptali veya iptal muamelelerinin henüz tamamlanmamış olması (bu durumda, iptal süreci bir karara bağlanana kadar mahkeme, kararın icrasıyla ilgili muameleleri askıya almalıdır).

Kararın feshi istemiyle temyiz etme süresi geçmişse, karşı tarafın aynı gerekçelerden yararlanarak temyize gitmesinde herhangi bir engel bulunmaz²¹¹. Son olarak, icranın itirazını hükme bağlayan karar temyize götürülemez.

Yukarıdakilere bakılmaksızın, bilhassa yabancı tahkim kararları dikkatle değerlendirilmelidir. Mozambik'in, 1958 tarihli New York Sözleşmesi'ne taraf olması nedeniyle kararların tashih ve teyidi Sözleşme'ye uygun olarak yapılmalıdır. Mozambik Devleti'nin daha önce de bahsi geçen "mütekabiliyetin korunması şartını" benimsediği unutulmamalıdır. Buna bağlı olarak, şayet söz konusu yabancı karar, New York Sözleşmesi'ne taraf olmayan bir ülkede verilmişse, tanıma süreçlerine ilişkin olarak yerel Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve özellikle de bu kanunun 1096. maddesinde daha önce de belirtilen esaslar geçerli olacaktır. Bununla birlikte karar, New York Sözleşmesi'ne taraf bir ülkede verilmişse New York Sözleşmesi usulleri, ardından (varsa) çok taraflı/iki taraflı sözleşmeler ve son olarak Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu geçerli olacaktır.

c. Süre ve maliyet

Mozambik'te yabancı kararların tashih/teyit edilmesi evelden beri çok az rastlanan bir durumdur. Kararların incelenmesi sürecinde harfiyen dikkate alınması gereken gereklilikler vardır ve bu süreç genellikle ağır işlemektedir. Bu tür muamelelerin mahkemede ne kadar sürede tamamlanacağı, büyük ölçüde mahkemenin dava yoğunluğuna bağlıdır ve dolayısıyla süreyi tahmin etmek kolay değildir. Ayrıca, Mozambik'teki mahkemelerin çalışması eldeki imkanlar yeterli değildir. Tashih muamelelerinin en az 1 (bir) ila 3 (üç) yıl arasında süre alacağı öngörülebilir.

Muamelelerin bedeli belli değildir ve ihtilafın ayrıntılarını (muamele türü, söz konusu mesele, değeri, tarafların sayısı ve ikamet yeri vs.) bilmeden bu bedeli tahmin etmek epey güçtür.

d. Tahkim kararlarının temyiz edilmesi

Mozambik'te verilen tahkim kararları, "Fesih İstemiyle Temyiz Etme" usulü kapsamında, belli yasal dayanaklar esas alınarak temyize götürülebilir. Taraflar, temyiz haklarından feragat edemez²¹².

²¹¹ "Tahkim kararlarının temyiz edilmesi" ile ilgili aşağıdaki bölümü inceleyin.

²¹² Tahkim Kanunu Madde 47.

Temyiz başvurusu sonucu tahkim kararının etkileri askıya alınır²¹³ ve temyiz başvurusu ancak fesih talebinde bulunan tarafın aşağıdaki hususları ispatlaması halinde usulen kabul edilir²¹⁴:

- Tahkim anlaşmasına dahil olan taraflardan birinin hukuki olarak ehil olmaması;
- Tahkim anlaşmasının tarafların tayin ettiği hukukun hükümlerine veya taraflar hukuk seçiminde bulunmamışsa, Mozambik devletinin kanunlarına göre geçerli olmaması;
- Hakem ataması veya tahkim süreci hakkında usulünce bilgilendirilmemiş olması veya herhangi bir sebepten ötürü haklarını muhafaza etmesinin mümkün olmaması;
- Tahkim kararının, tahkim anlaşmasına dahil olmayan bir kapsama sahip olması (ancak, ayırt etmek mümkünse, tahkime götürülmemiş hususlarla ilgili hükme sahip kararın yalnızca tahkimi ilgilendirmeyen bu kısmı feshedilebilir);
- Hakem heyetinin ya da tahkim işlemlerinin, tarafların anlaşmasına uygun şekilde belirlenmemiş olması (tahkim anlaşması, Mozambik Tahkim kanununda yer alan amir yasal bir hükme aykırı olmadıkça ya da böyle bir anlaşma yoksa, işlemler ilgili kanuna aykırı olmadıkça);
- Mahkemenin aşağıdaki hususlarda karara varması durumunda:
- Mozambik hukuku uyarınca, ihtilaf konusunun tahkime götürülemeyeceği hallerde;
- Tahkim kararının Mozambik kamu düzenine aykırı olması halinde.

e. Yabancı mahkeme ve tahkim kararlarının icrasındaki zorluklar ve sorunlar

Bir kararın icrasını talep eden taraf, bilhassa yabancıysa, bir yabancı mahkeme ya da tahkim kararının Mozambik'te icrasına başvururken belli zorluklarla karşılaşmaya hazırlıklı olmalıdır.

Bu riski hafifletmek amacıyla, Mozambik hukukunu yakından ilgilendiren sözleşmelerde Mozambik hukukunun amir hukuk olarak seçilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca, bu sözleşmelerden doğan itilaflarda, ihtilafın hakem kararıyla çözümünün tercih edilmesi ve Mozambik hukukunu bilen hakemlerin (genellikle Mozambikli ya da Portekizli hakemlerin) tayin edilmesi tavsiye edilmektedir. Buna ilaveten, karar icrasına ilişkin süreçlerde yardımcı olması için yerel bir avukat tutulması önemli olmaktadır.

f. Anlaşmazlıkların çözümü için diğer yollar (örn., arabuluculuk)

Mozambik'te arabuluculuk ve uzlaştırma mekanizmaları mevcuttur. Nitekim, 8 Temmuz tarih ve 11/99 sayılı Kanun; tahkim ile birlikte uzlaştırmayı ve arabuluculuğu, anlaşmazlıkların çözümü için başvuru olan diğer yöntemler olarak açıklamaktadır (kanunda III no'lu başlık altında yer alır).

²¹³ Tahkim Kanunu'nun 44. maddesinin, 3. Fikrası.

²¹⁴ Tahkim Kanunu Madde 44.

Mahkeme işlemleri öncesinde ya da süresince tarafların, aralarındaki anlaşmazlık konusunda diğer çözüm yöntemlerini değerlendirme ya da bu yöntemlere başvurma gibi yasal zorunlulukları bulunmamaktadır. Bu nedenle, anlaşmazlığın çözümünde arabuluculuk ve uzlaştırma yöntemlerinin kullanılması için tarafların karşılıklı anlaşma sağlaması gereklidir.

Kısacası, özel olarak kanunla tayin edilmesine rağmen, arabuluculuk ve uzlaştırma mekanizmaları ülke genelinde henüz yaygınlık kazanmamıştır ve anlaşmazlıkların çözümünde yaygın olarak kullanılan bir mekanizma değildir.

18. BÖLÜM – TİCARİ FAALİYETLERE İLİŞKİN KANUNLAR/DİĞER KANUNLAR: REKABET/YOLSUZLUKLA MÜCADELE/KAMU İHALE KANUNU

Rekabet Kanunu

Her ne kadar rekabet kanunu ve yönetmeliği resmen ilan edilmiş olsa da kanunu uygulama yetkisine sahip merci (“Autoridade Reguladora da Concorrência” veya Rekabet Kurumu) henüz kurulmamıştır.

Rekabet Kanunu, 2013'te ilan edilerek yürürlüğe girmiş ve 2014/15 tarihli Rekabet Yönetmeliği ile daha ayrıntılı hale getirilmiştir. Rekabet Kurumu tüzüğü de 2014'te kabul edilmiştir. Ancak Rekabet Kurumu için Kurul atamaları henüz gerçekleşmemiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanı'nın isim önerisinde bulunmasının ardından Yönetim Kurulu Başkanı, Bakanlar Kurulu tarafından atanmalıdır. Yönetim Kurulu'nun diğer üyeleri doğrudan Sanayi ve Ticaret Bakanı tarafından atanır.

Bu nedenlerden ötürü, Rekabet Kanunu'nda ve Rekabet Yönetmeliği'nde yer alan hükümler yürürlükte olsa da (kanunen bu hükümlere uyulmaması, ihlal olarak kabul edilebilmekte ve ceza uygulanabilmektedir), Rekabet Kurumu Mozambik'te henüz tam olarak faal değildir. Dolayısıyla, Rekabet Kanunu, Mozambik'te henüz icra edilmemektedir.

Hem yasaklı uygulamaları hem de birleşme kontrolünü düzenleyen Rekabet Kanunu, Portekiz ile AB rekabet mevzuatında benimsenen yaklaşımdan büyük ölçüde esinlenmiştir.

Yasaklı uygulamalar ile ilgili olarak, rekabetin yatay kısıtlanması (yani rakipler arasında), rekabetin dikey kısıtlanması (yani bir tedarikçiyle müşteri arasında), hakim konumun kötüye kullanımı ve ekonomik bağımlılığın ihlali konuları, bu Kanun kapsamında yer almaktadır.

Yatay işlemlere (karteller de dahil) istinaden, yasak anlaşma/uyumlu eylemler aşağıdaki gibidir (tamamını içermez):

- Tek tip ya da uyumlu ticari eylem;
- Doğrudan ya da dolaylı fiyat tespiti şartları;
- Aynı ekonomik faaliyette veya farklı seviyelerinde diğer ticari şartların doğrudan ya da dolaylı olarak sabitlenmesi;
- Geçerli bir sebep olmaksızın fiyatlarda oynamaya neden olmak;
- Malların üretim ve dağıtımını ve hizmetlerin teminini kısıtlamak ya da kontrol altına almak; mal veya hizmetlerin üretim veya dağıtımını için yapılan araştırma, teknik geliştirme ya da yatırımları kısıtlamak ya da kontrol altına almak;
- Pazar veya kaynak paylaşımı;
- Avantaj sağlamak için işbirliği yapmak ya da başka uyumlu eylemlere girmek; mal ve hizmet temini için yapılan kamu ihalelerinin sonuçlarına müdahale etmek ya da sonuçları etkilemek (ihaleye fesat karıştırma);
- Yeni teşebbüslerin pazara girişini sınırlandırmak ya da engellemek.

Yasaklanmış dikey işlemler de aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (tamamını içermez):

- Ayrımcı fiyatlama ya da başka ayrımcı eylemler;
- Anlaşma sağlamayı reddetmek;
- Bağlı satış ve paket satış;
- Yasadışı ya da rekabeti engelleyici maddelerin ve ticari şartların kabulüne dayanan ticaret anlaşmaları yapmak;
- Bu tür anlaşmaların konusuyla ilgili olmayan ek yükümlülüklerin kabulüne dayanan ticari anlaşmalar yapmak;
- Olağan ticari teamül ve uygulamalardan farklılaşan ya da bunlara aykırı olan ödeme koşullarının kabulüne dayanan ticari anlaşmalar yapmak;
- Distribütörleri üçüncü taraflar karşısında perakende satış fiyatları, indirimleri, ödeme koşulları, asgari ya da azami miktar, kar marjı ya da başka herhangi bir pazarlama koşulunu uygulamaya zorlamak;
- Farklı fiyat belirlemek suretiyle ve satış ya da hizmet teminine yönelik farklı operasyonel koşullar uygulamak yoluyla, mal ve hizmet tedarikçileri ya da tüketicileri arasında ayrımcılık yapmak; ve
- Fahiş fiyatlama ya da geçerli bir sebep olmaksızın bir mal ya da hizmetin fiyatını artırma.

Ancak, bu eylemler mutlak olarak (bütünüyle) yasaklanmaz. Bu eylemler yalnızca, amaç ve sonuç bakımından; iç piyasanın tamamında ya da bir bölümünde rekabetin engellenmesi, bozulması ya da ciddi ölçüde kısıtlanması anlamına geliyorsa yasaktır.

Rekabet Kanunu'nu detaylandıran Rekabet Yönetmeliği, rekabeti engelleyici eylemleri gerekçelendirme ve muafiyet tanıma imkanıyla ilgili kurallar da ortaya koymuştur. Bu kurallara göre basitleştirilmiş münferit işlemlerle muafiyet mümkün olabilmektedir. Henüz Rekabet Kurumu tarafından kabul edilmemiş olsa da, yönetmelikte öngörüldüğü üzere Rekabet Kurumu nezdinde gerekçeler sunulmak suretiyle ya da toplu muafiyet düzenlemelerinin Rekabet Kurumu tarafından kabulü ile muafiyet sağlanabilmektedir (AB Komisyonu'nun AB düzeyinde belirlediğine benzer şekilde, bu tür düzenlemelerde öngörülen şartları karşılayan eylemlerin olumlu bir ekonomik etkisinin olacağı ve haklı görüldüğü kabul edilir).

Hakim durumun kötüye kullanılması (tek başına ya da toplu olarak) yasaklanmıştır. Buna aşağıda belirtilen eylemler de dahildir (tamamını içermez):

- Yukarıda bahsi geçen eylemler;
- Makul bir gerekçe olmaksızın, bir ağa ya da başka bir önemli altyapıya/tesise erişimi reddetmek;
- Bir gerekçe olmaksızın ticari bir anlaşmayı feshetmek;
- Bir tedarikçi ya da müşteriyi, rakiplerle ticari ilişki kurmaması yönünde zorlamak ya da buna teşvik etmek;
- Bir gerekçe olmaksızın ticari malları maliyetinin altında bir bedele satmak;
- Malları ihracatçı ülkedeki maliyet bedelinin altında bir fiyata ithal etmek; ve
- Bazı istisnalara tabi olmak kaydıyla; farklı alıcılara farklı fiyatlar vererek rekabetin ciddi ölçüde engellenmesine, bozulmasına ya da kısıtlanmasına neden olmak.

Hakim durumun kötüye kullanılması, eylemlerin amacının ve sonucunun iç piyasanın tamamı ya da bir bölümündeki rekabetin engellenmesi, bozulması ya da kısıtlanması anlamına geldiği durumlarda da yasaktır. Buna ek olarak yukarıda bahsi geçen gerekçelendirme ve muafiyetler geçerli olabilmektedir.

Son olarak, Rekabet Kanunu uyarınca, bir ya da birden çok işletmenin, ekonomik bağımlılığı istismar ederek tedarikçi ya da müşterilerin bu işletmeye ya da işletmelere eşdeğer alternatifler bulamamalarına neden olmaları da yasaklanmıştır (ekonomik bağımlılığın kötüye kullanılması). Teşebbüslerin yoğunlaşması ve bildirim eşiğine gelinmesi durumunda, birleşme kontrolünün ayrıntılı bir şekilde ele alınarak birleşmenin kayda geçirilmesi gerekir. Ön bildirim gerektiren bir birleşmenin hayata geçirilebilmesi için öncelikle bildirilmesi ve onaylanması gerekir.

Bildirim eşiği, ilgili ticari işleme konu pazar payına (\geq %50 (yüzde elli)); yoğunlaşmada yer alan teşebbüslerin cirosuna (Mozambik'te bir önceki mali yılda, > 900.000.000,00 MZN (dokuz yüz milyon Metikal)) ya da bu iki unsurun birleşimine (Mozambik'te bir önceki mali yılda, en az iki teşebbüsten her birinin cirosununun 100.000.000,00 MZN'yi (yüz milyon Metikal) geçmesi durumunda pazar payı \geq %30 (yüzde otuz)) dayalıdır.

Yolsuzlukla Mücadele

Bir devlet memuruna ya da başka bir kimseye, görevini yapması ya da yapmaması için (gerek hukuka uygun gerek aykırı olsun), doğrudan ya da aracı kullanarak, usulsüz maddi ya da başka bir kazanç teklif etmek, taahhüt etmek ya da vermek ceza gerektiren suçlar sınıfındadır.

Doğrudan ve dolaylı yollarla rüşvet alıp vermek ceza gerektiren bir suçtu²¹⁵ Kanuna göre, hukuka uygun fiillerde 1 (bir) yıla kadar, hukuka aykırı fiillerde 2 (iki) yıla kadar hapis cezası verilir.

Rüşvetçilik, piyasanın rekabet kurallarını bozma amacını taşıyorsa ya da piyasanın rekabet kurallarını bozmuşsa ya da üçüncü şahıslara zarar verişse, bu ceza 2 (iki) ila 8 (sekiz) yıla kadar artırılır.

Ayrıca bir devlet memuru, kendisine ya da üçüncü şahıslara ticari bir faaliyet dolayısıyla ekonomik fayda sağlamak için, kendi yönetimindeki bir kamu malına ya da mülküne zarar verirse, bu kişi için 2 (iki) ila 8 (sekiz) yıl arasında hapis cezası verilir.

Bununla birlikte bir kişinin, doğrudan ya da üçüncü şahıslar aracılığıyla, bir devlet memurunun üzerinden kendisi ya da üçüncü şahıslara ekonomik fayda sağlamak için nüfuzunu kullanması da ceza gerektiren bir suçtur. Kanunlara göre, bu suç için 2 (iki) yıla kadar hapis cezası verilir. Eğer ilgili fiil, devlet memurunun kendi nüfuzunu kullanmasıyla gerçekleşmişse, bu ceza 2 (iki) ila 8 (sekiz) yıl arasında artar.

Kamu İhalesi

2016'da, kamu işleriyle ilgili ihaleler ile Devlete mal ve hizmet tedariki ihalelerine yönelik yeni mevzuat Mozambik Hükümeti tarafından kabul edilmiştir²¹⁶.

Kamu İhaleleri Yönetmeliği iki farklı yaklaşımla hazırlanmıştır: Bunlardan nesnel ölçüt; kamu işleri ihalelerini ve mal ve kiralama, danışmanlık ve imtiyaz anlaşmaları gibi hizmet teminine yönelik ihaleleri düzenlemektedir. Öznel ölçütte de Kamu İhale Yönetmeliklerinin belediyeler de dahil olmak üzere devletin tüm organları ve kurumları için geçerli olduğu belirtilir.

²¹⁵ Ceza Kanunu'nun 501. maddesinden sonra gelen maddeler

²¹⁶ 8 Mart 2016 tarih ve 5 no'lu kararname.

Kamu İhaleleri Yönetmeliği'nde, devlete ve devlet organlarına verilen kamu işleri sözleşmeleri, mal tedariki ve hizmet temini ile ilgili genel hükümler yer alır. Bu hizmetler, kamu ihalesi açılarak verilir. Buna göre, bağışıcı kurumlardan alınan fonlarla tedarik edilen mallar ve hizmetler de dahil olmak üzere, devletin tüm düzeylerine yönelik mal ve hizmetler, Kamu İhaleleri Yönetmeliği'nde belirtilen şartlar göz önüne alınarak tedarik edilmelidir.

Kamu ihalesi süreci şu aşamalardan oluşur: (i) hazırlık ve duyuru; (ii) fiyat tekliflerinin sunulması; (iii) fiyat tekliflerinin değerlendirilmesi; (iv) sınıflandırma ve jürinin (ihale komisyonunun) önerilerini alma; (v) karar; ve (vi) olması durumunda şikayetleri ve itirazları alma.

Mevzuatta ulusal kriterleri olan bir genel hüküm de yer almaktadır. Bu hükme göre, ihale dosyasında ülke vatandaşları ya da yerli üretim ürünler için imtiyazlı kar payı verilmelidir. Kar payı, kamu işleri için vergi öncesi sözleşme bedelinin %10'u (yüzde on), yerli üretim ürünler için vergi öncesi sözleşme bedelinin %15 (yüzde on beş) şeklindedir. Mozambik'te 5 (beş) yılı aşkın bir süre nüfus kaydı bulunan, paylara bölünmüş yabancı sermayenin çoğunluğuna sahip olan şirket ya da şahıslar da ihaleye teklif veren ülke vatandaşlarıyla aynı statüde kabul edilir.

Ayrıca kanunda, kamu ihale süreçleriyle ilgili özel usuller de belirtilmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda yer almaktadır:

- Sınırlı ihale, tahmini sözleşme değeri aşağıdaki gibi olan işler için uygulanır:
- Değeri, 5.000.000,00 MZN'nin (beş milyon Mozambik metikalinin) altındaki kamu işleri ve
- Değeri, 3.500.000,00 MZN'nin (üç milyon, beş yüz bin Mozambik metikalinin) altındaki mallar ve hizmetler.
- Küçük ölçekli ihaleler, satın alma sürecinin basitleştirilmiş halidir. Mal veya hizmet değerinin düşük olması ve de tedarik edilecek ürünün teknik açıdan komplike bir ürün olmaması durumunda başvuru bir yöntemdir. Küçük ölçekli ihaleler, tahmini sözleşme değeri, Sınırlı İhaleler için belirlenen değerin %15 (yüzde onbeş) altında olan durumlarda gerçekleştirilir (örneğin, kamu işleri için 3.500.000 MZN'nin (üç milyon beş yüz bin Metikal) %15'i ya da daha azı; mallar ve hizmetler için 1.750.000 MZN'nin (bir milyon yedi yüz elli bin Metikal) %15'i ya da daha azı).
- Doğrudan Temin usulü, daha önceki bir kamu ihalesinde ihaleye giren kimsenin olmaması durumunda, olağanüstü bir durumda, savaş ve ayaklanma hallerinde, savunmayla ilgili konularda ve kiralamalarda uygulanır.

İhalelerin değerlendirmesi sırasında dikkat edilen genel kriter en düşük fiyatın verilmesidir.

Yönetmelikte ayrıca, kamu işleriyle ilgili sözleşmelere ilişkin olarak; yükümlülüklerin icrası ve ibrası; geçici ve nihai kabul; yetersiz performans; temin ya da tedarik; sözleşmelerde tadil ve fesih de dahil olmak üzere maddi usulleri de düzenleyen kurallar yer almaktadır.

Ayrıca, 6 Ekim tarih ve 8/2015 sayılı Kanuna da dikkat çekmek gerekir. Bu kanun kapsamında; personel, kamu işleri, krediler, imtiyazlar ve hizmet temini ve tedarikine ilişkin olarak Devlet ya da diğer kamu kuruluşları (merkezi, yerel ya da eyaletlerdeki kamu dairelerinde yer alan birim ve bölümleri, kamu kurumlarını ve kanunla belirlenen başka organları da kapsar) ile imzalanan her türlü sözleşme, ön onay ("visto") veren ya da reddeden İdari Mahkeme'nin önleyici denetimine tabidir.

19. BÖLÜM - VERGİ

Mozambik vergi kanunu, 2007 yılında Kişisel Gelir Vergisi ("Imposto sobre o Rendimento das Pessoas Singulares" - IRPS) ve Kurumlar Vergisi ("Imposto sobre o Rendimento das Pessoas Colectivas" - IRPC) olmak üzere en önemli iki gelir vergisini düzenleme altına almış ve o tarihten bu yana kanunda değişiklik yapılmamıştır.

Bir şahıs, gelirin konu olduğu yıl içinde aşağıdaki özelliklerden birine haizse vergi bakımından Mozambik'te yerleşik kabul edilir:

- Ülkede art arda olsun ya da olmasın 180 günden fazla bulunmak;
- Yukarıda belirtilenden daha kısa süre için ülkede bulunmakla birlikte, bir konuta sahip olmak ya da Mozambik'teki daimi ikametgahı olarak bu konutta yaşamak;
- Mozambik Cumhuriyeti için kamusal nitelik taşıyan bir görevi ifa etmek üzere yurtdışında çalışmak.

Kişisel Gelir Vergisi (IRPS)

Mozambik'te yerleşik şahıslar, Kişisel Gelir Vergisi Kanunu (IRPS Kanunu) uyarınca vergilendirilir. Mozambik'te yerleşik vergi mükellefleri, dünya çapında elde ettiği gelirler üzerinden vergiye tabi tutulur. Öte yandan, yerleşik olmayan vergi mükellefleri yalnızca Mozambik'te elde ettiği gelirler üzerinden vergilendirilir.

Şahsın geliri; elde edilen gelir türüne bağlı olarak istihdam geliri (birinci kategori), iş ve mesleki gelir (ikinci kategori), sermaye geliri ve sermaye kazançları (üçüncü kategori), emlak geliri (dördüncü kategori) ve diğer gelirler (beşinci kategori) olmak üzere farklı kategorilerde vergilendirilir.

Her gelir kategorisine özel indirimler ile vergiye tabi gelirler, sağlık, eğitim ve diğer masraflara yönelik genel indirimler bulunmaktadır. Genel olarak Kişisel Gelir Vergisi %10 ila %32 arasında artan oranlarda uygulanır.

VERGİ	ORAN
KDV (her ayın son iş günü) (Bankacılık ve bazı sağlık, eğitim, hayır işleri ve ihracat muaf)	%17
Stopaj	%20
Kurumlar Vergisi (KV) (Mayıs, Temmuz, Eylül) (Tarım Sektörü için %10)	%32
Gelir Vergisi (Artan Oranlı)	%10-32
Damga Vergisi	%0,4
Gayri Menkul Vergisi	%0,4
Temettü/Stopaj	%20

GÜMRÜK VERGİLERİ	ORAN
Makina ve Ekipman	%2,5
Hammadde	%5
Yarı Mamul	%7,5
Nihai Mamul	%20

Bazı gelir kategorileri, toplam gelir miktarına göre vergilendirilmez:

YERLEŞİK ŞAHISLAR

Şu sermaye kazançları:

Taşınmaz varlıklar	Yalnızca %50'si vergiye tabidir
Fikri/sınai mülkiyet eserleri ve asıl eser sahibinin uzmanlık bilgisi	Yalnızca %50'si vergiye tabidir
Şirket hisseleri ve menkul kıymetler	Sahiplik süresine göre %55 ila %100'ü vergilendirilir

Mozambik ile başka bir ülke arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine ilişkin bir vergi anlaşması yoksa, Mozambik'te yerleşik olmayan ancak burada gelir elde eden şahıslar aşağıdaki nihai stopaj vergilerine tabidir:

Mozambik'te yerleşik olmayan şahıslar

Temettüleri	%20
Gelire dayalı çalışma, serbest çalışma ve faaliyetin azaltılması, askıya alınması ve sonlandırılmasından doğan tazminatlar, geçici görevlendirmeler ve hizmetlerin sunulmasından doğan teşvikler	%20
Swap gelirleri	%20
Mozambik Borsası'na kabul edilen tahviller	%20
Sermaye gelirleri	%20
Hizmetlerin sunulmasından doğan komisyonlar ve diğer gelirler	%20

Royaltiler ve know-how	%20
Bankadaki vadeli mevduat faizleri	%10
Mozambik Borsası'ndaki hisselerden doğan gelirler	%10
Sosyal ve eğlence oyunlarından, loto, bingo, kura ve yarışmalardan nakit kazançlar	%10
Bağlı olunan işin düzenli ödemeleri hariç olmak üzere sanatçılar	%10

Kurumlar Vergisi (IRPC²¹⁷)

Yukarıda bahsedildiği üzere, Mozambikli ve yabancı tüzel kişiler, gelirleri üzerinden vergilendirilir. Mozambik'te yerleşik tüzel kişiler (merkezi ya da etkin yönetim yeri Mozambik'te bulunan şirketler) dünya çapında elde ettikleri gelirler için de vergilendirilir. Yerleşik olmayan tüzel kişiler (merkezi ya da etkin yönetim yeri Mozambik'te bulunmayan şirketler) yalnızca Mozambik kaynaklı elde ettiği gelirler üzerinden vergilendirilir. Kanuna göre, yerleşik olmayan şahısların doğrudan daimi faaliyet yerlerinden elde ettiği gelirler de vergilendirilmektedir. Şu anda yürürlükte olan IRPC oranı %32'dir (yüzde otuz iki).

Kısa süre önce²¹⁸ kanun, kapsamını genişletmiştir ve buna göre, yerleşik olmayan kuruluşlar arasında, Mozambik topraklarındaki varlıkların paylarının doğrudan ya da dolaylı olarak iletilmesinden doğan sermaye kazançlarının da Mozambik'te vergilendirileceği öngörülmüştür. Oldukça yeni olan bu hüküm, bir eşik ya da pay sahipliği sınırı ortaya koymamıştır.

Yerleşik olmayan kuruluşlar, gelir kaynağının Mozambik'te olması kaydıyla %20'lik bir stopaj vergisine tabidir.

Kanun aşağıda açıklanan birtakım kuruluş türlerini IRPC'den muaf tutmaktadır:

- Mozambik Devleti (Devlet ve kamu şirketleri bu vergiden muaf değildir);
- Kar amacı gütmeyen faaliyetlere ilişkin olarak, Belediyeler ve belediye Birlikleri ya da Federasyonları;
- Usulünce tanınan Sosyal Güvenlik kurumları;

²¹⁷ IRPC Kanunu, 31 Aralık tarih ve 34/2007 sayılı Kanunla kabul edilmiştir.

²¹⁸ IRPC Kanunu Madde 5 (5), 23 Eylül tarih ve 19/2003 sayılı Kanunla tadil edilmiştir.

- Altyapı, kültürel, dinlence ve spor faaliyetleri dernekleri vergiden muaf olmakla birlikte, belli başlı gelirleri üzerinden stopaj vergisine tabidir;
- Özel Şans Oyunları Vergisi'ne tabi faaliyetlerden edilen gelirler.

Yukarıdaki vergi muafiyetlerinden bağımsız olarak yatırım kanunu rejimi kapsamında Mozambik'e yapılan yatırımlarda, düşürülmüş vergi veya Kurumlar Vergisi kanunu uyarınca tam muafiyet, KDV muafiyeti ve Gümrük Vergisi muafiyeti gibi birtakım vergi avantajlarından yararlanılabilmektedir. Sunulan avantajlar, yatırımın gerçekleştiği sektör ve bölgeye göre farklılık gösterecektir.

Ayrıca, çiftçilik, zanaatkarlık ve kültürel amaçlarla faaliyet gösteren kooperatifler %32'lik genel vergi oranında %50'lik bir indirimden (yani %16 oranında vergi) yararlanacaktır.

Aşağıdaki gelir türleri, menşei Mozambik olması halinde, %20'lik bir stopaj vergisine tabidir:

- Fikri ve sınai mülkiyet ile sınai, ticari veya bilimsel alanlardaki know-how ile elde edilen gelirler;
- Çiftçilik, sınai, ticari veya bilimsel ekipman imtiyazlarının kullanımdan doğan gelirler;
- Spesifik durumlarda sermaye geliri ve gayrimenkul geliri;
- Kurumsal şirketlerin yönetim organlarına üyelikten elde edilen gelirler;
- Sosyal Dinlence ve Şans Oyunları Kanunu'nda tanımlanan şekilde şans oyunları, loto ve iddia oyunlarından elde edilen gelirler;
- Sanatçıların veya sporcuların mesleki faaliyetlerinden elde edilen gelirler (geliri ödeyen kuruluş üzerinde kontrole sahip olmadıklarını kanıtlamadıkları takdirde ve ödeme yapan kuruluşun IRPC'ye ya da Kişisel Gelir Vergisi'ne tabi olarak yerleşik bir muhasebe sistemine sahip olması halinde);
- Anlaşmalara aracılıktan elde edilen gelirler ve Mozambik topraklarında yürütülecek veya geçerli olacak hizmetlerin sağlanmasından doğan gelirler.

Vergi stopajları, önceden yapılan bir vergi ödemesi olarak kabul edilecektir. Vergiye tabi şahıs Mozambik'te değilse, uygulanan vergi stopajı nihaidir.

Merkezleri veya etkin yönetim yerleri Mozambik'te bulunmayan kuruluşlar da aşağıdaki hizmetler üzerinden %10'luk bir kalıcı stopaj vergisine tabi tutulurlar:

- Telekomünikasyon hizmetleri ve uluslararası taşımacılığı ile telekomünikasyon ekipmanlarının kurulumu ve montajı gibi ilgili hizmetler;

- Kırsal bölgelere elektrik enerjisinin sağlanmasına yönelik kamu projeleri kapsamında, elektrik enerjisinin üretimi, taşınması ve kırsal bölgelere dağıtımı için altyapıların inşaatı ve onarım çalışmaları;
- Balıkçılık ve kabotaj faaliyetleri için deniz araçları navlunu ve navlun uçaklarının bakımı;
- Borçlanma senetleri hariç olmak üzere Mozambik Borsası'nda işlem gören menkul kıymetler.

Mozambik kontrollü yabancı şirket (CFC) rejimi kapsamında, daha avantajlı bir vergi rejimine tabi yerleşik olmayan şirketlerin kurumsal karları (dağıtılın ya da dağıtılmasın), Mozambik'te yerleşik hissedarların kurumsal karı olarak kabul edilebilir. Ancak bunun için Mozambik'te yerleşik şahsın doğrudan ya da dolaylı olarak sermayenin %25'ine (yüzde yirmi beş) veya daha fazlasına sahip olması ya da sermayenin %50'sinin (yüzde elli) Mozambik'te yerleşik hissedarlara ait olduğu (doğrudan ya da dolaylı olarak) durumlarda sermayenin %10'una sahip olması gerekir. Söz konusu hissedarlar, yerleşik olmayan şirketteki paylarıyla orantılı olarak vergilendirilir.

(i) Şirket gelirinin, yerleşik bulunulan ülkede vergiye tabi olmaması veya (ii) şirketin fiilen ödediği verginin %32'lik IRPC vergisinin en fazla %60'ına eşit olması halinde, yerleşik olmayan şirketin daha avantajlı bir vergi rejimine tabi olduğu kabul edilir.

Bu amaçla, söz konusu vergi bölgesi %32'lik IRPC oranının en fazla %60'ını ya da daha azını uyguluyorsa, yerleşik olmayan kuruluşun; merkezinin, bulunduğu adresin ya da etkin yönetim yerinin daha düşük oranlar uygulayan bir vergi bölgesinde kayıtlı olduğu kabul edilir.

Mozambik bankalarının, kara para aklama girişimine işaret eden tüm fon transferlerini raporlamakla yükümlü olduğunu belirtmek önemlidir.

Mozambik'te transfer fiyatlandırması ve örtülü sermaye kuralları mevcuttur. Transfer fiyatlandırması kurallarıyla ilgili olarak Vergi İdareleri, ilgili taraflar arasındaki işlemlerin emsallerine uygun olmadığı durumlarda vergilendirilebilir karın belirlenmesinde düzeltmeler yapabilir.

Örtülü sermaye kuralları; borç/özsermaye oranı 2:1'i geçtiğinde; yani borçların, ilgili kuruluşun sermayesinin iki katını aşan kısmı için uygulanır. Bu durumlarda, söz konusu oranı aşacak şekilde borçlanılan kısmın faizi, şirket gelirleri hesaplanırken maliyet olarak mahsup edilemez.

Hediye & Miras Vergisi

Mozambik'te yerleşik şahıslara karşılıksız mülk devirlerinde ve Mozambik kanunlarına tabi mülklerin yerleşik olmayan şahıslara devirlerinde miras ve hediye vergisi uygulanır (devir senedinden bağımsız olarak). Yürürlükteki vergi oranı fûruğ, eşler ve atalar için %2 (yüzde iki); kardeşler ve birinci dereceden üçüncü dereceye kadar akrabalar için %5 (yüzde beş) ve diğer kişiler için %10'dur (yüzde on).

Katma Değer Vergisi ("KDV")

Mozambik, 2002 yılında²¹⁹, halihazırda KDV Kanunu²²⁰ ve KDV Yönetmeliğiyle²²¹ düzenlenen bir Vergi Sistemine geçmiştir.

KDV Kanunu kapsamında vergiye tabi kuruluşlar aşağıdaki gibidir:

- a) Ulusal sınırlar içerisinde yerleşik olan ya da daimi bir ofise veya temsilcilığe sahip; bağımsız ya da mutabir şekilde, kar amacı gütsün ya da gütmeyen madencilik, tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık da dahil olmak üzere üretim, ticaret veya hizmet faaliyetinde bulunan şahıslar veya tüzel kişilikler;
- b) Herhangi bir faaliyet gerçekleştirilmeden, bağımsız bir şekilde, vergiye tabi ve Kişisel Gelir Vergisi ya da Kurumlar Vergisi'ne esas konu teşkil eden bir işlem yapan şahıslar veya tüzel kişilikler;
- c) Mozambik'te yerleşik ya da daimi bir ofisi veya temsilciliği olmayan; ancak bağımsız bir şekilde vergiye tabi işlem gerçekleştiren (işlemin iş faaliyetlerinin ifasıyla ilişkili olması ve bu ilişkiye bakılmaksızın, bu işlemin Kişisel Gelir veya Kurumlar Vergisi'ne esas konu teşkil eden bir işlem olması kaydıyla) şahıs veya tüzel kuruluşlar;
- d) Gümrük mevzuatı uyarınca mal ithalatı yapan şahıs ve kuruluşlar;
- e) Bir faturada ya da eşdeğer bir belgede usulsüz biçimde KDV ifadesinde yer veren şahıs ve kuruluşlar ve
- f) (i) Ödeme olsa dahi kendi yetki sınırları içerisinde işlem yaptıkları veya (ii) ödeme almaksızın kamu için işlem yaptıkları durumlar hariç olmak üzere Mozambik Devleti ile kamu hukukuna tabi tüzel kişilikler.

KDV ile genel olarak mal ve hizmet tedariki ve mal ithalatı vergilendirilmektedir. Bazı hizmet ve mal satışları²²² ile mal ithalatı²²³ ve ihracatları²²⁴ için özel muafiyetler ile diğer muafiyetler²²⁵ bulunmaktadır. KDV, yalnızca %17 (yüzde on yedi) oranında uygulanır.

KDV Kanunu şartları uyarınca, vergi mükellefleri aylık olarak gelir tahakkukunu takip eden ayın son gününe kadar KDV beyannamesi verir²²⁶.

²¹⁹ 26 Haziran tarih ve 15/2002 sayılı Kanun.

²²⁰ Bugün yürürlükte olan KDV Kanunu'nu kabul eden 31 Aralık tarih ve 32/2007 sayılı Kanun.

²²¹ Bugün yürürlükte olan KDV Yönetmeliğini kabul eden 16 Nisan ve 7/2008 sayılı Kararname.

²²² KDV Kanunu Madde 9.

²²³ KDV Kanunu Madde 12.

²²⁴ KDV Kanunu Madde 13.

²²⁵ KDV Kanunu Madde 14.

Ek-1: Terim ve Kısaltmalar Listesi

AB	Avrupa Birliği
ACP	Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeler Grubu
AfDB	Afrika Kalkınma Bankası Grubu
AML	Kara Para Aklamanın Önlenmesi
AU	Afrika Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CACM	Mozambik Tahkim Merkezi (Centro de Arbitragem, Conciliação e Mediação)
CBA	Toplu Sözleşme
CBM	Mozambik Merkez Bankası
CD	Gümrük Vergileri (Taxas do Serviço de Alfândega)
CIF	Maliyet, Sigorta ve Navlun
CIS	Damga Vergisi Kanunu (Código do Imposto de Selo)
APIEX	Yatırım Teşvik Merkezi (Centro de Promoção de Investimentos)
CPLP	Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu (Comunidade dos Países de Língua Portuguesa)
DIRE	Yabancı vatandaşlar için oturma izni
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DTT	Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması
DUAT	Arazi Kullanım ve Yararlanma Hakkı (Direito de Uso e Aproveitamento da Terra)
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EAS	Basitleştirilmiş Çevresel Etki Araştırması
EPDA	Çevresel Ön Fizibilite Çalışması
FOREX	Yabancı Para
FX Kanunu	11 Mart 2009 tarih ve 11/2009 sayılı Yabancı Para Kanunu
FX Yönetmeliği	31 Aralık 2010 tarih ve 83/2010 sayılı Yabancı Para Yönetmeliği

²²⁶ KDV Kanunu Madde 32(1).

GAZEDA	Hızlandırılmış Kalkınma Ekonomik Alan Ofisleri (Gabinete das Zonas Económicas de Desenvolvimento Acelerado)
GIFIM	Finansal Bilgi Kabinesi (Gabinete de Informação Financeira de Moçambique)
Hükümet	Birlikte Bakanlar Kurulu'nu oluşturan Başbakan ve Bakanlar
ICSID	Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IP	Fikri Mülkiyet
IPEX	Yatırım Teşvik Enstitüsü
IRPC	Kurumlar Vergisi (Imposto sobre o Rendimento das Pessoas Colectivas)
IRPS	Kişisel Gelir Vergisi (Imposto sobre o Rendimento das Pessoas Singulares)
ISSM	Mozambik Sigorta Denetim Enstitüsü (Instituto de Supervisão de Seguros de Moçambique)
İYA	İkili Yatırım Anlaşması
KDV	Katma Değer Vergisi
MITADER	Arazi, Çevre ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı
MKK	Merkezi Kayıt Kuruluşu
MZN	Mozambik'in yasal para birimi Metikal
NSSI	Ulusal Sosyal Güvenlik Enstitüsü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SADC	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
TIS	Damga Vergisi Tablosu
UNCITRAL	Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Tahkim Kuralları
USD	ABD Doları

Ek-2: Mevzuat Listesi

1. Mozambik Anayasası, 2004
2. 17 Ağustos 1939 tarih ve 29.883 sayılı Kararname (banka kredilerinde teminat olarak hamiline yazılı hisselerin rehnine ilişkin olarak)
3. 27 Aralık tarih ve 1/2005 sayılı KHK tarafından tadil edilmiş şekliyle 28 Aralık 1961 tarih ve 44.129 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HUMK))
4. (Medeni Kanunu onaylayan) 25 Kasım 1966 tarih ve 47344 sayılı Kanun Hükmünde Kararname
5. (APIEX tarafından uygulanacak ücretleri onaylayan) 22 Kasım tarih ve 116/89 sayılı Tüzük

6. 24 Haziran tarih ve 3/93 sayılı Kanun (Yatırım Kanunu)
7. 1 Ekim tarih ve 19/97 sayılı Kanun (Arazi Kanunu)
8. 1 Ekim tarih ve 20/97 sayılı Kanun (Çevre Kanunu)
9. 8 Ekim tarih ve 66/98 sayılı Kararname (Arazi Kanunu Yönetmeliği)
10. 8 Haziran tarih ve 11/99 sayılı Kanun (Tahkim Kanunu)
11. 30 Ocak tarih ve 12/2002 sayılı Tüzük (Gümrük Antrepo Rejimi Yönetmeliği)
12. 26 Haziran tarih ve 15/2002 sayılı Kanun (Genel Vergi Kanunu)
13. 19 Şubat tarih ve 19/2003 sayılı Tüzük (Sevkiyat Öncesi Muayene Yönetmeliği)
14. 27 Kasım tarih ve 2/2005 sayılı KHK (Ticaret Kanunu)
15. (Merkezi Kayıt Kuruluşu'nun İşleyişi Hakkında Yönetmeliği onaylayan) 23 Ağustos tarih ve 25/2006 sayılı Kararname
16. (Özel Güvenlik Şirketleri Hakkında Yönetmeliği onaylayan) 30 Nisan tarih ve 9/2007 sayılı Kararname
17. 1 Ağustos tarih ve 23/2007 sayılı Kanun (İş Kanunu)
18. 4 Aralık tarih ve 28/2007 sayılı Kanun (Miras ve hediye vergisi)
19. 31 Aralık tarih ve 32/2007 sayılı Kanun (KDV Kanunu)
20. 31 Aralık tarih ve 34/2007 sayılı Kanun (Kurumlar Vergisi)
21. 16 Nisan tarih ve 7/2008 sayılı Kararname (KDV Yönetmeliği)
22. 12 Ocak tarih ve 4/2009 sayılı Kanun (Vergi Teşvik Kanunu)
23. (Gümrük Tarifesine ilişkin Ön Talimatları onaylayan) 10 Mart tarih ve 6/2009 sayılı Kanun
24. 11 Mart tarih ve 11/2009 sayılı Kanun (Yabancı Para Kanunu)
25. 6 Temmuz tarih ve 34/2009 sayılı Kararname (Malların Gümrük İşlemleri Hakkında Genel Kurallar)
26. 21 Ağustos tarih ve 43/2009 sayılı Kararname (Yatırım Kanunu Yönetmeliği)
27. 31 Aralık tarih ve 83/2010 sayılı Kararname (Yabancı Para Kanunu Yönetmeliği)
28. 1 Şubat tarih ve 16/2012 sayılı Tüzük (Malların Gümrük İşlemleri Hakkında Yönetmelik)
29. 8 Şubat tarih ve 7/2012 sayılı Kanun (Kamu İdaresi Dayanakları, Teşekkülü ve İşleyişi Hakkında Kanun)
30. 4 Nisan tarih ve 10/2013 sayılı Kanun (Rekabet Kanunu)
31. 4 Temmuz tarih ve 1/2013 sayılı Kanun Hükümünde Kararname (İflas Kanunu)
32. 2 Ağustos tarih ve 34/2013 sayılı Kararname (İşletme Ruhsat Yönetmeliği)
33. 12 Ağustos tarih ve 14/2013 sayılı Kanun (Kara Para Aklamanın Önlenmesi ve Kara Para Aklamayla Mücadele Kanunu)
34. 18 Ağustos tarih ve 20/2014 sayılı Kanun (Madencilik Kanunu)
35. 18 Ağustos tarih ve 21/2014 sayılı Kanun (Petrol Kanunu)
36. 23 Eylül tarih ve 27/2014 sayılı Kanun (Petrol Faaliyetlerinde Özel Vergi ve Teşvik Rejimi Kanunu)
37. 23 Eylül tarih ve 28/2014 sayılı Kanun (Madencilik Faaliyetlerinde Özel Vergi ve Teşvik Rejimi Kanunu)

38. 31 Aralık tarih ve 34/2014 sayılı Kanun (Ceza Kanununun Gözden Geçirilmesine ilişkin Kanun)
39. 31 Aralık tarih ve 97/2014 sayılı Kanun (Rekabet Yönetmeliği)
40. 6 Ekim tarih ve 8/2015 sayılı Kanun (Kişisel Gelir Vergisi Kanunu)
41. 28 Aralık tarih ve 28/2015 sayılı Kararname (Madencilik Faaliyetlerinde Özel Vergi ve Teşvik Rejimi Yönetmeliği)
42. 31 Aralık tarih ve 32/2015 sayılı Kararname (Petrol Faaliyetlerinde Özel Vergi ve Teşvik Rejimi Yönetmeliği)
43. 8 Mart tarih ve 5/2016 sayılı Kararname (Kamu İhaleleri Yönetmeliği)
44. 27 Temmuz tarih ve 30/2016 sayılı Kararname (İşçi İşveren Anlaşmazlıklarında Arabulucuk ve Tahkim Komisyonu Yönetmeliği)
45. 31 Ağustos tarih ve 37/2016 sayılı Kararname (Yabancı Vatandaşların İşe Alınmasına İlişkin Mekanizmalar Yönetmeliği)
46. UNCITRAL; 1958 tarihli New York Konvansiyonu 1958 (Yurtdışı Tahkim Kararlarının Tanınması ve Uygulanması)
47. SADC Üye Ülkeleri için Kişilerin Serbest Dolaşımına ilişkin Ağustos 2012 tarihli Protokol

KAYNAK

Mozambik'te DYY ile ilgili Kanun ve Yönetmelikler Kitapçığı

T.C. Ekonomi Bakanlığı

T.C. Maputo Ticaret Müşavirliği

Bu yayının hazırlanmasında desteklerinden dolayı sponsorlarımıza teşekkür ederiz.

deik.org.tr